

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 327.56:321+355.02(575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

АСЛАМЗОДА НЕКРУЗ

**АМНИЯТ ҲАМЧУН ОМИЛИ
РУШДИ УСТУВОРИ ҚОМЕАИ
ТОҶИКИСТОНӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, раёндҳо
ва технологияҳои сиёсӣ

Роҳбари илмӣ: д.и.с.,
профессор Г.Н. ЗОКИРОВ

Душанбе – 2026

Т-р	МУНДАРИЧА	сах.
	Номгӯйи ихтисораҳо	3
	Муқаддима	4
	Тавсифи умумии таҳқиқот	13
БОБИ I.	АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАИ АМНИЯТ	
1.	Мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои амният ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа.....	23
2.	Мақтабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок дар таҳқиқи масъалаи амният.....	46
БОБИ II	АРЗЁБИИ ТАҲДИДУ ХАТАРҲОИ ЗАМОНИ МУОСИР ВА ТАЪСИРИ ОНҲО БА АМНИЯТИ МИЛЛӢ ВА РУШДИ УСТУВОРИ ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОНӢ	
1.	Навъҳо ва шаклҳои зоҳиршавии таҳдидҳои замони муосир.....	70
2.	Таъсири таҳдиду хатарҳои замони муосир ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	87
БОБИ III.	НИЗОМИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ ВА ҲИМОЯИ МАНФИАТҲОИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	
1.	Роҳу воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити пайдоиши таҳдиду хатарҳои нав	114
3.	Ҷаъолияти сиёсии сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатии Тоҷикистон дар самти таъмини амният ва рушди устувор.....	147
	Хулоса	167
	Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот.....	170
	Рӯйхати адабиёт.....	173
	Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.....	199
	Замимаҳо.....	202

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

ИҶШС – Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИШ – Иттифоқи Шуравӣ

МММ – Маҷмуи маҳсулоти миллий

ТШАШ (НАТО) – Ташкилоти Шартномаи Атлантикаи Шимолӣ

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ВНМО – Вируси норасоии масунияти одам

СМР – Стратегияи миллии рушд

ТИК – Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Барои ҳар давлат мавҷудияти амният омили муҳимми инкишоф ва рушди мутаносиби ҷомеа, ҳолати ҳимояшавандагии манфиатҳо ва талаботи тамоми ҷомеа эътироф мегардад. Дар низоми давлатдорӣ муосири Тоҷикистон масъалаҳои муҳталифу пурпечутобе мавҷуданд, ки ҳолати рушди устувор, ҳимояи манфиату талаботи давлат, ҷомеа ва шахс аз дарёфти роҳи ҳалли муваффақонаи онҳо вобастагии калон дорад.

Ҳолати болозикр аз ҳосияти объективӣ касб намудани раванди инкишоф ва рушди устувори ҷомеа бармеояд. Ҳосияти фарогиранда доштани таҳдидҳо ва хатарҳои замони муосир хавфи бештареро ба рушду инкишофи тамоми давлатҳо, аз ҷумла Тоҷикистон ва ҳаёти хурраму озоиштаи мардум эҷод мекунад. Масъалаи ҳифзи низоми давлатдорӣ, таъмини рушди устувор, ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, дар маҷмӯъ, масъалаи таъмини амният ва ҳифзи истиқлолиятро яқпорчагӣ масъалаи рӯзмарраи рушди Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд. Дар инртибот бо ин Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки дар паёмҳо ва суханронҳои худ ишора кардаанд: «Вазъи мураккабу ташвишовари минтақа ва ҷаҳон, аз ҷумла торафт шиддат гирифтани раванди азнавтасимкунии дунё, яроқнокшавии бошитоб, «чанги сард», таҳдиду хатарҳои муосир – терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, ҷиноятҳои киберӣ ва дигар ҷинояткорӣҳои муташаккили фаромиллӣ моро водор месозад, ки барои таъмин намудани амнияти мудофиавии кишварамон тадбирҳои иловагӣ андешем» [22]. «...Ободиву пешрафти Ватан ва таъмини амнияти суботи ҷомеа аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарине мебошанд, ки таҳти таваҷҷуҳи хосаи Ҳукумати мамлакат қарор доранд» [23]. Барои Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил зарурати таъмини амният ва рушди устувори он дар шароити ҳозираи инкишоф аҳаммияти бештареро соҳиб аст.

Дар радифи чорабиниҳои дигар оид ба таъмини амният аз хатарҳо ва таҳдидҳои замони муосир нигоҳ доштан ва таҳкими истиқлолияти сиёсӣ, аз ҷумла мухторияти давлатӣ масъалаи муҳим ба шумор меравад. Таҳкими истиқлолият худ як мақоми нигоҳ доштани амният ва рушди устувори давлат аст.

Яке аз нишонаҳои асосии вучуд доштани амният ин воқеияти рушди устувори давлат мебошад. Амният кафолати ба таври мустақилона ба роҳ мондани фаъолият ва амалӣ гардидани вазифаҳои давлат мегардад. Рушди ҷомеа ва давлати Тоҷикистон ҳамон вақт комил ва самаранок шуморида мешавад, ки ҷомеа дар ҳолати амният, суботи сиёсӣ ва осудагӣ қарор дошта бошад. Дар ҳама ҳолат инкишофи равандҳои падидаҳои ҳаёт, аз ҷумла соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ба рушди босуръат ва мустаҳкам будани заминаи воқеии инкишофи устувори давлат алоқаманд мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар паёми солонаи худ таъкид намуданд, ки: «Рушди устувори иқтисодиву иҷтимоии мамлакат, суботи сиёсӣ ва оромиву осудагии мардуми Тоҷикистон аз таъмини амнияти миллӣ вобаста мебошад» [24]. Бо ҳамин далел, инкишоф ва рушди Тоҷикистон ба сифати давлати миллӣ ва таҳкими истиқлолияти миллӣ ормони ҷандинасраи тоҷикон буда, ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон, бартарафнамоеи таҳдид ва хатарҳои замони муосир, ки мутаносибии инкишофи ҷомеаи тоҷикистониро метавонанд ҳалалдор кунанд, барои амалишавии мақсадҳо дар самти рушд ва инкишофи давлати мустақили тоҷикон аҳаммияти калон доранд.

Мафҳуми амнияти миллӣ ва рушди устувор бо мафҳуми манфиатҳои миллӣ дар шароити муосири инкишоф барои Тоҷикистон алоқамандии зич дорад. Гузашта аз ин, мавҷудияти амният ва рушди устувор дараҷаи баландтари воқеъгардии манфиатҳои миллист. Амнияти миллӣ, пеш аз ҳама, барои таъмини дахлнопазирии манфиатҳои ҳаётан муҳим – соҳибхитӣҳои миллӣ, тамомияти арзии давлати миллӣ ва ҳифзи аҳолии

он, яъне манфиатҳое, ки баҳри онҳо «ба созиш розӣ шудан ва мубориза бурдан» муҳим аст, аҳаммияти барҷаста дорад. Ба ибораи дигар, таъмини амнияти миллӣ ва рушди устувор стратегияест, ки ба ҳимояи манфиатҳои давлати миллӣ нигаронида шудааст.

Ҳамин тавр, таҳқиқи амният ҳамчун омили асосии рушд ва таъмини он ҳамчун воситаи муваффақи ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон аҳаммияти калонро соҳиб аст.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Асосан, донишҳо замоне пайдо мегарданд, ки зарурати дарки аҳаммияти мавҷудияти амният, шинохти асли ҳодисаҳо, бартараф намудани бухронҳо, мушкилот дар ҳома, мушаххассозии роҳи инкишоф пеш меояд. Омӯзиши масъалаи амният низ ба чунин омилҳо пайвасти ногустастанӣ дорад.

Дар таърихи афкори сиёсӣ олимон ва мутафаккирон кам нестанд, ки ба масъалаи амният, таъмин намудани он, вобастагии беандозаи рушди тамоми соҳаҳои ҳаёти ҳома аз таъмини амният рӯ овардаанд. Бештар сатҳи рӯовариҳо дар се садсолаи охир ба чашм мерасад. Ин аз мушкилоти ҳаёти сиёсӣ, ба вучуд омадани бухронҳои пай дар пай, зиёд шудани таҳдиду хатарҳо ба низоми амният, махсусан, амнияти миллӣ ва рушди устувори ҳомаҳои миллӣ вобастагии калон дорад.

Барои беҳтар нишон додани дараҷаи омӯзиши масъалаи амният, аҳаммияти он барои инкишофи шахс, ҳома, давлат ва рушди устувори муносибатҳои ҷамъиятӣ тамоми сарчашмаҳои илмиро вобаста ба мавзуи таҳқиқот ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

Ба гурӯҳи якуми адабиёт таҳқиқоти илмӣ, асарҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ворид мегарданд. Онҳо дар омӯзиш ва пажӯҳиши масъалаҳои мухталифи инкишоф ва рушди давлату ҳомаи Тоҷикистон, дарёфти роҳу воситаҳои муҳимми таъмини амнияти кишвар ва олами муосир мақоми хоссаро ишғол намудаанд [26; 27; 28; 29; 30; 34].

Гурӯҳи дуюмро сарчашмаҳои илмие ташкил медиҳанд, ки манбаи ғоявӣ ва таҳлилҳои назариявӣ омӯзиши масъалаи амният эътироф

гаштаанд ва ҳамчун таълимоти классикӣ пазируфта шудаанд. Дар баробари ин, гурӯҳи мазкур дар муайяннамоии мафҳум, моҳият ва хосиятҳои асосии амният ҳамчун омили асосии рушди устувор аҳаммияти калонро соҳибанд [92; 93; 39; 40; 87; 77; 49; 50; 52; 36]. Махсусан, донишмандони Юнон ва Рими қадим, пеш аз ҳама, Афлотун ва Арасту [92; 39] аввалинҳое буданд, ки аҳаммияти амниятро барои инкишофи давлат муҳим мешумориданд.

Дар асари «Чумхурӣ»-и Афлотун ақида дар бораи он, ки ҳолати амният ба «пешгирии зарар» мувофиқат мекунад, ишора гардидааст [93]. Афлотун амнияти давлат ва ҳаёти одамонро аз ваҳдати умумиятҳои бузурги иҷтимоӣ, ки ба иҷрои вазифаҳои махсус машғуланд, вобаста медонад [61, с. 72].

Нигоҳи Арасту ба масъалаи амният ҷолиби диққат аст. Аз нигоҳи Арасту тарбияи итоаткорӣ ба ҳокимият ва қонунҳо асоси кӯшиши сиёсатмадорон баҳри таъмини амният мебошад [39].

Низомулмулк осудагӣ ва зиндагии беҳи мардумро асоси пайдорӣ ва озоиштагии давлат ва ҷомеа медонад [87, с. 6].

Дар асарҳои Н. Макиавелли таҳлили асосҳои назариявии амният, ҷанбаҳои функционалии амнияти давлатӣ ҳамчун низоми иҷтимоӣ ошкор карда шудаанд. Дар баробари ин, Н. Макиавелли дар бораи робитаи ирсии амнияти ҷамъиятӣ ва озодӣ дар давлат муҳимтарин хулосаро баён намудааст. Ӯ чунин мешуморад, ки хоҳиши мардум ба озодӣ ба хотири амнияти онҳо амалӣ мешавад [77].

Дар умум, ин донишмандон атрофи зарурати амният барои инкишофи ҷомеа ва будани он барои тақвияти пояҳои давлатдорӣ андешаронӣ намудаанд.

Ба гурӯҳи сеюм асарҳое дохил мешаванд, ки дар натиҷаи баррасии масъалаи мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятноки омӯзиши масъалаи амният ва инкишофи ҷомеа истифода гардидаанд. Амният аз ибтидои тамаддун ҳадафи асосии фаъолияти шахс, ҷомеа ва давлат буд. Дар заминаи таҳлили таҷрибаи таърихӣ, барои дарёфти роҳҳо ва воситаҳои

таъмини амният, васеъ намудани дидгоҳ дар бораи амният ҳамчун падидаи иҷтимоие, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти инсониятро фаро мегирад, мактабҳо ва самтҳои илмӣ гуногун ба вучуд омадаанд.

Дар рисола бо истифода аз натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ муҳаққиқон, ба монанди Э.П. Литвинов, И.К. Харичкин, С.С. Карнаухов, А.Е. Михайлов, О.В. Павлович, С.Б. Чернов, А.А. Ковалев ва дигарон [145; 102; 141; 84; 85; 149; 163; 144] масъалаи амният аз диди мактабҳо ва самтҳои илмӣ гуногун таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Э.П. Литвинов дар омӯзиши масъалаи амният ба равиши фалсафӣ-либералии замони нав така мекунад. Андешаҳои Э.П. Литвинов аз концепсияҳои фалсафии Ф. Бэкон, Т. Гоббс, Ч. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва дигар мутафаккирон сарчашма мегирад. Дар навиштаҳои онҳо амният ҳамчун ҳолати суботе шарҳ дода мешавад, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани хатари воқеӣ (ҳам ҷисмонӣ ва ҳам ахлоқӣ) вучуд дошта метавонад [145].

И.К. Харичкин аз мавқеи «Концепсияи амнияти миллий» ба омӯзиши масъалаи амният машғул мегардад. Ба назари ӯ, асоси амнияти миллиро шароити озоди инкишоф ва рушди шахсият ташкил медиҳад ва амнияти миллий замоне таъмин мегардад, ки амнияти ҷомеа ва давлат таъмин бошад [102, с. 198].

А.Е. Михайлов аз назари «Концепсияи давлат – меҳвари амният» («Амнияти давлатӣ») муносибат мекунад. Ба андешаи ӯ, амнияти давлатӣ ҳолати ҳифзи асосҳои сохти конституционӣ, иқтидори сиёсӣ, иқтисодӣ, мудофиавӣ, илмию техникӣ ва иттилоотии давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ, ки аз ҷониби хадамот ва ташкилотҳои махсуси хориҷӣ, инчунин иттиҳодияҳои ҷинойтӣ ва шахсони алоҳида бармеоянд, мебошад [84, с. 70].

Ба гурӯҳи чорум асарҳои муҳаққиқоне шомил мешаванд, ки дар таҳлил ва баррасии масъалаи муайянкунии навъҳо ва шаклҳои асосии таҳдид ва хатарҳои замони муосир арзишманданд. Аз ҷумла, асарҳои Р.П. Сипок, А. В. Возжеников, Д.В. Ирошников, Ян Чан, П.В. Попов,

А.А. Бартош, С.Н. Вангородский, М.М. Симонова, С.Н. Ионин, И. Чжоу Ван, Юй Сзян Хуа, Вэй Ли, Б. Старез Пол, А.Б. Логунов, Д.А. Тукало, А.В. Опалева, М.Ф. Гаско, О.Н. Климов [96; 47; 139; 140; 162; 195; 153; 126; 46; 159; 67; 68; 129; 166; 75; 95; 76; 118; 91; 176; 146; 116] ва дигарон.

Муқақиққон ва коршиносони сиёсии зикршуда дар муайян намудани хатар ва таҳдидҳои замони муосир, инчунин навъу шаклҳои онҳо саҳми беандоза гузоштаанд. Р.П. Сипок дуруст қайд мекунад, ки таҳдид дараҷаи шадиди хатар (хатари фаврӣ) ва хатар таҳдиди имконпазир мебошад [96, с. 20] М.М. Симонова аз рӯйи хусусияти таъсиррасонии хатар ба шахс, ҷомеа ва давлат се шакли онро ҷудо мекунад: таҳдид, ҳушдор, ҳавф. Ба андешаи вай, «таҳдид» – хатари воқеӣ, ҳушдор ё ҷолиш хатари имконпазир, ҳавф – хатари эҳтимоли мебошад [159, с. 90].

Ба андешаи Д.А. Тукало таҳдиде, ки ба хатар табдил намеёбад, амният ва инкишофи устувори шахс, ҷомеа ва давлатро инкор намекунад. Амният танҳо ҳангоми ба вучуд омадан ва воқеӣ гардидани хатар инкор карда мешавад [118, с. 33].

Муҳаққиқ Чан Ян атрофи муайяннамоиҳои таҳдидҳои анъанавӣ ва хосиятҳои таҳдидҳои ғайрианъанавӣ ибрази назар намуда, амнияти анъанавиро ба амнияти давлатӣ ҳаммаъно медонад. Ба назари ӯ, амнияти давлатӣ, сиёсӣ ва ҳарбӣ мазмуни асосии амнияти анъанавиро ташкил медиҳанд [162, с. 16].

Юй Тзян Хуа қайд мекунад, ки таҳдидҳои ғайрианъанавӣ дорои хусусиятҳои ғайридавлатӣ, ғайриҳарбӣ, фаромиллӣ, ногаҳонӣ ва пешгӯинашаванда буда, моил ба тағйироти босуръат мебошанд [166, с. 76-76].

Ба гурӯҳи панҷум таълифот ва таҳқиқоти илмӣ олимоне метавон дохил намуд, ки онҳо вазъияти бӯҳронӣ ва хатарноки ҷаҳони муосирро муайян намуда, дараҷа ва сатҳи таъсиррасонии таҳдиду хатарҳоро ба низоми амният, рушди устувор ва самти ҳимояи манфиатҳои миллии давлатҳо мушаххас сохтаанд. Аз ҷумла, роҳу

воситаҳои таъмини амният, ҳифзи манфиатҳои миллӣ, мустаҳкам намудани пояҳои рушди ҷомеа ва давлатдорӣ аз ҷониби Е.Б. Шестопал, Е.А. Антюхова, И. Крастев, Г. Киссинчер, Н.В. Стариков, Э.А. Азроянс, Ф. Фукуяма, О.К. Дрейер [164; 123; 72; 70; 98; 35; 101; 53] пешниҳод гардидаанд.

И. Крастев таҳдид ва хатари ҷиддии соҳаи сиёсии дохилиро аз сатҳи пасти эътимод ва боварии мардум ба ҳокимияти сиёсӣ алоқаманд медонад. Эътимод ва боварии мардум ба ҳокимият ва қудрати давлатӣ пойдевори асосии низоми давлатдорӣ ва рушди устувор, инчунин бартараф намудани ҳолатҳои эҳтимолии ба вучуд омадани хатар ва таҳдидҳо мебошад [72, с. 10-11].

Н.В. Стариков ба андешае буд, ки дар назарияи таъмини амният ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ нақши концепсияи ҳарбию қудратии давлат аҳаммияти муҳим дорад. Концепсияи мазкур мустаҳкамии омили ҳарбӣ-қудратиро кафили амният медонад. Заифии ҳарбӣ ҳеҷ гоҳ гарави амният набуд ва баръакс барои таҷовуз ва субъектони эҷоди хатар омили ҷолиби диққат ба ҳисоб мерафт. «Агар озод будан хоҳӣ, агар амният хоҳӣ, қавӣ бош» [98, с. 7].

Таъмини амният ва рушди устувор вазифаи ягонаи давлат буда наметавонад, зеро дар баробари давлат таркиботи институтсионалии ҷомеа низ ин масъулиятро бояд ба дӯш гиранд. Ҳадаф аз ба амал баровардани чунин миссия ташаккули давлатдорӣ, нигоҳ доштани истиқлолияти сиёсӣ ва рушд, мустаҳкамнамоии давлат ба ҳисоб меравад. Ф. Фукуяма ба андешае аст, ки «... ташкили давлати тавоно масъалаи муҳимми ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, зеро давлати заифу нотавон чун сарчашмаи масъалаҳои мушкили ҷаҳонӣ баромад мекунад» [101, с. 4].

Гуруҳи шашумро асарҳои таҳқиқотии олимони аврупоӣ ва амрикоӣ, ки бевосита дар омӯзиши масъалаи концепсияи амният ва махсусан, амнияти миллӣ, омӯзиши концепсияи манфиатҳои миллӣ, муайян намудани навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои муосир ба амният

ва рушди давлатҳо пешсафанд, ташкил медиҳанд. Муҳаққиқон З. Бжезинский, Б. Бузан, К. Кон, М.А. Каплан, Г. Моргентау, Б. Муйива, Ч.С. Николас, В. Роналд, В.С. Волфорт, Ф. Закария [197; 198; 202; 209; 216; 217; 220; 222; 235; 237] диққати асосиро ба таҳкими тарҳи муосири сохторӣ ва институтсионалии таъмини амният ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ равона намудаанд.

Амният, ба андешаи В.С. Волфорт, ки яке аз намоёндагони мактаби реализми сиёсӣ мебошад, дар ҳоли дучор шудан ба таҳдидҳои дорони характери ҳарбӣ-сиёсӣ ва ҳолати мутаносибии инкишоф мебошад [235].

Аз назари Ф. Закария қудрати давлат муҳимтар аст, зеро ки раванди таъмини амният ва ҳимояи манфиатҳо тавассути он таъмин мешаванд. Манфиатҳо тавассути афзалиятнокии ҳадафҳои сиёсати давлатӣ ҳам дар сатҳи дохилӣ ва ҳам дар сатҳи берунӣ татбиқ мешаванд [237].

Гуруҳи ҳафтумро таълифоти илмии муҳаққиқони тоҷик: Г.Н. Зокиров, С.С. Ятимов, А.Н. Муҳаммад, А. Ғ. Холиқов, М.М. Абдулҳақов, Х.К. Холов, Х.Қ. Сафарализода, Н.Д. Маҳмадизода, М.У. Хидирзода, А.Ё. Комилбек ва дигарон [54; 55; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 112; 168; 78; 79; 86; 105; 106; 194; 117; 155; 156; 157; 158; 81; 103; 104; 142; 143] ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқоти илмии онҳо мафҳум, моҳият, хусусиятҳои амният ва шароити бӯҳронии ҷомеа муайян гардида, зарурати таъмини амният ва ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ барои рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ асоснок карда шудаанд.

Корҳои таҳқиқотии профессор Г.Н. Зокиров дар омӯзиши масъалаҳои зикршуда мавқеи хоссаро ишғол кардаанд. Ӯ дар рисолаи «Давлати тавоно» таъкид мекунад, ки рушди Тоҷикистон бояд ба хоҳири таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ амалӣ гардад. Дар доираи «Консепсияи геополитикии амният» андешаҳои Г.Н. Зокиров арзишманд эътироф мешаванд, ки моҳияти онро ҳимоя кардан ва дар ҳолати амният қарор доштани манфиатҳои геополитикии миллӣ, фазои сиёсӣ, ҳудудӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои минтақавию глобалӣ ташкил медиҳанд. Дар баробари ин

концепсияи мазкур, диққатро ба дараҷаи ҳимояшавандагӣ ва дар ҳолати ҳимоявӣ қарор доштани асосҳои ҳудудӣ, геоиқтисодӣ, геополитикӣ, геотамаддунӣ ва дар умум, фазои сиёсӣ равона мекунад. Муҳаққиқ дар китоби «Геополитика», рисолаҳои «Минтақаи кӯҳистон (Таҳқиқоти геополитикӣ)», «Хуросони Бузург (доктринаи геополитикӣ)» аҳаммияти омилҳои геополитикиро дар рушду инкишофи давлати Тоҷикистон асоснок намуда, ҳимояи зарфиятҳо ва манфиатҳои геополитикиро асоси мустаҳкам ва рушди устувори давлати муосири Тоҷикистон медонад.

Х.Қ. Сафарализода андеша дорад, ки дар миқёси фарзияи «таҳдид, хатар, таҷовуз – пешгирии таҳдид, қабули хатар, дафъи таҷовуз» қувваҳои амнияти дастаҷамъӣ тавонотарин муқобил ба душмани таҷовузор мебошанд [156, с. 303].

С. Ятимов фаъолияти таҳрибии душманони давлату миллатро таҳқиқ намуда, унсурҳои алоҳидаи мундариҷаи ин гуна таҳдидҳоро нишон додааст. Аз назари ӯ «аз лиҳози илмӣ, дар чунин ҳолат субъекти фаъол – дастандаркорон; объекти истифода – бадомафтодагон; муҳит – ба инобат гирифтани вазъи дохилии мамлакат – сарфи раҳгумзадагон; сабаб – каммаърифатӣ, ноогоҳӣ, руҳияи бегонапарастӣ, экстремизм, дурӯягӣ, адами масъулият назди Ватану Миллат; оқибат – эҳтимолияти сар задани фочиаи миллӣ» [112, с. 15].

Ба андешаи А.Н. Муҳаммад яке аз таҳдидҳо ва хатарҳое, ки ба амнияти миллӣ таъсир мерасонад, «хавфи репутатсионӣ» мебошад. Ба андешаи донишманд: ««хавфи репутатсионӣ», яъне аз даст додани боварӣ, эҳтиром ё ин ки нуфузи намояндагони як миллат дар назди ниҳодҳои хориҷӣ, мисли ташкилоти байналмилалӣ, маблағгузoron ва воситаҳои ахбори оммаи ҷомеа мебошад. Иштирок намудани шаҳрвандони ин ё он мамлакат дар ҳаракатҳои экстремистӣ ва ҳамлаҳои террористӣ ба паст задани мақому мартаба ва имиджи миллату давлатҳо бурда мерасонад» [194].

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаҳорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои

корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон доир ба мавзӯи «Ҳаёти сиёсии муосир: моҳият, хусусиятҳо ва пешомади инкишоф дар замони муосир» (барои солҳои 2016-2020, 2021-2025) иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқотро таҳлилу баррасӣ ва таҳқиқи амният ба сифати омили ягона ва асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ташкил менамояд.

Вазифаҳои таҳқиқотро мақсади таҳқиқот муайян менамояд ва онҳо бо нақшаи кори диссертатсионӣ мувофиқ гардонида шудаанд:

- омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ методологӣ, таҳлил ва муайяннамоии мафҳум ва моҳияти амният ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа ва баррасии аҳаммияти он дар замони муосир;

- муайян намудани мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок дар омӯзишу таҳқиқи масъалаи амният ва ошкорнамоии мавқеи онҳо дар нисбати баррасии масъалаи амният ҳамчун омили рушд ва инкишофи ҷомеа ва давлат;

- омӯзиши навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои замони муосир ва таъсири онҳо ба низоми амният, рушди ҷомеа ва давлат, навъбандии таҳдид ва хатарҳо;

- таҳқиқи васеъ ва амиқи таъсири хатар ва таҳдидҳо ба низоми амнияти миллии ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- пажӯҳиши сатҳи ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар шароити таҳдид ва хатарҳои замони муосир, муайян намудани роҳҳо ва воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллии;

- таҳлил ва баҳодиҳии пешомади шаклгирии низоми таъмини амният, рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва нақши ниҳодҳои давлатӣ ва иттиҳодияҳои ғайридавлатӣ дар он.

Объекти таҳқиқотро масъалаҳои асосии таъмини амният ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ташкил медиҳад.

Мавзу (предмет) – и таҳқиқот фарогири масъалаҳои назариявӣ, сиёсӣ-амалии таъмини амният, таҳкими заминаҳои рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва роҳҳои ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити таҳдиду хатарҳои замони муосир мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Масъалаи амният ҳамчун омили асосии рушди устувор барои ҳар давлат, аз ҷумла давлати Тоҷикистон муҳим арзёбӣ гардида, дар чунин шакл омӯзиши масъала бори аввал сурат гирифтааст. Рушд ва инкишофи Тоҷикистон танҳо дар заминаи таъмини амният ва таҳкими заминаҳои рушди устувор имконпазир аст. Дар раванди инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ мураккабӣ ва пуриштилофӣ, таҳдид ва хатарҳо беш аз пеш ба вуҷуд меоянд. Ҳолати мазкур шояд хосияти объективӣ дошта бошад, чун инкори таъқиб накардани таҳдид давлатро ғайриимкон аст. Асоснокнамоии тарҳи тоҷикистонию рушди давлат, низоми сиёсӣ, системаи таъмини амният, ҳифзи манфиатҳои миллӣ зарурати ҳатмӣ дорад. Барои Тоҷикистон мустаҳкамкунии асосҳо ва заминаҳои таъмини амният ва рушди устувор, таҳкими механизми таъмини амният, ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва мушаххас сохтани ҳадафҳои рушди устувор омилҳои муҳим арзёбӣ мегарданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар баррасӣ ва таҳқиқи мавзӯи қори диссертатсионӣ, бештар ба осор ва таълифоти классикони афкори сиёсӣ, муҳаққиқони амрикоиву аврупоӣ, олимони рус ва муҳаққиқони чинӣ ва ғайра, ки бевосита концепсияи амният ва зарурати он барои инкишоф ва рушди давлатро таҳлил ва хулосагирӣ намудаанд, диққат дода шудааст. Аз ҷумла, андешаҳои Афлотун, Арасту, Н. Макиавелли, Т. Гоббс, Ч. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза, И.К. Харичкин, А.Е. Михайлов, Чжоу Ван, Юй Сзын Хуа, Г. Киссинчер, Э. А. Азроянс, Ф. Фукуяма, З. Бжезинский, Б. Бузан ва дигарон баҳри зарур шуморидани амният ва муҳимияти он барои рушди устори давлат ва ҷомеа арзишманданд. Дар баробари ин, барои таҳқиқи масъалаи амният ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеа, зарурати он барои инкишофи давлати Тоҷикистон, таҳдиду хатарҳо ба низоми амнияти миллии Тоҷикистони

муосир асарҳои илмӣ ва таҳқиқоти олимон ва донишмандони ватанӣ, аз ҷумла, Г.Н. Зокиров, С.С. Ятимов, А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода, М.У. Хидирзода ва дигарон истифода гардидааст. Дар кори диссертатсионӣ дар заминаи таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии масъалаи баррасишаванда назарияҳои «қудрати давлатӣ», «секюритизатсия», «баҳшҳои амният», «тартиботи ҷаҳонӣ», «низоми амният», «консепсияи геополитикии амният», «амнияти миллий», «амнияти давлатӣ», «манфиатҳои миллий» ва ғ. истифода гардидаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқотро муносибатҳои методологӣ ва илмие ташкил медиҳанд, ки дар рафти омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи масъала аҳаммияти аввалиндара доранд. Дар баррасии масъалаи амният омили асосии рушди ҷомеаи тоҷикистонӣ аз маҷмуи методҳои умумиилмӣ: методи таърихӣ, таҳлилу ташхиснамоӣ, сотсиологӣ, антропологӣ, меъёриву арзишӣ ва ғайра истифода гардидааст.

Истифодаи методи таърихӣ имкониятро барои бештар хубтар омӯختан ва таҳлилу баррасии хусусиятҳо ва марҳилаҳои таърихии ташаккули андешаҳо ва таълимоти гуногуни сиёсӣ дар масъалаи амният ва инкишофи давлатдорӣ фароҳам овардааст. Методи сотсиологӣ дар мушаххас сохтани талаботу манфиатҳои умумиятҳои гуногуни иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ дар ростои таъмини амният ва рушди устувори ҷомеа аҳаммияти муҳим пайдо намуда буд.

Дар маркази таъмини низоми амният ва мустаҳкам намудани асосҳои рушди устувори ҷомеа инсон ва талаботу манфиатҳои он қарор доранд. Методи антропологӣ дар муайян намудани мақоми инсон ва ҳуқуқу озодиҳо, таъмини амнияти ӯ истифода гардидааст.

Дар асосноккунии назариявӣ ва методологии масъалаи амният ва рушди устувори ҷомеа методи концептуалӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Барои баррасӣ ва муайян намудан аҳаммияти амният ва таъмини он барои шахс, ҷомеа ва давлат будан ва таъмини амният ҳамчун шароити инкишофи озоди ҷомеа, таъмини баробарӣ ва озодӣ,

эҳтироми арзишҳои инсонӣ ва гуманистӣ истифодаи муносибати меъёрӣ арзишманд доништа шудааст.

Дар муайян намудани таҳдид ва хатарҳои замони муосир, навбандии онҳо, дараҷаи таъсиррасонии онҳо ба низоми амният ва рушди устувори давлат ва манфиатҳои миллий методи ташҳисӣ ва муносибати навбандӣ (типологӣ) ба таври зарурӣ истифода шудаанд.

Истифодаи муносибати институтсионалӣ, системанокӣ ва пешбининамоиро барои таҳлили масъалаи нақши ниҳодҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ зарур шуморидем.

Бо истифода аз системаи муносибатҳои илмӣ ва методҳои таҳқиқоти илмӣ масъалаи амният ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеа мавриди таҳқиқ ва натиҷагирӣҳои илмӣ қарор гирифтааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот доираи васеи масъалаҳои вобаста ба амният ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, таъмини амният, мустаҳкам намудани заминаҳои дурнамои инкишоф ва ҳимояи манфиатҳои миллий дар марҳилаи нави рушди Тоҷикистонро фаро мегирад. Таҳқиқоти мазкур кӯшиши таҳлили сиёсӣ баҳри баррасии моҳияти амният ҳамчун раванди бунёдӣ, афзалияти таъмини он барои инкишофи ҷомеа, ҳимояи манфиатҳои миллий ва таъмини дурнамои инкишофи Тоҷикистон дар шароити ба вуҷуд омадани таҳдид ва хатарҳои нав ба ҳисоб меравад.

Навгонҳои рисолаи илмиро, инчунин, натиҷаҳои, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, муайян менамоянд:

- ҷанбаҳои назариявӣ методологии таҳқиқи масъалаи амният, мафҳум ва моҳияти амният ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа, хусусиятҳои зоҳиршавии он дар замони муосир ошкор гардидаанд;

- самтҳои илмӣ афзалиятнок дар омӯзишу таҳқиқи масъалаи амният ва мавқеи онҳо дар нисбати баррасии масъалаи амният ҳамчун омили рушд ва инкишофи ҷомеа ва давлат муайян гардидаанд;

- навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳои замони муосир ва таъсири онҳо ба низоми амният ва рушди ҷомеа ва давлат мавриди таҳқиқ, таҳлил ва хулосагирӣ қарор гирифтаанд;

- таъсири хатар ва таҳдидҳо ба низоми амнияти миллии ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил ва омӯзиши васеъ қарор дода шудаанд;

- дараҷаи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар шароити таҳдид ва хатарҳои замони муосир мушаххас гардида, роҳҳо ва воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллии пешниҳод гардидаанд;

- пешомади шаклгирии низоми таъмини амният, рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва нақши мақомоти давлатӣ ва иттиҳодияҳои ғайридавлатӣ дар он таҳлил, муайян ва баҳо дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Ҷанбаҳои сиёсӣ ва заминаҳои назариявӣ методологии таҳқиқи масъалаи амният ҳамчун мавзӯи ҷиддӣ ва бисёрсатҳа дар доираи илми сиёсӣ мавриди омӯзиш ва таҳлили васеъ қарор гирифтаанд. Ин масъала баҳси омӯзиши ҳам сиёсати дохилӣ ва низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба сифати омили муҳимми рушди устувор ва инкишофи давлатҳо ва ҷомеаҳо баррасӣ мешавад. Дар назария ва таълимотҳо аксаран амниятро ба ҳолати ҳимояшавандагии манфиатҳои ҳаётан муҳимми шахс, ҷомеа ва давлат ифода мекунанд ва мавҷудияти осудагӣ, муносибатҳои мутаносиб, таъмини инкишофи ҷомеа, аз таҳдидҳо ва хатарҳоро амният мегуянд. Ҷомеа ва давлатро бе таъмини амният тасаввур кардан ғайри имкон аст. Амният озодӣ аз таҳдид ва хатарҳо, осудагӣ аз изтироб ва истисмор мебошад. Амният қобилияти давлатҳо дар нигоҳ доштани ҳувияти мустақили сиёсӣ ва яқпорчагӣ ба ҳисоб меравад. Амният эҳсоси эмин будан аз осеб, тарс, изтироб, зулм, хатар, ғайри қарор, дифоъ ва ҳифзи арзишҳои аслии, нобуд сохтану пешгирӣ намудани таҳдидҳо ба ин арзишҳо мебошад. Таҳлил ва омӯзиши мактабҳо, равишҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок нишон дод, ки масъалаи амният ва инкишофи давлату рушди ҷомеа, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон,

ҳимояи манфиатҳои давлат ва ҷомеа баҳси муҳимми илмӣ мебошад. Қариб ҳамаи мактабҳои илмӣ амниятро ҳамчун шароите мешуморанд, ки дар он манфиатҳои ҳаётан муҳимми ҷомеа, давлат ва одамон, арзишҳои муҳимми ҳаётии одамон аз таҳдиди дохилию беруна эмин нигоҳ дошта мешаванд. Аммо методологияи омӯзиш ва технологияи таъмини амният аз ҷониби ин мактабҳо ба таври гуногун муайян карда мешаванд.

2. Агар давлат барои таъмини рушди устувор ва ҳамоҳангсозии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ тасмимҳо нагирад, рушди муназзами соҳаҳо таъмин ва зухури бухронҳои сохториро пешгирӣ карда намешавад. Ин навъ тасмимҳо ва талошҳо дар фаъолияти давлат ва ҳукумати Тоҷикистон ҳамеша ифода мегардад. Бо ҳамин далел, инкишофи номутаносиб ва ноамнӣ бештар ба давлатҳое хосанд, ки ё умуман низоми муътадили таъмини амният надоранд, ё қобилияти зарурӣ барои идора ва пешгирии хатарҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсиро аз даст додаанд. Давлат ва ҷомеае, ки наметавонад ба таҳкими амният, махсусан, амнияти миллӣ ва рушди мутавозини иҷтимоӣ таваҷҷуҳ намояд, тадриҷан ба нокомӣ ва номутаносибии фаъолияти системаи сиёсӣ рӯ ба рӯ мегардад. Воқеияти ҷамъиятиву сиёсии замони имрӯза аз ҳарвақта дида хатарноктар ва бухронитар намудор мегардад. Дар баробари он ки тарзи мубориза бар таҳдид ва хатарҳо ва хавфҳо васеъ гаштааст, имконияти фаннӣ ва ратсионалии бартараф намудани онҳо низ бештар шудаанд.

3. Дар таҳқиқи масъалаи таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба низоми амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ муайян гардидааст, ки таҳдид ва хатарҳо ба низоми амният ва рушди устувори кишвар аз хусусиятҳои нави шаклгирии вазъи ҳарбию сиёсии ҷаҳон, тамоюлҳои рушди системаи муносибатҳо, шаклгирии раванду падидаҳои иртиҷоӣ, террористӣ ва радикалию экстремистӣ, шаклҳои нави бархӯрд ва муқовиматҳои байнидавлатӣ, байнитамаддунӣ ва ғайра бармеоянд. Давлат тавассути иҷрои вазифаҳои стратегии худ раванди ташаккули

давлати миллӣ ва низоми иҷтимоии устуворро таъмин мекунад. Аз ҷумла, ҳифзи ваҳдати миллӣ, нигоҳдории амнияти суботи дохилии сиёсӣ, кафолати тамомияти марзӣ, мубориза ва муқовимат бо хавфу таҳдидҳои муосир, аз ҷумла тундгароӣ, ҷараёнҳои иртиҷоӣ ва терроризм дар назди давлат ва ҷомеа вазифаи муҳим ва стратегӣ мебошад.

4. Барои давлати миллӣ ҳифзи манфиатҳои миллӣ, ташаккули истиқлолият ва таъмини амнияти миллӣ аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Асри XXI бо тамоми раванди падидаҳои муҳолифатомезаш масъулияти давлатро баланд бардошта, вазифаҳои онро баҳри таҳким ва такмили низоми рушди устувор зиёд мегардонад. Яке аз ин вазифаҳои муҳим ҳимояи манфиатҳо тавассути таъмини амнияти миллӣ мебошад, ки баҳри рушди ҷомеа равона шудааст. Амнияти миллӣ барои Тоҷикистон паҳлуҳои гуногун: амнияти сиёсӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, иҷтимоӣ, озуқаворӣ демографӣ, биоэкологӣ, кибернетикӣ иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, фарҳангӣ, этникӣ, психологӣ ва ғайраро дар бар мегирад, ки таъмини онҳо заминаи воқеии ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва асоси рушди устувори Тоҷикистон мегардад. Дар замони муосир дар баробари давлат ниҳодҳои ғайридавлатӣ, ҳама гуна ниҳодҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ маданӣ, ки дар баҳши хусусӣ дохил мегарданд ва бо ташаббуси шаҳрвандон ташаккул ёфтаанд, дар таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ масъул мебошанд. Давлат ва мақомоти давлатӣ бо сафарбарнамоии умумӣ ва ризоияти сиёсӣ ба хотири таъмини амният ва инкишофи устувори Тоҷикистон ба таври мақсаднок мушкилоти мавҷударо муайян намуда, роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод менамоянд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Хулосаҳое, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, барои пажӯҳиши минбаъдаи масъалаи амният ва рушди устувор, махсусан, ҷиҳати таҳқиқи масъалаҳои гуногуни амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ метавонанд ҳамчун манбаи назариявӣ истифода шаванд. Аз ҳама муҳим он аст, ки дар таҳқиқоти мазкур ҷанбаҳои назариявии амният ва

зарурати он барои инкишоф ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ коркард шудаанд. Ҳамчунин, хулосаҳои таҳқиқот барои возеҳу равшан намудани хусусиятҳои бевоситаи таҳдиду хатарҳо ва ҳолати ғимояшавандагии манфиатҳои миллий низ мусоидат менамоянд.

Маводди диссертатсия дар раванди таълими фанҳои «Сиёсатшиносӣ», «Амнияти миллии Тоҷикистон», «Манфиатҳои миллии Тоҷикистон», «Равандҳои сиёсӣ», «Геополитика» ба сифати таълими курси махсус, ҳаминчунин дар таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии фанҳои мазкур метавонад истифода шавад. Инчунин, арзиши назариявии натиҷаҳои таҳқиқот бо он асоснок карда мешаванд, ки хулосаҳо ва натиҷагирӣҳои муаллиф дар заминаи таҳлили назарияи илмӣ ва дигаргуншавии ҳолати бавучудоии равандҳои сиёсӣ анҷом дода шудаанд, ки дар самти омӯзиши амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ муҳим мебошанд.

Хулосаҳо ва натиҷаҳои асосии диссертатсия дар коркарди иловагии консепсияҳо ва доктринаҳои таъмини амният ва таҳкими низоми институтсионалии амният, консепсияҳои ғимояи манфиатҳои миллий, чораҳои нигоҳдории амният ва таъмини рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, стратегияи муқовимат бо экстремизм ва терроризм, дар коркард ва таҳияи қонун дар бораи таҳкими заминаҳои сиёсии таъмини амният ва рушди устувор, стратегияҳои миллии рушд тавассути таъмини амният метавонанд истифода шаванд.

Маводди таҳқиқотӣ барои тақмили ҷаҳонбинии назариявии олимон ва муҳаққиқони ҷавон ва онҳое, ки ба омӯзиши амният, таҳдиду хатарҳо ба низоми рушди устувори ҷомеа, манфиатҳои миллий ва роҳҳои ғимояи он машғул мегарданд, аҳамиятнок мебошад.

Тавсияҳои амалии муаллиф ва хулосаҳои диссертатсия дар ғайолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати татбиқи сиёсати давлатии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, инчунин барои танзиму назорати амалишавии барномаҳо ва стратегияҳои дурнамои рушд тавассути таъмини субот ва амнияти ҷомеа,

инчунин дар татбиқи чорабиниҳои сатҳи институтсионалии давлатӣ ва ғайридавлатӣ оид ба пешгирии таъсири харобиовари таҳдидҳо ва хатарҳо хеле муҳим мебошанд. Ғайр аз ин, хулосаҳо ва маводди диссертатсия метавонанд ба таври васеъ барои самаранок гардонидани фаъолияти таркиботи институтсионалии давлат ва ҷомеа дар татбиқи чорабиниҳо ва мушаххассозии роҳҳои таъмини амният, ки ба суботи сиёсӣ ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудаанд, истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дақиқии маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводди таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишороти муаллиф, гузаронидани таҳқиқи эътимодноки диссертатсионӣ мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назарявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи: «Амният ҳамчун омили рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ» аз рӯйи мазмуну мундариҷаи худ ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мувофиқ аст. Дар банди 8-уми шиносномаи ихтисоси мазкур «Субъектҳои ноаён дар сиёсат», дар банди 10-ум «Назарияи аксионизми сиёсӣ», «Консепсияи рушди устувор дар илмҳои сиёсӣ» ва дар банди 11-ум «Омилҳои хавф» ва «Усулҳои таҳлили хавфҳои сиёсӣ» барои таҳқиқ пешбинӣ гардидаанд.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳия, коркард ва таҳлили ҳамаҷонибаи мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсули ҷаҳди ҷаҳонии фаъолияти илмӣ муаллиф мебошад. Ҳамаи зинаҳои коркарди таҳқиқоти пешбинишуда бо иштирок ва пешниҳоди бевоситаи муаллиф роҳандозӣ шудаанд. Саҳми шахсии муаллиф дар муайян намудани мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятноки омӯзиши амният, ошкор кардани наву шаклҳои таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба низомии амният ва рушди устувори давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон, ошкор кардани дараҷаи таъсири таҳдидҳо ба манфиатҳои

миллӣ ва роҳҳои ҳимоя аз онҳо, пешниҳодҳо барои таҳкими заминаҳои консепсиявӣ, доктринавӣ ва институтсионалии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, тавсияҳо доир ба таҳкими ҳамбастагии давлат ва ҷомеа дар роҳи рушд ва инкишофи устувори Тоҷикистон инъикос меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифта, натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқотии он пазируфта шудааст. Кори диссертатсионӣ ҳамчун кори илмӣ анҷомёфта ба ҳогузори гардида, барои дифоъ тавсия гардидааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот истифодаи амалии хешро дар раванди таълим пайдо намудаанд. Бахшҳои асосии рисола дар мақолаҳои нашршудаи муаллиф инъикос ёфтаанд. Қисматҳои алоҳидаи рисола, махсусан, баъзе масъалаҳо ва хулосаҳои он аз ҷониби муаллиф дар бисёре аз конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ироа гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи натиҷаҳои мавзӯи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар ҳашт мақолаҳои илмӣ муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нӯҳ мақола дар маводди конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба таъъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, ки дарбаргирандаи шаш зербоб аст, хулоса, рӯйхати адабиёт ва замимаҳо иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсияро 204 саҳифаи матни компютерӣ ташкил медиҳад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСЪАЛАИ АМНИЯТ

§1. Мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои амният ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа

Ҷомеа ва рушди устувори он дар шароити мураккаби инкишофи сиёсӣ қарор дорад. Масъалаҳои муҳимми инкишофи ҷомеа, давлат дар доираи илмҳои сиёсӣ беш аз пеш аҳаммиятнок гардида истодаанд. Яке аз ин масъалаҳои муҳим масъалаи амният ва ба сифати омили асосии инкишоф ва рушди устувори ҷомеа баромад кардани он арзёбӣ мегардад.

Дар баррасӣ ва омӯзиши амният ҳамчун концепсия ва хусусиятҳои зоҳиршавии он дар ҷаҳони муосир аз шарҳ ва дарки мафҳум ва моҳияти он оғоз намудан амри зарурист. Масъалаи амният ҳанӯз аз замони пайдоиши аввалин давлатҳо ҳамчун масъалаи асосӣ аҳаммият пайдо намудааст. Ҳолати амниятро шартӣ асосии пайдоиши сиёсат ва давлат, пайдории ҷомеа эътироф намудан мумкин аст. Дар таърихи афкори сиёсӣ кам мутафаккиро пайдо кардан мумкин аст, ки ин андешаро ҷонибдорӣ накунад.

Донишманди амрикоӣ А. Маслоу зарурати мавҷудияти амниятро аз ангеаҳои аввалиндараҷаи фаъолияти одамон ва ҷомеа медонист. А. Маслоу «гуногунии ниёзҳои инсонро эътироф намуда, ниёзи аввалине, ки инсон ба он эҳтиёҷ дорад, амният ва ҳимояи худ, қонеъ гаштан ба талаботҳои иҷтимоӣ, худтаъминкунӣ ва мавҷудияти озодии ҷамъиятӣ медонад» [82, с. 84].

Дар ҳамин асос, аҳаммияти амният дар баробари тараққиёти ҷамъият мунтазам меафзояд. Таъмин ва ҳифзи амният аз ибтидои тамаддун ҳадафи асосии фаъолияти инсон ва баъдан ҷомеа ва давлат ба ҳисоб мерафт.

Мафҳуми «амният» баҳси актуалии доираҳои илми сиёсии муосир буда, фаҳми сиёсии он дар давраи инкилобҳои буржуазӣ-демократии асрҳои XVII-XVIII инкишоф ёфта буд. Амният ифодаи ҳудро дар матнҳои бунёдии ин давра пайдо намудааст. Билл дар бораи ҳуқуқҳои

Англия (1689) амниятро бо ягонагӣ, сулҳу оромии мардум ва некуаҳволии давлат дар як радиф гузоштааст [111, с. 49]. Эъломияи истиқлолияти Амрико (1776) бо он фарқ мекунад, ки вай ба вучуд овардани кафолати таъмини амниятро дар эътироф ва эълони арзишмандии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон таъкид мекунад ва вазифаи ҳукуматро аз таъмини амният ва хушбахтии ҳаёти одамон иборат медонад [83, с. 17]. Дар «Эъломияи фаронсавӣ оид ба ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд» (1789) ба таври возеҳ эълон гардидааст, ки амният дар баробари озодӣ, моликият ва муқовимат бо таҳдидҳо яке аз ҳуқуқҳои ҷудонашавандаи табиӣ инсон мебошад [83, с. 21].

Аввалин бор мафҳуми «амният»-ро сиёсатмадорони Аврупо дар асри XVII ҳамчун «ҳолати оромии давлат ва ҷомеа, шароити нигоҳ доштани субот, ки дар натиҷаи мавҷуд набудани хатари воқеӣ дар шароити суботи сиёсӣ ба вучуд меояд», маънидод карда буданд. Фаҳмиши мафҳуми «амният» бо гузашти вақт тағйир ёфтааст. Аммо дар тамоми давраҳои инкишофи таърихӣ «фаҳмиши мафҳуми амният бо ҳадафе шарҳ дода мешуд, ки муносибати мутаносиби байни одамон ва ҷомеа ё ҳолати ҳимояшавандагии манфиатҳои давлатро ташкил медод» [90, с. 45].

Амният ҳамчун категорияи сиёсӣ бештар хосияти антропологӣ, ҷамъиятӣ ва давлатиро касб намудааст. Амният ҳамчун омили муҳимми устуворӣ, шартҳои асосии мавҷудияти озодии шахс, суботи муҳити иҷтимоӣ ва озодии давлат буда, заминаи воқеии қонеъсозии ниёзҳои ҳаётан муҳим мебошад. Дар сурати мавҷуд набудани фазои амн, на фард метавонад зиндагии ором дошта бошад, на ҷомеа имкони рушду такомули муътадилро пайдо мекунад, на давлат қобилияти идораи устуворро ҳифз менамояд. Он аз ҳар ҷиҳат ба ҳаёти инсон ва бақои ҷомеа ва давлат пайваست аст ва яке аз муҳимтарин шартҳои ҳаёти муътадили одамон ва ба амал баровардани эҳтиёҷоти асосии онҳо – эҳтиёҷоти ҳаётӣ, иҷтимоӣ ва маънавӣ мебошад. Ҳатто Т. Гоббс қайд

карда буд, ки аксари одамон на барои хушбахтӣ, озодӣ ва адолат, балки пеш аз ҳама, барои таъмини амният талош менамоянд.

Масъалаи амният дар марҳалаи кунунӣ яке аз масъалаҳои муҳимми рушди сиёсии тамоми ҷаҳон гардида, меҳвари асосии гуфтугӯҳои сиёсии ибтидои асри XXI ба ҳисоб меравад. Амният афзалияти бечунучарои фаъолияти ҳокимияти давлатӣ ва амалӣ гардидани вазифаи асосии давлат нисбат ба шаҳрвандон мебошад. Кифоягии қудрати давлат дар таъмини амният ва ҳаёти хуррами шаҳрвандон омили муҳимми пайвастании шаҳрвандон ба давлат мегардад, аз тарафи дигар имкон медиҳад, ки давлат ҳамеша ба таври оқилона доираи фаъолияти худро васеъ намояд. Мавҷуд будани кафолати амнияти инсон дар ҷомеаи муосир метавонад инкишофи ҷомеаро таъмин намуда, пеши бӯхронҳои сиёсиро боздорад.

Дар доираҳои илмию академикӣ барои ифодаи моҳияти амният мафҳумҳои гуногуни ҳаммаъно, аз ҷиҳати маъноӣ васеъ ва маҳдуд, аз ҷиҳати истифодабарӣ мувофиқ ва номувофиқ истифода мегарданд. Ба монанди мафҳумҳои «амният», «беҳавфӣ», «оромӣ», «сулҳ», «осоиштагӣ», «ваҳдат», «ҳаёти хуррам» ва ғайра. Ҳолати мазкур хоси доираи илмҳои сиёсии ватанӣ низ мебошад. Аксар вақт дар доираи илмҳои миллӣ ихтилофи назар барои истифодаи мафҳуми мувофиқ барои ифодаи моҳияти падида бештар ба назар мерасад. Чунин мушкилот ва мураккабӣ дар сиёсатшиносии хориҷӣ – бахши аврупоиву англисӣ ҷой дорад, аммо дар бахши русиягӣ ҷой надорад.

Мафҳуми «амният» ифодаи васеи падида буда, метавонад истифодаи он имконияти омӯзиши васеъ ва дарки ҳаматарафаи масъалаи баррасишавандаро фароҳам орад. Мафҳуми «амният» асосан мафҳуми арабиасос аст. Он аз решаи асосии «амн» гирифта шуда, маънои амонӣ, тинҷӣ, беҳатарӣ, озоиштагиро мефаҳмонад [100, с. 59]. «Амният» аз пайвастагии мафҳуми «амн» ва «(и) ят» («амн» + «ият» = «амният») ҳосил мегардад ва маънои озоиштагӣ, оромӣ, тинҷӣ, беҳавфӣ, беҳатарӣ, сулҳу амниятро дорад [100, с. 59].

Барои ифодаи дурусти масъалаи баррасишаванда моро зарур аст, ки мафҳуми «амният»-ро истифода барем. «Амният» дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» бо доштани таркиби маъноии осоиштагӣ, оромӣ, тинҷӣ, беҳавфӣ, беҳатарӣ, сулҳу амният, амну амонии кишвар шарҳ дода шудааст [100, с. 59]. Амният ҳолати махсусеро мемонад, ки дар он маҷмуи қоидаҳо ва чорабиниҳо барои эминӣ аз хавфу хатар, нигоҳдории ҳолати амн ва осоиштагии ҷомеа, ҳаёти шаҳрвандон ва давлатро дар назар дорад.

Зарурати истифодаи мафҳуми «амният» ба он далел аст, ки дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бо тафсири васеъ маънидод карда шудааст ва баъдан дар луғатҳои тарҷумавӣ муодили мафҳумӣ, моҳиятии он мувофиқ аст. Дар матнҳои илмии сиёсии тоҷикӣ мафҳуми «амният» бештар истифода мегардад. Дар «Энсиклопедияи миллии тоҷик» амният ҳамчун «маҷмуи тадбирҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, маъсурӣ, сиёсӣ, ки дар онҳо муҳофизати манфиатҳои ҳаётан муҳими шахс, ҷомеа, давлат, аз ҳодисаҳо ва таъсироти зарарноки муҳити зист, ҳамчунин аз дигар навъҳои таҳдидҳои дохиливу хориҷӣ мадди назар гирифта мешавад» [109, с. 390]. Дар донишномаҳои таҳассусӣ оварда шудааст, ки истилоҳи амният мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтааст. Дар доираи илми сиёсӣ ва дигар илмҳои ҷамъиятӣ, аз ин бештар дар назария ва амалияи муносибатҳои байналмилалӣ бештар мавриди истифода қарор мегирад.

Дар ҷилди дуюми «Энсиклопедияи миллии тоҷик» мафҳуми беҳатарӣ ҳамчун мафҳуми ҳаммаъноӣ мафҳуми амният оварда шудааст ва он «вазъи собит ва бидуни хатар, ки ба воситаи қорбурди чораҷӯӣҳо амалӣ мегардад. Истилоҳи беҳатарӣ ба таври васеъ дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла дар бахшҳои ҳуқуқ, сиёсатшиносӣ, мавриди истифода қарор гирифтааст» [109]. «Ҷомеа ва арзишҳои моддию маънавии он, давлат ва сохти конституционӣ, истиқлол ва тамомияти ҳудуди он аз объектҳои асосии амнияти шахс ва ҳуқуқи озодиҳои он мебошанд» [109, с. 539].

Муҳаққиқи америкой Э. Ротшилд зикр мекунад, ки аз гузаштаи таърих то ба ҳоло маъноӣ мафҳуми амният тағйир ёфтааст ва амният дар

маъноӣ ҳолати зарурӣ ва эҳтиёҷоти инсон ба озодӣ то ба ҳолати муайяни давлатҳо ва ҷомеаҳои хурд, инчунин ба ҳолати мавҷуд набудани хатар дар арсаи байналхалқӣ ва ҷомеаи ҷаҳонӣ маънидод карда мешавад [222, с. 61-65].

Моҳият ва мазмуни мафҳуми «амният» дар луғатҳо ба таври махсус шарҳ ва маънидод карда шудааст. Дар луғати В.И. Дал, «амният ин мавҷуд набудани хатар, амният, эътимоднокии мебошад» [53, с. 107]. С. Ожегов амниятро ҳамчун «ҳолат ва шароите, ки дар он ба касе, чизе хатар намерасад ва хатар вуҷуд надорад» [91, с. 74], таъриф мекунад. Дар луғати энциклопедии Ф.А. Брокгауз ва И.А. Ефрон амният ҳамчун гарави асосии рушди инсон, омили пайдоиш ва асоси мавҷудияти давлат доништа мешавад [110, с. 304-308].

Энциклопедияи «Британика» амниятро ҳамчун системаи воситаҳо ва усулҳои таъриф медиҳад, ки барои муҳофизати одамон ва моликияти онҳо аз хатарҳои гуногун нигаронида шудааст: «Амният» ин ҳолати набудани хатар, шароити оромӣ, эътимод ба набудани хатар, инчунин озодӣ аз хатар ва таҳдид мебошад» [111, с. 67].

Дарки мантиқии масъалаи гузошташуда ҳадафмандона буда, равшан гардонидани моҳияти асосии он аз манфиат ҳолӣ нест. “Амният” гуфта, чиро бояд дар назар дошт? Масъалагузори мазкур танҳо ба раванду ҳодисаҳои сиёсӣ-иқтисодӣ, ки ҳолати рақобатпазирро инъикос мекунанд, дахл надорад. Он ба мушкилоти “мавҷудияти биосфера дар оянда” низ дахл дорад. “Амният” мутазоди маъноии “ноамнӣ” ва ё “беамнӣ” мебошад. Ҳолати “беамнӣ” гуфта, вайрон шудани сатҳи инкишофи табиӣ бо таъсиррасонии субъективӣ, номутаносибии инкишоф, муносибати ғайриоқилона, манфиатталабона ҳам дар фазои сиёсӣ, иқтисодӣ, идеологӣ ва ҳам инъикоси нодурусти ноосфера, атмосфера, гидросфера, дар маҷмӯъ, биосфера фаҳмида мешавад.

Дар ҳамин асос, зарурат ва аҳаммияти омӯзиши амният ва масъалаи рушди устувор пеш меояд. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ исбот мекунанд, ки истифодаи мафҳуми амният аз замонҳои қадим шуруъ гардидааст.

Истифодаи он дар шакл ва ба воситаи ибораю мафҳумҳои гуногун дар Шарқи Қадим, махсусан дар Чини бостон ва Бобулистону Эрони бостон ва Мисри қадим ба назар мерасад.

Таваҷҷуҳи илмӣ ва таҳлили концептуалӣ ба мафҳуми амният дар нимаи дуюми асри XX шакли ҷиддӣ касб намуд. Маҳз дар ҳамин марҳила масоили марбут ба таъмини амнияти инсон ва ҷомеа, рушди мутавозини давлатҳо ва миллатҳо, инчунин ҳифзи ҳуқуку озодиҳои шахсӣ ба як рукни муҳими сиёсати байналмилалӣ ва барномаи меҳвари ҷомеаи ҷаҳонӣ табдил ёфтанд. Дар ин давра, масъалаи фароҳам овардани шароити муносиб барои зиндагии боамн ва шоистаи тамоми инсоният, ҳамчун ҳадафи стратегӣ ва умумибашарӣ эътироф гардид.

Дар афкори сиёсии атиқӣ баррасии масъалаи амният бо алоқамандии низоми мутаносиб ва рушди устувори муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ хос аст. Амният дар он замон ҳамчун ҳолати мавҷуд набудани хатар ва ғимоякунандагӣ аз хатарҳо ва таҳдидҳо дар нисбати давлат ва ҳукумату подшоҳон эътироф мегардид. Таҷрибаи таърихи умумиҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар давраҳои фалокатҳои иҷтимоӣ, бӯхронҳо, ҷангҳо ҳисси мавҷуд будани хатар авҷ гирифта, амният дар таълимоти сиёси ифодаи худро бештар пайдо мекард. Мафҳуми амният решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Он дар як вақт бо инсон ҳамчун зарурати асосии таъминоти ҳаёт ва зиндагӣ аввал аз ҷиҳати физиологӣ ва баъд аз ҷиҳати иҷтимоӣ пайдо шудааст. Бо инкишофи муносибатҳои иҷтимоӣ мафҳуми амният низ тағйир намуда, доираи васеи муносибатҳо ва тамоми ҷанбаҳои иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ ва биологӣ-ҳаётии инсонро фаро гирифтааст.

Аввалин донишхоро дар ин бора метавон дар мероси фалсафӣ ва афкори сиёсии Шарқ ва Ғарб дар давоми ҳазораи якум, аниқтараш дар асрҳои VI–IV-и пеш аз мелод пайдо намуд. Масалан, Сун-Тси дар рисолааш «Рисолаи дар бораи санъати ҷарбӣ», У. Тси «Дар бораи санъати бурдани ҷанг», андешаҳо дар бораи аҳаммиятноки ва таъмини амнияти одамон ва давлат иброз гардидаанд [124, с. 194]

Тафсилоти ҷолиби диққатро ҳангоми омӯзиши афкори сиёсӣ атрофи амният аз андешаҳои Демокрит пайдо намудан мумкин аст. Вай амниятро дар қобилияти мутобиқ шудани одам ба шароити муҳити худ, аз ҷумла бо низоми иҷтимоӣ мебинад. Сабаби муттаҳидшавии одамонро дар ҷомеа ӯ дар ҳифзшавандагии ҳаёти онҳо медонад [125, с. 278].

Мулоҳизаҳо дар бораи амнияти инсон, ҷомеа ва давлат, самтҳои фаъолияти таъмини субот дар замони қадим ва махсусан дар асари Афлотун, дар мубоҳисаҳои иҷтимоӣ-фалсафии ӯ оид ба сохти иҷтимоӣ ба таври равшан зоҳир шуда буданд [92] Афлотун бар он ақида буд, ки ҳолати амниятӣ ба «пешгирии зарар» мувофиқат мекунад [93].

Мақсад ва ҳадафи сиёсатро Арасту дар таъмини адолатнокӣ ва хайрияти умум мебинад. Таъмини адолатнокӣ ва хайрияти умум метавонад боиси таъмини амният ва рушди устувор гардад. Арасту таъкид мекунад, ки беҳтариин давлат тавассути таъмини амнияти ҷомеа сохта мешавад ва он давлатҳо беҳтарин ва амнтарин низом доранд. Тарбияи иттиҳодкорӣ ба ҳокимият ва қонунҳо асоси кӯшиши сиёсатмадорон баҳри таъмини амният доништа шудааст [39].

Дар таърихи афкори сиёсии асримиёнагӣ андешаҳо оид ба амният, таъмини он, рушди инкишофи давлат ва асосҳои таъмини оромии ҷомеа бисолиқанд. Андешаҳои А. Форобӣ асосан ҷолиби диққат аст. Ба андешаҳои А. Форобӣ рушди давлат ва мавзунии муносибатҳо ба таъмини амният ғайриимкон аст [61, с. 115].

Дар афкори сиёсии форсу тоҷик чунин ба назар мерасад, ки мутафаккирон ҳамагӣ инкишоф, субот, рушд ва амниятро дар тартиби ҳукуматдорӣ ва шоҳаншоҳӣ мебинанд. Амният ва субот аз амал ва рафтори шоҳ бармеояд. Адолати шоҳ дар раванди қонунгузорӣ ва ҳукм ҳаёти хушбахти одамон ва амнияти давлату ҷомеаро таҳким мебахшад.

Низомулмулк осудагӣ ва зиндагии беҳи мардумро асоси пайдорӣ ва осоиштагии ҷомеа ва давлат медонад. Амният ва оромии мулк, пешрафт ва инкишофи давлат, қудратнокшавии кишвар танҳо аз ҳаёти хуррам ва зиндагии беҳи мардум бармеояд.

Низомулмулк чунин дастуруламалеро пешниҳод менамояд, ки гоџи асосии он иборат аз барқарор намудани адлу адолат, ҷорӣ кардани тарзи оқилонаи давлатдорӣ, поквичдону порсо будани арбобони давлатӣ, аз пайи ободонии кишвару осоиштагии раият шудани шахсони масъул мебошад [87, с. 6].

Дар омӯзиши масъалаи амният ва инкишофи давлату давлатдорӣ андешаҳои М. Ғаззоли бартариро соҳибанд. Болотар аз ин таъмини амният ва осудагии ҳаёти мардумро ба подшоҳ вобаста медонад [61, с. 130-131].

Афкори сиёсии тамоми мутафаккирони Шарқи асримиёнагӣ атрофи амният ва рушди устувори давлату ҷомеа ва ҳаёти хуррами одамон бар мабной адолатнокӣ, додгустарӣ, раиятпарварӣ, хайрхоҳиву решакан кардани сарчашмаҳои ба вучуд омадани хатар ибрази андеша намудаанд.

Инчунин, дар таърихи афкори сиёсии асримиёнагии Шарқ нодида гирифтани андешаҳои Ибни Халдун (асри XIV) атрофи амният ва мулкдорӣ беадолатии илмиро метавонад ба вучуд оварад. Дар асрҳои миёна дар Шарқ ҷанбаҳои амниятии сохторҳои гуногуни давлатӣ асосан дар бунёди муносибатҳои ҳукмронӣ ва тобеиятӣ таҷассум ёфта буданд. Ибни Халдун чунин мешуморид, ки идоракуни («роҳбарӣ») ва ҳифзи он маҷбуркунии бечунучароро талаб мекунад. Инро Ибни Халдун ба категорияи «мулкдорӣ» дохил кардааст. Давлат аз он касест, ки дар ҷаҳти тобеии худ ва таъмини амнияти он муваффақ мешавад [95, с. 79]. Ҳамин тариқ, «давлат – ин ҳокимият, соҳибияти қудрат, ягонагии ҳукмронии сиёсӣ ва иқтисодӣ мебошад, ки бидуни истехсоли зиёдагии неъматҳои моддӣ ва таъмини амният буданаш ғайриимкон аст» [65, с. 64; 138-148].

Яке аз намунаҳои классикии таълимот дар бораи ҳифзи амнияти давлат дар Чини асримиёнагӣ рисолаи сиёсии Ли Гоу «Нақшаи ғанӣ гардонидани давлат, нақшаи таҳкими артиш, нақшаи ором кардани мардум» (асри XI) мебошад. Дар он Ли Гоу категорияи «ором кардани

мардум» ва «тахкими артиш»-ро омили асосии хушбахт гардондан ва муҳофизат намудани сохти давлатӣ мешуморад, ки он воситаи асосии ба даст овардани тартиботи идеалӣ ва дар ҳақиқат, ба маъноӣ ҳозиразамон таъминоти иҷтимоӣ мебошад [73, с. 259].

Дар асрҳои миёна, тибқи тафсири луғати А. Роберт зеро мафҳуми амният оромии равонии шахсро мефаҳмиданд, ки худро аз ҳар гуна хатар эмин мепиндошт. Бо вуҷуди ин, ба ин маънӣ ин истилоҳ то асри XVII ба захираи луғавии халқҳои Аврупо устуворона ворид нашуда, кам истифода бурда мешуд [212].

Дар Замони Эҳё ва давраи таҳаввулоту таърихиву иҷтимоӣ, сиёсату сохторӣ тасаввуротҳо дар бораи амният васеъ гардиданд. Заминаи асосии донишҳо дар бораи амният дар ин замон номуташаккилона ва ғайриодилона, ғайрисамаранок мазмун пайдо кардани ҳокимияти давлатии навъи сулолавӣ ҳам дар Ғарб ва ҳам дар Шарқ буд. Дар Шарқ таҳаввулот нисбат ба замон баъдтар пайдо гардиданд. Мушкилот ва бӯхронҳои иҷтимоиву мафкуравӣ, истисмори одамон, ҷангҳои байнимазҳабӣ, афкори ислохотталабонаро тезтар пазониданд. Мутафаккирони дигаре пайдо гардиданд, ки мавҷудияти худро давлатро омили хатар ва поймол гардидани оромӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои одамон медонистанд.

Дар ин марҳалаи ташаккули афкори сиёсӣ доир ба амният андешаҳои Н. Макиавелли, Т. Гоббс, Ҷ. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва ғайраҳо бартарӣ доштанд.

Дар асарҳои Н. Макиавелли таҳлили асосҳои назариявии амният, ҷанбаҳои функционалии амнияти давлатӣ ҳамчун системаи иҷтимоӣ ошкор карда шудаанд. Н. Макиавелли дар асари худ «Мулоҳизаҳо дар бораи даҳаи аввали Тита Ливия» бори аввал истилоҳи «амнияти ҷамъиятӣ»-ро ба муомилоти илмӣ ворид мекунад. Ин барои воқеияти Аврупо буд [131, с. 63].

Н. Макиавелли дар бораи робитаи ирсии амнияти ҷамъиятӣ ва озодӣ дар давлат муҳимтарин хулоса меорад. Аз ин лиҳоз, Н.

Макиавелли чунин мешуморад, ки хоҳиши мардум ба озодӣ ба хотири амнияти онҳо амалӣ мешавад. Дар баробари ин, ҳокимияти давлатӣ бояд бо эҷоди фармону қонунҳо барои таъмини амнияти ҷамъиятӣ хоҳиши мардумро ба озодӣ қонеъ созад. «Вақте ки подшоҳ ин корро мекунад ва мардум мебинад, ки ҳеҷ касоне дар ҳеҷ маврид қонунҳои ба онҳо додашударо вайрон намекунад, онҳо ба зудӣ ба зиндагии орому қаноатманд рӯ меоранд» [77].

Дар эҷодиёти Н. Макиавелли масъалаи амнияти шахсии намояндагони элитаи ҳукмрон мавқеи муайянро ишғол мекунад. Дар баробари ин, Н. Макиавелли дарки чорроҳа ва пуррагии амнияти шахсӣ ва ҷамъиятиро дорад. «... Амнияти шахсӣ ва давлатӣ барои ӯ аз манфиати ҷамъиятӣ муҳимтар аст, зеро ҳар гуна ободии дигар аз ҳамин амният вобаста аст, агар “герсог” (“герцог”)¹ ягон зараре бинад, дар фазои Флоренсия низ кор бад мешавад» [131, с. 65].

Дар давраи Эҳё ва равшангароии асрҳои XVII–XVIII, зери таъсири андешаҳои амиқи фалсафии мутафаккирони барҷастае чун Т. Гоббс, Ҷ. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва дигарон, мафҳуми амният дар муҳити фикрии Аврупои Ғарбӣ мавқеи калидӣ касб мекунад. «Дар ҳамин марҳила, амният на танҳо ба сифати як падидаи сиёсӣ, балки ҳамчун заминаи зарурии тартиботи иҷтимоӣ ва оромии шахсият таъриф ёфта, бештар ба маънои набудани ҳар гуна таҳдид, ҳам ҷисмонӣ ва ҳам маънавӣ тафсир мегардад. Дар натиҷа, ин мафҳум тадриҷан ба як унсури муҳимми тафаккури давлатӣ ва сиёсати амниятии ҷомеаҳои муосир табдил меёбад. Дар баъзе мавридҳо ҳангоми муайян намудани моҳияти амният, мутафаккирон мантиқтарин ва дурусттарини онро, ки аз ҷониби ҳуқуқшиноси австриягӣ Й. Зонненфелс пешниҳод шудааст, мавриди назар қарор медиҳанд» [161, с. 75]. Яъне амният ҳолат ва фазои иҷтимоӣ-

¹ «Герсог, герсогиния» («Герцог, герцогиня») - немисҳои қадим — сарвари ҳарбӣ, ки аз ҷониби ашрофи қabila интиҳоб карда мешавад. Дар Аврупои Ғарбӣ дар ибтидои асрҳои миёна сарвари қabilaҳо ва дар давраи парокандагии феодалӣ ҳукмрони калони ҳудудӣ буда, дар иерархияи тобей пас аз подшоҳ ҷои якумро ишғол мекард. Баробари ташкил шудан ва вуҷуд ёфтани давлати франкҳо герсогҳои немис ба амалдорони подшоҳ табдил ёфтанд, ки ба ҳокимони вилоятҳои алоҳида – графҳо итоат мекарданд.

чамъиятие мебошад, ки барои ҳеҷ кас ҳеҷ хатаре вучуд надорад. Амният ба маънои васеъ ҳолати беҳавфӣ ва бетарсқарордоштаи аъзои ҷомеа дар давлати муайян мебошад.

Пеш аз ҳама мавқеи мутафаккирон дар бобати таъриф ва шинохти амният гуногун аст. Дар кишварҳои алоҳидаи аврупоӣ мавқеи вучуд дошт, ки махсусан давлат кафили таъминкунандагии амният ва рушди устувори ҷомеа мебошад. Сухан сари масъалаи муайянкуниҳои субъекти амният намеравад. Танҳо андешаи мутафаккирон бо чунин далел асос ёфта буд. Масалан, Т. Гоббс дар асари машҳури худ «Левиафан» бар он ақида аст, ки «инсонҳо дар ҳолати табиӣ худ майл ба низоъ ва даргирӣ доранд, ки ин вазъ ба беамнӣ ва бесуботии умумӣ меанҷомад. Ба хотири пешгирӣ аз нооромии пайваста ва ҷилавгирӣ аз зӯрвари мутақобила, онҳо ноилоҷ ба созиши умумӣ, як навъ аҳди иҷтимоии наонавишта мерасанд. Дар доираи ин созиш, афрод ихтиёр ва баъзе аз ҳуқуқҳои фитрии худро ба як ниҳоди қудратманд, ки давлат аст, воғузур мекунанд, то давлат суботро таъмин намуда, аз ҳуқуқи амнияти умумӣ ҳимоя намояд. Аз ин рӯ, Т. Гоббс давлатро чун таҷассумгари иродаи чамъият ва кафили амният мешуморад» [49, с. 56] «Ҷанги ҳама бар муқобили ҳама»-ро шароити набудани амният ва ҳолати ҳимоянашавандагии шахс ва ҷомеа медонад.

Б. Спиноза, файласуфи маъруфи нидерландӣ ва намояндаи равияи натуралисту ратсионалистии асри XVII, дар баррасии масъалаҳои давлатсозӣ, ҳуқуқи табиӣ ва илоҳӣ мавқеи хосро ишғол мекунад. Ӯ дар таҳлили худ ба он назар аст, ки амният натиҷаи татбиқи оқилонаи қонунҳо ва ҳамзистии мутаносиб дар доираи сохтори сиёсӣ мебошад. Ба андешаи ӯ, амнияти воқеӣ танҳо дар ҳолате ба даст меояд, ки давлат дар асоси ҳуқуқи фитрӣ ва бо дарназардошти манфиати чамъият амал намояд. Аз ҷумла, қайд мекунад, ки «... касе нест, ки орзуи дар амният, бетарсу харос зиндагӣ карданро накунад, то даме ки имкон дошта бошад, аммо ин ба ҳеҷ ваҷҳ имконнопазир аст, то даме ки ба ҳар кас иҷозат дода

шавад, ки ҳама корро бо хоҳиши худ кунад ва ақро як тараф монда бошад, нафрат ва хашму ғазаб ба ягдигар бештар мегардад» [191].

Метавон асоснок намуд, ки озодии аз андоза зиёд фаъолияти инсонҳоро хатарзо мегардонад. Аз ақл кор нагирифтани инсон ва озодӣ ба хотирӣ ба даст овардани неъматҳои моддӣ инсонро хавфнок метавонад, ки гардонад. Дар заминаи чунин шакл гирифтани фаъолияти одамон ба андешаи Б.Спиноза кинаву адоват, хашму ғазаб ба вучуд меояд ва касе нест, ки дар байни адоват, кина, ғазаб ва макр зиндагӣ карда, эҳсоси оромӣ кунад ва ба қадри имкон аз онҳо канорагирӣ накунад.

Ж.Ж. Руссо таъмини амниятро ба души давлат гузошта, онро масъулияти муҳимтарин ва аввалиндараҷаи давлат медонад [74, с. 134]

Дар асрҳои XVII–XVIII, амният ба омили муҳимми танзими ҳуқуқии ҷомеа табдил ёфта, дар санадҳои муҳимми қонунгузори давлатҳои мухталиф, ки ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои бунёдии инсон равона шуда буданд, ҷойгоҳ пайдо мекунад. Инъикоси чунин масъалаҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ бозгӯи аҳаммиати рӯзафзуни амният дар раванди шаклгирии давлатҳои ҳуқуқбунёди ибтидоӣ маҳсуб мешуданд.

Билли англисӣ оид ба ҳуқуқҳо аз соли 1689 амниятро ба ягонагӣ, сулҳ ва некуаҳволии давлат алоқаманд менамояд ва аллакай дар асри XVIII амнияти ҳукумати Англия бо некуаҳволии иқтисодии он, аз ҷумла бо инкишофи савдо алоқаманд буд [148, с. 93]. Эъломияи Фаронса «Дар бораи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд» аз соли 1789 амниятро ҳамчун баробар ба озодӣ, соҳибгардӣ ба моликият ва муқовимат ба зулм дар байни ҳуқуқҳои табиӣ инсон муайян кардаас» [83, с. 32] Дар Эъломияи истиқлолияти ИМА дар соли 1776 «амният ҳамчун ҳуқуқ ва масъулияти мардум муқаррар шудааст. Дар навбати худ, ҳукумати ИМА вазифадор аст, ки амният ва хушбахтии одамонро таъмин намояд» [161, с. 76]

Таҳқиқи мафҳуми «амният» ва татбиқи он дар амалия сиёсӣ ва давлатдорӣ ИМА ба дастовардҳои муҳими илмӣ ва назариявӣ ноил гардидааст. Андешаҳо ва мавқеъҳои мутафаккирони ин кишвар асосан

бар пояи арзишҳо ва принципҳои аслии миллӣ, манфиатҳои миллӣ, таҳти таъсири муҳити сиёсӣ ва иҷтимоии солҳои аввалини истиқлолияти ИМА таҳия ва шакл гирифтаанд. Мутафаккирони амрикоӣ дар таҳлили масъалаи амният амнияти миллиро таъриф медиҳанд. Асосро бояд барои ҳар давлат андешаҳо, мавқеъҳо барои таъмини амният ва концептуалӣ муносибат кардан ба он ба арзишҳо ва идеалҳои бунёдии миллӣ алоқаманд бошад.

В. Липпман, нависанда, рӯзноманигор ва нозири сиёсӣ, муносибати прагматикӣ ба масъалаи амниятро баён намудааст. Ӯ амнияти миллӣ ро «ҳамчун унсури муҳимми категорияи «манфиати миллӣ» шарҳ медиҳад [214, с. 5].

Ҳатто дар замони пайдоиши ин истилоҳ он ба тарзи махсуси тафаккури Аврупои Ғарбӣ алоқаманд буда, дар таърифи муҳаққиқони алоҳида истилоҳи амният низ хусусияти ахлоқӣ пайдо кард. «Яке аз намояндагони мактаби реализми амрикоӣ А. Уолферс дуруст қайд мекунад, ки амният ба таври объективӣ маънои мавҷуд набудани таҳдид ба арзишҳои асосӣ, аз ҷиҳати субъективӣ бошад, набудани тарсро дорад, ки чизе дар ҳақиқат ба ин арзишҳо таҳдид мекунад» [236, с. 150].

Дар таърихи афкори сиёсӣ ва иҷтимоии миллӣ, дар замони низоми феодалӣ ва давраи бухронии он атрофи масъалаи давлату давлатдорӣ ва амниятӣ субот, инкишофи давлат ва тағйироти сохтори сиёсии он ба хоҳири хуррам гардонидани ҳаёти мардум ва рушди устувори ҷомеа андешаҳо хеле бисёранд. Мутафаккирон бештар аз дидгоҳи назарияи идоракунии зиддибуҳронӣ ба масъалаи таъмини амният ва рушди устувор назари хос доштанд. Дар ин ҷода андешаҳои А. Дониш ва С. Айнӣ бештар диққатҷалбкунанда аст. Мутафаккир А. Дониш дар хулосаи таҷрибаи сиёсиаш сохтори давлатиро сабаби асосии номуташаккилӣ, буҳронӣ ва хатарзо будан баён мекунад. Ислоҳот ва тағйироти мазмунӣ сохтории системаи сиёсиро ҷораҳои пешгирӣ аз хатар ва буҳрон медонад. Профессор Г. Н. Зокиров дар таъриф аз А. Дониш чунин баён менамояд, ки А. Дониш дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ

ва фарҳангии аморати Бухоро иштироки фаъолона варзидааст. Ў борҳо ба амир, ҳокими вилоятҳо ва амалдорони давлатӣ суҳбатҳо ораста, сохтори сиёсату давлатии аморатро омӯхтааст. Дар бораи сохтори давлатии Бухоро андеша ронда, онро яке аз сабабҳои қашшоқию бенавоии кишвар ва мардумонаш донистааст [57, с. 377].

Таърифи мутафаккир оид ба амният чунин аст, ки амният аз ҳолати устувори зиндагӣ, оромии ҳаёти инсонҳо дар давлат, муташаккилӣ ва равнақи муносибатҳои бозорӣ ва истеҳсоливу коммуникатсионӣ, масъулиятпазирии ходимони давлатӣ бар меояд.

С. Айни атрофи масъалаи амният, субот, инкишофи ҷомеа ва давлат назари махсус дорад. Ў ба масъалаи амният дар асоси назарияи бухронии амният менигарад. Аз диди С. Айни амният ҳолати оромӣ, осудагӣ, додшунавӣ ва беистисмории ҷомеа ва аъзои он аст. Ў амниятро ба авзои осудаи ҷомеа, ҳаёти одамон ва давлат баробар медонад. Вазъи амниятро дар ризоияти омма мебинад. «... Ҳақиқатан мамлакати Бухоро он қадар осуда набуд: дар диёре, ки буду нобудӣ раийя бо номус ва ҳайсијаташон дар маърази торочи ҳуққом бошад, агар мазлуме додхоҳӣ кунад, шунавандае пайдо нагардад, ҳиммати уламо масруфи истеҳсоли ризои амир ва қозикалон бошад, нахустин хидмати қозикалон боздоштани аризаи додхоҳон аз амир бошад (чунончи, ин фирқа дар бандҳои гузашта ба истишодди дастхати амир намаён ёфт) ... чӣ гуна «осуда» метавон гуфт» [36, с. 115].

Мутафаккир амниятро ба авзои осудаи ҷомеа, ҳаёти одамон ва давлат баробар меҳисобад. Осудагиро ба ду навъ чудо мекунад: осудагии омма ва осудагии ҳокимон ва наздикони он. Дар замонаш С. Айни қайд мекунад, ки андешидани чораҳо ва таъсиси механизмҳо барои таъмини осудагии ҳукуматдорон ва наздикону ҳамаслақони онҳо аксаран омили асосии аз байн бурдани осудахолии омма мегардад. Афзудани чунин тасмимҳоро дар ноухдабароии ҳукумат нисбати иҷрои масъулияти сиёсиаш – таъмини амнияти одамон ва ҷомеа, рушди ҳаёти онҳо мебинад. С. Айни бухрони дохилии ҳокимиятро аз безътимодии ходимон

ба якдигар, шоҳ ба навкаронаш ва омма аз ҳокимият медонад. «Дар аҳди амир Музаффар ғайр аз ҷосусони муқаррарӣ ҳамаи маъмурон ва аҳли дарбор бар якдигар ҷосусӣ мекарданд. То нуқтаҳои бориқ ва чизҳои ғайримуҳимро маҷбур буданд, ки ба амир бинависанд. Бинобар ин дар ин аҳд маънавияти сипоҳ ва раиёя тамоми хароб шуд ва эътимод бар якдигар билкуллия аз миён рафт. Ҳар кас ҳама вақт як соат аз осудагии худ эмин набуд» [36, с. 104].

Гардиши кулӣ дар таҳлил ва таҳқиқи масъалаи амният, ошкор намудани моҳият ва хусусиятҳои асосии он ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар нимаи дуюми асри XX ба вуҷуд омада, дар асри XXI таваҷҷуҳи бештаре аз олимони таҳлилгарони сиёсиро ба худ ҷалб намудааст. Аксаран дар доираи илмҳои сиёсӣ мафҳуми амният танҳо истифода нагардида амнияти миллӣ, амнияти сиёсӣ, амнияти давлатӣ, амнияти минтақавӣ ва амнияти байналмилалӣ ва ғ. истифода мегардад.

Амният ҳолати набудани хатар ва ҷорабиние, ки ба нигоҳ доштани ин ҳолат аз таъсири ҳар гуна таҳдиду хатарҳо равона шудааст, мебошад. Дар пайдо кардани моҳияти аслии амният бо додани саволи «амният чист?» мушкилӣ осон мегардад. Амниятро Б.А. Муйва ба ҳолат ва раванде вобаста менамояд, ки ҳар гуна таҳдид ба одамон ва арзишҳои олии онҳо таъсир расонида наметавонад [217, с. 9].

Дар луғати энциклопедии Ф.А. Брокгауз ва И.А. Ефрон оварда шудааст, ки «мавҷудияти амният давлатро пос медорад, дар шароити амниятӣ инкишофи давлат шарҳи асосии мавҷудияти ҳудро пайдо мекунад, инчунин давлат ҳадафи асосии ҳудро, ки таъмини рушди устувор аст, нишон медиҳад» [111, с. 304].

Дар ибтидои асри қаблӣ бо мураккаб гардидани раванди инкишофи ҷомеа, ҳифз ва кафолати ҳуқуқи озодиҳои одамон, истиқлолияти давлатӣ асоснокнамоии қонунӣ ва санадии мазмун ва моҳияти амният пайдо гардид. Баробари истифодаи амният – амнияти давлатӣ ва баъдан миллӣ истифода мешуд. Андешаҳо аксаран атрофи таъмини амнияти давлатӣ то охири асри XIX мерафт. Дар ин замон фаъолияти сиёсии давлатӣ дар

заминаи меъёри ҳокимияти мутлақи подшоҳон ташаккул меёфт, ки онҳо ҳокимияти худро ба воситаи пайравону ҳаммаслакони садоқатманд ва артиши пуриқтидор нигоҳ медоштанд. Фаҳмиши амният ба фаҳмиши амнияти ҳукумати подшоҳ баробар буд. Дар таълимоти сиёсӣ бори аввал С. Айнӣ субот, осудаҳолӣ, ҳаёти ҳифзшавандагии ҷомеа ва одамонро аз субот ва ҳолати ҳифзшавандагии ҳокимон болотару муҳимтар мешуморад. Яъне чунин тасаввур доштани мутафаккир маънои пешниҳоди амнияти миллист.

Марҳилаи нав дар фаҳмиши моҳияти амният дигаргуниҳоро ворид сохт ва онро ба як мафҳуми абстрактӣ мубаддал гардонид. Дар луғатномаҳо ва донишномаҳои сиёсӣ низ таърифи маъноӣ ва моҳиятии амният пешниҳод гардид. Ба андешаи В.И. Дал, «амният ин ҳолати устуворӣ, шароити мусоид ва бехатар (яъне шароит ва ҳолати мавҷуд набудани хатар, изтироб ва ҳавф) мебошад». С.И. Ожегов ишора мекунад, ки «амният ҳолате мебошад, ки дар шароити мавҷудияти он ба чизе ва ё ба касе чизе таҳдид намекунад». Аксаран амниятро кафили рушди инсоният ва мазмуни мавҷудияти давлату миллат ва ҷомеаи муайян медонанд.

Шарҳи васеи масъалаи амният аз ҷониби муҳаққиқони замони муосир сурат гирифтааст. Масалан, дар аксари адабиёти илмӣ амният шароити бозътимод таъриф мешавад, ки дар заминаи он инсон, ҷомеа ва давлат мавҷудияти худро нигоҳ дошта, рушду инкишофро таъмин менамояд. Яъне, замина ва омили асосии рушду инкишоф ва устувории муносибатҳо дар ҷомеа амнияти ҳолат ва шароити он мебошад. Инчунин, амният ҳамчун системаи мураккаби ҳам сиёсӣ ва ҳам ҷамъиятӣ муайян гардидааст. Амният маҷмуи алоқаҳо ва муносибатҳое доништа мешавад, ки дар асоси он шароити муносиби рушди устувори ҷомеа таъмин мегардад. Чунин шароит имкон медиҳад, ки рушди устувор, қонеъ намудани талаботи ҳаётӣ, қобилияти истодагарӣ намудан дар муқобили таҳдидҳо, рушду инкишоф ва пешрафт таъмин карда шаванд. Дар баробари ин амният унсури асосии таркибии системаи сиёсӣ ба

шумор рафта, тақсимопазирӣ, устуворӣ ва мустақилияти онро таъмин намуда, имкон медиҳад, ки системаи сиёсӣ худро аз таҳдидҳо, хатарҳо, мавҷудияти бӯҳронҳо ва эҳтимоли сар задани онҳо ҳифз намояд ва рушди устувори худро таъмин созад. Як қатор муҳаққиқон хусусиятҳои динамикӣ доштани амниятро низ таъкид намудаанд. Дар чунин маъно амният замоне таъмин мегардад, ки агар дар миёни таҳдидҳо, бӯҳронҳо ва хатарҳои мавҷуда ва имконияту қобилиятҳои давлат мувозинат ба вуҷуд оварда шавад.

Таҳаввулот ва эволютсияи андешаҳо дар асоси он шакли муайян гирифтааст, ки маҳз заминаи асосии рушди устувори давлатҳо ва ҷомеаҳо дар замина ва ҳолату шароитҳои амният таъмин мегардаду ҳалос.

Дар ибтидои асри XX мустаҳкамкунии сиёсӣ ҳуқуқи амният зарурати замон гардид. Он, асосан, дар ду контекст: ё ба ифодаи ибораи амнияти миллӣ ва ё бо ифодаи ибораи амнияти давлатӣ инъикос пайдо кардааст. Масъалаи амният аксаран аз ҷониби олимони ғарбӣ дар контексти амнияти миллӣ дар шакли таҳқиқоти стратегӣ баррасӣ гардидааст.

Ибораи «амнияти миллӣ» бори аввал дар паёми президенти ИМА Т. Рузвелт ба Конгресс соли 1904 вохӯрад, ки дар он тибқи анъанаҳои беҳтарини ин кишвар барои ҳифзи манфиатҳои миллӣ баҳри назорат ва ихтиёрдорӣ намудани минтақаи Канали Панама асоснок карда шуда буд. Илова бар ин, ифодаи ин ибора 26-уми июли соли 1947 дар Қонуни ИМА «Дар бораи амнияти миллӣ» инъикос гардид ва дар асоси он Шурои амнияти миллӣ таъсис дода мешавад [147, с. 16].

Дар муҳити илмӣ Ғарб масъалаи амният, асосан, дар ҷаҳорҷӯби таҳқиқоти стратегӣ ва махсусан дар мавзуи амнияти миллӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. «Давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, ки дар солҳои 40-уми асри гузашта зери таъсири таҷрибаи мудҳиши Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ қарор доштанд, ба амнияти миллии худ бештар аз ҷиҳати ҳарбӣ аҳамият медоданд. Ҳар як кишвар мекӯшид, ки дар рақобат бо рақибони

эҳтимоли мавқеи устувор ва бартарии ҳарбӣ дошта бошад. Ин раванд боиси он гардид, ки дар солҳои 1950–1960 фаъолияти сиёсӣ хориҷии ин давлатҳо ба таври зич бо таҳкими неруи ҳарбӣ ва раванди ҳарбикунони истеҳсолот ҳамоҳанг шуда, ҳамдигарро пурра такмил меоданд. Ҳатто дар солҳои минбаъда низ мафҳуми амнияти милли бештар ҳамчун самти муҳимми сиёсӣ ва ҳарбӣ арзёбӣ мешуд. Аз ҳамин сабаб, дар адабиёти сиёсӣ ва стратегӣ дар даҳсолаи 1970-ум стратегияи амнияти милли асосан ҳамчун барномаи ҳарбӣ-сиёсӣ маъруфият ёфт ва ин маъноро дошт» [86, с. 37].

Дар таҳқиқи масоили амнияти милли олимони Амрико саҳми назаррас гузоштаанд. Аз ҷумла, таҳлилгарон У. Липпман, Ч. Коллинз ва В. Тейлор ба таҳлили мафҳумҳои «манфиатҳои милли» ва «ҳадафҳои милли» таваҷҷуҳ намуданд, ки барои фаҳмиши амиқи амнияти милли асос мегузоранд. Масалан, У. Липпман, ки ҳам рӯзноманигор ва ҳам муаллифи мафҳуми маъруфи «чанги сард» маҳсуб мешавад, дар асари худ бо номи «Сиёсати хориҷии Иёлотҳои Муттаҳида» мафҳуми амнияти миллиро бо тавзеҳи равшан чунин баён намудааст: «Давлате метавонад дар ҳолати амният қарор гирад, ки агар вай барои дурӣ ҷустан аз ҷанг манфиатҳои худро қурбон насозад ва ё дар ҳолати суиқасд қодир бошад, ки ба воситаи ҷанг манфиатҳои худро ҳимоя намояд» [214, с. 94].

Ба андешаи Ч. Коллинз, амнияти милли «илм ва санъати истифодаи қудрати давлат мебошад, ки дар ҳама гуна шароит барои расидан ба ҳадафи худ ва зери назорати худ қарор додани рақибон ба воситаи таҳдид, истифодаи қувва, дипломатия, ҳилаю найранг ва дигар воситаҳои мавҷуда амал намудан зарур аст» [203, с. 1-4].

Дар соли 1934 мафҳуми амният дар баробари ташкил ёфтани Сарраёсати амнияти давлатӣ дар таркиби Коммисариати халқии корҳои дохилии Иттиҳоди Шӯравӣ (НКВД СССР) ба низоми истилоҳоти расмӣ давлатӣ ворид гардид. «Дар Иттиҳоди Шӯравӣ истифода бурдани ибораи амнияти милли чандон ба воқеияти ташаккули системаи сиёсӣ ва низоми давлатдорӣ мувофиқат намекард ва бештар ибораи амнияти

давлатӣ мавриди истифодаи илмӣ ва расмиву коргузори қарор мегирифт. Аз замони қабули Конститутсияи соли 1936-и Иттиҳоди Шуравӣ ибораи амнияти давлатӣ асоси санадӣ ва ҳуқуқӣ пайдо намуд» [128, с. 48]. Минбаъд ин мафҳум дар адабиёти сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дар сатҳҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифт. Дар истифодаи истилоҳи мазкур дар санадҳои сиёсӣ як хусусияти ҷолибе ба назар мерасид, ки ин категория дар даҳсолаҳои аввал бидуни шарҳи муфасссал ба қор бурда мешуд. Танҳо аз миёнаҳои асри XX мафҳуми «амнияти давлатӣ» дар асарҳо ва таҳқиқоти мухталиф ҳамчун мавзӯи таҳлилӣ пайдо мешавад ва мавриди омӯзиш қарор мегирад. То поёни солҳои 1980 мафҳуми мазкур, асосан, ҳамчун ҷузъи таркибии низомҳои ҳарбӣ ва сиёсӣ баррасӣ мешуд ва ба ҳолати тавоноӣ ва ҳифзи сохторҳои давлатӣ ва иҷтимоӣ, ҳифзи тамомияти арзӣ ва истиқлолияти давлат ишора мекард. Ин мафҳум дар муайян кардани сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар нақши муҳимме дошт ва ҳамзамон ҳамчун фаъолияти ҳифзкунандаи давлат аз таҳдидҳои дохилӣ ва хориҷӣ таҳлил мегардид. Дар замони Шуравӣ низ «амнияти давлатӣ» мафҳуме буд, ки тавоноии кишварро дар муқобили нерӯҳои душман ва ҳимояи манфиатҳои мардуми худ ифода мекард.

Дар доираҳои илмӣ ва мактаби сиёсии тоҷиконӣ масъалаи амният баъди ба даст овардани истиқлолият рӯзмарра гардид. Он бештар дар контексти амнияти миллӣ мавриди омӯзиш, таҳлил ва хулосабарориҳо қарор гирифтааст. Дар муайяннамоии мафҳум, моҳият, хосиятҳои асосӣ, шаклҳои асосии амният, дар муайяннамоии илмӣ ва концептуалии амнияти давлатӣ, амнияти миллӣ, амнияти сиёсӣ нақши олимони донишмандон Г.Н. Зокиров, А.Н. Муҳаммад, С. Ятимов, Х.Қ. Сафарализода ва ғайраҳо барҷаста намуддор мегардад.

Ҳамин тариқ, баъди шикасти низоми сиёсии Шуравӣ ва мустақил гардидани давлатҳои узви ин иттиҳод, ташаккули давлатдории навини онҳо оғоз мегардад. Махсусан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ва оғози давлатдории миллӣ хеле тезутунд мегузаранд. Дар як муддати кӯтоҳ мамлакат ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ қашида

мешавад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ишора бар он карданд, ки: «Тоҷикистон дар соли 1991 баробари эълон кардани истиқлоли давлатӣ ба вартаи ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ кашида шуд. Ин фоҷиаи миллӣ ба беназмиву беҳокимиятӣ боис гардид. Дар он замон ҳизбу ҳаракатҳои алоҳидаи навтаъсис фирефтаи мафкура ва ҳадафҳои ҳаробкоронаи душманони дохиливу хориҷӣ шуда, ба мақсади ғасби ҳокимият алангаи ҷанги бародаркушро шиддат доданд» [31]. То имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ҳукумати мамлакат барои аз байн бурдани ҷанги шаҳрвандӣ ва чанд соли баъдӣ барои нест намудани дастаҳои ҷиноятпеша саъю талош намудааст, то ки дар дохили мамлакат амният, сулҳу субот таъмин карда шавад. Дар воқеият ҷуноне, ки Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ ишора карда буданд: «Ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ хатари парокандашавии миллат ва аз байн рафтани давлати тоҷиконро воқеан ба миён оварда буд» [32].

Соли 1994 дар шароити соҳибистиқлолии мамлакат Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мегардад. Як сол пас (соли 1995) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» низ қабул гардида буд [10, м. 366]. Дар қонуни мазкур «зери мафҳуми мудофия системаи тадбирҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ ва ғайра фаҳмида мешавад, ки ба таъмини мустақилият, яқпорчагӣ ва дахлнопазирии ҳудуди ҷумҳурӣ, ҳимояи манфиатҳои давлат ва ҳаёти osoиштаи аҳоли равона карда шудааст. ...Мудофия ба омодагии доимии қувваҳои мусаллаҳ, иқтисодиёт, ҳудуд ва аҳолии ҷумҳурӣ барои пешгирии таҳдиди таҷовуз, инчунин зада гардонидани таҷовузи имконпазир дар ҳама вақту ҳолат асос меёбад» [10, м. 366; 86, с. 16].

Дар қонун сиёсати ҳарбии мамлакат, доктринаи ҳарбии кишвар ва ташкили мудофия муайян карда мешаванд. Мутаассифона, дар қонуни мазкур мафҳумҳои «амнияти давлатӣ» ва «амнияти миллӣ» ба мушоҳида намерасанд. Соли 1996 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи

Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [8, м. 340] қабул мегардад. Тибқи муайянкуниҳои ин қонун Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилоти ҳарбии давлатӣ буда, асоси мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки барои муҳофизати мусаллаҳонаи истиқлолият ва тамомияти арзии он таъин гардидааст, ташкил медиҳад. Дар қонуни мазкур низ мафҳумҳои «амнияти давлатӣ» ва «амнияти милли» истифода бурда намешаванд.

Соли 1999 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» [9, м. 257] қабул мегардад, ки дар он мафҳумҳои амнияти давлатӣ ва амнияти шахсию ҷамъиятӣ ба назар мерасанд. Соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» [9] қабул мегардад, ки дар он мафҳумҳои «амнияти милли» ва «амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба таври васеъ истифода бурда шудаанд. Соли 2003 инчунин «Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [4] қабул мегардад. Дар консепсияи мазкур бори аввал ба таври системавӣ манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат дар соҳаи иттилоот ба таври алоҳидагӣ баррасӣ мегарданд. Инчунин дар консепсияи мазкур мафҳумҳои «амнияти милли» ва «манфиатҳои милли» ба таври васеъ истифода мегарданд. Соли 2004 Консепсияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мегардад, ки дар он бори аввал мавқеи Тоҷикистон дар ҷаҳони муосир, манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳдидҳо ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври мушаххас асоснок карда мешаванд. Воқеан ҳам консепсияи мазкур дар рушди назарияи амнияти Тоҷикистон саҳми арзанда мегузорад. Соле баъд дар асоси ҳолатҳои ҷудогонаи консепсияи мазкур Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мегардад. Доктринаи ҳарбӣ ба таҳлили фарогири вазъи сиёсӣ низомӣ ва дурнамои стратегӣ барои рушди он така мекунад. Ин ҳуҷҷат дар муайян намудани вазифаҳои кунунӣ ва ояндаи низомӣ, инчунин дар муайян кардани талабот ва имкониятҳои воқеии таъмини амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон

нақши калидӣ дорад. Дар баробари ин, таҳлили мунтазами мазмун ва хусусиятҳои ҷангҳои муосир ва низоҳои мусаллаҳона, инчунин истифодаи таҷрибаҳои ватанӣ ва хориҷӣ дар таҳкими низом, санъати ҷангӣ ва пешрафти илмҳои ҳарбӣ асоси илмии қарорҳои стратегиро таъмин менамояд.

Соли 2011 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» [7] қабул мегардад, ки дар он моҳияти амнияти миллӣ, манфиатҳои миллӣ, субъект ва объекти амният, шаклҳои гуногуни амният, аз ҷумла амнияти дохилию берунӣ нишон дода шудаанд. Бори аввал дар қонуни мазкур моҳияти амнияти миллӣ муайян карда мешавад. Дар қонун зери мафҳуми амнияти миллӣ – «ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳимми кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ» [7] фаҳмида мешавад. Дар ташаккулёбии назарияи амнияти миллии мамлакат як қатор асарҳои назариявӣ ва таҳқиқотҳои илмии олимони ватанӣ саҳми арзанда гузоштаанд. Ҳатто соли 2000-ум аз ҷониби як гурӯҳ муҳаққиқони тоҷик лоиҳаи ташаббусии «Стратегияи амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба Ҳукумат пешниҳод гардид, ки барои таҳияи Консепсияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон такони ҷиддӣ бахшид. Мақсади асосии чунин стратегия муттаҳидсозии тамоми неруҳои миллат дар замони осоишта ва давраи ҷанг барои татбиқи манфиат ва мақсадҳои миллӣ мебошад. Бидуни чунин стратегия давлат қодир нест, ки таввасути саъю кӯшиши муштарак мақсадҳои барои амният, некуаҳволӣ ва рушди устувор дорои аҳамияти бузургро татбиқ намояд [79, с. 4].

Ҳамин тариқ, дар замони муосир мафҳуми амният ҳамчун яке аз категорияҳои асосии низоми донишҳои сиёсӣ ва гуманитарӣ, амният ҳамчун падидаи иҷтимоӣ пояҳои бунёдии рушди устувор ҳар навъ ҷомеа шинохта мешавад. Пайваста тағйир ёфтани вазъи сиёсии ҷаҳонӣ, густариши таҳдидҳои фаромиллӣ ва мураккаб шудани сохтори сиёсӣ ва иқтисодии кишварҳо талаб менамояд, ки амниятро на танҳо ҳамчун василаи ҳифзи давлат, балки ҳамчун заминаи муҳимми нигоҳдорӣ ва рушди инсон, ҷомеа, давлат ва низоми иҷтимоӣ иқтисодӣ эътироф

намуд. Мафҳуми амният, ки бо истиқлолият ва суботи сиёсӣ пайваст аст, хусусияти фарогир ва ҳамаҷониба дошта, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро дар бар мегирад ва ҳамчун асоси таҳкими сиёсати миллии рушди устувор хизмат мекунад. Хулоса он аст, ки амният пояи боэътимоди рушди ҳамоҳанг ва пойдори ҷомеа мебошад.

Моҳияти амният дар он зоҳир мегардад, ки он муҳитеро фароҳам меорад, ки дар он фаъолияти пурсамари ниҳодҳои давлатӣ, иштироки фаъолони ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва татбиқи стратегияҳои миллии рушд имконпазир мебошад. Ҳамзамон, амният дар зинаи сиёсати давлатӣ на танҳо ба маънои муҳофизати физикӣ, балки ҳамчун кафолати таъмини шароити мусоиди иҷтимоӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ ва фарҳангӣ баромад мекунад. Дар замони имрӯза амният, ки хусусияти байнисоҳавӣ, пешгирикунанда ва фарогир дорад, дар ҳамбастагӣ бо дигар самтҳои сиёсати давлатӣ татбиқ мегардад.

Бо назардошти таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ, аз қабили терроризм, экстремизм, ҷиноятҳои фаромиллӣ, ҳамчунин хатарҳои шабакавӣ рақамӣ ва паҳлуҳои иттилоотии онҳо, сиёсати давлатӣ дар соҳаи амният бояд бо таъкид ба таҳқиқоти илмӣ, истифодаи технологияҳои муосир, роҳҳои навӣ идоракунии ва ҳамоҳангии ҳамаҷонибаи ниҳодҳои дахлдор амалӣ гардад. Ин равиш имкон медиҳад, ки ҳифзи давлат ва ҷомеа дар баробари таҳдидҳои муосир пурзӯр ва самаранок гардад. Дар маҷмӯъ, татбиқи сиёсати амниятӣ бо назардошти таҳдидҳои нав заминаи устувории давлат ва суботи иҷтимоиро таъмин менамояд. Дар ин замина, таъмини амният ҳамчун омили муҳими сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар зинаи стратегияи рушди милли арзёбӣ шуда, бидуни таъмини он наметавон аз суботи устувор ва пешрафти ҳамаҷонибаи ҷомеа сухан ронд.

Бо назардошти ин омилҳо метавон хулоса кард, ки амният на танҳо як ниёз, балки заминаи ташаккули системаи ҷамъиятиву сиёсӣ, мунтазамии ҳаёти ҷамъиятӣ ва кафолати истиқлолияти воқеии давлатҳо мебошад. Таъмини сатҳи баланди амният, ки тамоми унсурҳои ҷомеаро

фаро мегирад, бояд ҳамчун меҳвари сиёсати давлатӣ ва асоси рушди устувори ҷомеа дар шароити ҷаҳони хатарзо қарор гирад.

Ҳамин тариқ, дар замина таҳқиқоти илмӣ муайяннамоии маъно, моҳият ва сазовории истифодаи мафҳуми амният дар доираи масъалаҳои сиёсӣ ба он асос меёбад, ки:

- агар омили таҳдидкунанда ва азбайнбарандаи низоми мутаносиби муносибатҳоро бо мафҳуми «хатар» ишора мекунам, аз ҳамин дидгоҳ ҳолати ҳифзшавандагии ҳаёти шахсӣ, ҷомеа ва давлат, раванди мутаносиби ҳодисаҳои ҳаёти сиёсӣ, инкишофи сиёсиро бо мафҳуми «амният» зарур аст, ки ифода кунем;

- мафҳуми «амният» васеъ буда, метавонад тамоми муносибатҳои солим ва ҳифзшуда, ҳолати инкишоф, раванди мавҷудият, баҳамалоқамандии ҳаёти инсон, инсон бо табиат, ҳолати мутаносиби муносибатҳои сиёсӣ, раванду ҳодисаҳои ҳаёти иқтисодӣ, фаъолияти муносибатҳо дар таркиби низоми ҷамъиятӣ ва сиёсии ҷомеа, ки шароити озоди ташаккули онҳоро мефаҳмонад, фаро мегирад;

- мафҳуми амният ҳамчун як концепсияи илмӣ маънои ҳифзи манфиатҳои асосии инсон, ҷомеа ва давлатро аз ҳар гуна таҳдидҳо ва хатарҳои воқеӣ ва эҳтимолӣ дар дохилу хориҷи кишвар дар бар мегирад. Мавҷудияти амният кафолати рушди мутаносиби ҷомеа ва давлат мебошад. Таҳкими заминаҳои амниятӣ аз рушду тараққиёти устувор кафолат медиҳад.

§ 2. Мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок дар таҳқиқи масъалаи амният

Амният яке аз ниёзҳои асосии инсон, ҷомеа ва давлат ба ҳисоб меравад. Аҳаммияти он дар баробари рушди ҷомеа беш аз пеш афзоиш меёбад. Амният аз ибтидои тамаддун ҳадафи асосии фаъолияти шахс, ҷомеа ва давлат буд. Бар асоси таҳлили таҷрибаи таърихӣ, барои тарҳрезӣ ва татбиқи роҳҳо ва васоити таъмини амният, инчунин густариш додани дидгоҳҳо оид ба амният ҳамчун як падидаи иҷтимоӣ,

ки тамоми соҳаҳои зиндагии инсонро дар бар мегирад, мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок ба вуҷуд омадаанд.

Дар миёни ин мактабҳо ва равишҳои таҳлилӣ фарқият дар муайян кардани омилҳо ва роҳҳои пешгирии хатарҳо ва таъмин намудани амният дида мешавад, ки ҳар кадоми онҳо дар ҷустуҷӯи беҳтарин роҳи таъмини амният ва ташкили рушди устувори ҷомеа мебошанд. Метавонем вобаста ба меъёрҳои гуногун онҳоро чунин ҷудо кунем: мактаби классикии амният; мактаби илмӣ Замони нав оид ба омӯзиши масъалаи амният; мактабҳои миллии сиёсии амният; мактаби реализми сиёсӣ оид ба масъалаи амният; мактаби Копенгаген доир ба таъмини амният. Муқаррароти асосии назарияи секюритизатсия; мактаби марксистии амният; концепсияи давлатмехварии амният; концепсияи миллии амният (амнияти миллий); концепсияи ҳарбӣ-қудратии амният; концепсияи геополитикии амният; концепсияи дастаҷамъонаи амният; парадигмаи антропологии амният; парадигмаи амнияти глобалӣ; парадигмаи амнияти фароминтақавӣ (трансминтақавӣ).

Таснифот ва муайян намудани мактабҳои илмӣ-назариявии афзалиятнок дар омӯзиши масъалаи амният аз рӯйи рӯовариҳои арзишӣ, дараҷаи дарк, масъалагузорӣ ва мавқеъгирии намоёндагони онҳо бармеояд. Масалан, агар ҷаҳон ҳамчун «ҷангал» қабул карда шавад, пас ин фаҳмиш сиёсати қатъии эгоистии «зинда мондан»-ро тақозо мекунад. Ё баръакс, дарки дунёи атроф аз нуқтаи назари имконияти мавҷудият, муросову созишро тақозо мекунад.

Мактаби классикии амният. Мактаби классикии амният ба таълимот ва назарияҳои мутафаккирони атиқа таъя мекунад. Масъалаҳои гуногуни амният, таъмини он ва механизми амалишавии онро дар андешаҳои мутафаккирон Афлотун, Арасту, Ситсерон ва дигарон пайдо кардан мункин аст. Метавон ишора намуд, ки амниятро мутафаккирони дунёи қадим шартӣ зарурӣ ва ҳатмӣ будани давлатҳо медонистанд. Таъмини онро дар роҳи мубориза бо ҳамсоғгон ва душманони беруна мебинанд.

Дар фалсафаи замони бостон амният ҳамчун қонун фаҳмида мешуд. Фаъолияти инсон, пеш аз ҳама, ба ҳифз ва таъмини амнияти худ нигаронида шуда буд. Дар баробари ин, таъмини амнияти шаҳрвандони полисҳо вазифаи муҳимтарини фаъолияти давлат доништа мешуд. Ҳамин тариқ, аллакай дар ин марҳала метавон як ҳамбастагиеро мушоҳида намуд. Яъне, аз як тараф, шахс амнияти худро таъмин кунад, аз тарафи дигар, таъмини амният ба вазифаи аввалиндараҷаи давлат дохил мегардад.

«Арасту зарурати институтҳои иҷтимоиро барои иҷрои вазифаҳои аввалиндараҷаи ҷамъиятию сиёсӣ, ҳимояи давлат, шаҳрвандони он ишора мекунад ва онҳоро воситаи институтсионалии таъмини сулҳ ва оромӣ медонад» [144, с. 216]. Арасту дар бораи беҳтарин сохтори давлатӣ андешаронӣ намуда, «меъёри амнияти давлат, шаҳрвандон – шахсият, инкишофи онҳоро дар маркази андешаҳои худ оид ба роҳҳои идораи қорҳои давлатию ҷамъиятӣ мегузорад» [40].

Дар назди мактаби классикии таъмини амният масъалаи рушди давлат, ҳимояи замин, моликият, арзишҳо ва ҳаёти шахсӣ меистад.

Мактаби илмии Замони нав оид ба омӯзиши масъалаи амният. Тағйироти кулӣ дар Замони нав ва шакл гирифтани давлатҳои типи муосир, ки бо номи давлат-миллатҳо эътироф гардидаанд, масъалаи амният дар сатҳи илмӣ ва доираҳои сиёсӣ-давлатӣ аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо намуд. Тағйироти кулӣ дар заминаи таъмини амният озодии инсон аз истисмор ва зӯригарии режимҳои сиёсии асримиёнагӣ ба вучуд омада буданд. Андозаи ҳамаи муносибатҳо инсон, амният ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ ба ҳисоб мерафт.

Дар омӯзишҳои назариявии мактаби илмии Замони нав оид ба амният андешаи мутафаккирони давраи Эҳёи Ғарбӣ бартарӣ дорад. Дар ин давра андешаҳои Н. Макиавелли аҳаммияти бештареро соҳиб аст. Ӯ мавҷудияти амниятро аз қудрати ҳокимият ва иродаи ҳоким вобаста медонад. Амниятро ба давлати тавоно, ки дар он ҳокими қавӣ сарварӣ мекунад, нисбат медиҳад. Барои мутафаккир амният аз дараҷаи ниғох

доштан ва истифода бурдани ҳокимият аз ҷониби шахриёр вобаста аст. Амнияти ҳокимият ва давлат ба сутуни асосӣ тақия мекунад: қувва, «парастии шахсият»-и шахриёр ва дастгоҳи пуққуввати бюрократӣ. Шартӣ зарурии нигоҳ доштани ҳокимият ва таъмини амнияти он татбиқи таъқиб мебошад ва он бояд зуд, бераҳмона ва қатъиян ба амал бароварда шаванд.

Дар мактаби илмии Замони нав оид ба баррасии масъалаи амният андешаҳои дигар мутафаккирон ва олимони Т. Гоббс, Ч. Локк, Ш.Л. Монтеске, Ж.Ж. Руссо, Т. Жефферсон, Т. Пейн ва дигарон низ бартарӣ дорад. Мактаби мазкур масъалаи амниятро дар шакли сеқунча – амнияти шахс, ҷомеа ва давлат баррасӣ мекунад. Амнияти қулӣ дар заминаи мавҷудияти амнияти шахс ва ҷомеаву давлат таъмин мегадарад. Масъалаи амният аз нигоҳи арзишҳо, меъёрҳо ва қоидаҳои принципиалии демокративу либералӣ баррасӣ мегадарад. Дар либерализм мақоми асосӣ ба шахс, ҳуқуқу озодиҳо ва амнияти ҳаёти вай дода мешавад.

Т. Гоббс сиёсатро ҳамчун муқориза барои таъмини амният дар муҳити душманона, ҳамчун «чанги ҳама ба муқобили ҳама» тавсиф менамояд. Вай ҳалалдоршавии низоми инкишоф ва мутаносибии муносибатҳо бо анархияи тартиботи сиёсӣ, яъне набудани арбитри оӣ дар ихтилофҳои байни давлатҳо, гурӯҳҳо ва нерӯҳои алоҳида мебинад.

Озодӣ, рушди устувор ва амниятро Ш.Л. Монтеске дар ба амал баровардани сохтори самараноки ҳокимияти давлатӣ мебинад. Муқлақият сабаби асосии ҳатар ва аз байн рафтани озодӣ ва ҳалалдор гардидани раванди инкишофи давлат мешавад. Мутафаккир боварӣ ба он дошт, ки танҳо дар сурати муқаррар намудани тақсимои ҳокимият ба ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ қафолати воқеии таъмини амният, озодии шахсии шахрвандон аз беқонунӣ ва худсарии ҳокимияти давлатӣ ва рушди давлат ба вуҷуд меояд [178].

Асоси концептуалии мактаби амнияти Замони навро ғояҳо ва тасаввуроту андешаҳо дар бораи амнияти шахс ва озодии ӯ ташкил медиҳад, ки воқеияти қонунӣ ва конституционӣ пайдо карда бошад. Амнияти давлатӣ дар асоси таъмини амният ва ҳаёти хуррами шаҳрвандон амалӣ мегардад.

Мактабҳои миллии сиёсии амният. Дар шароити муосир, масъалаи амният дар маркази пажӯҳишҳо ва таҳқиқоти илмӣ ҳамаи мактабҳои миллии сиёсӣ қарор дорад. Мактабҳои миллии сиёсати ИМА, Британияи Кабир, Русия, Олмон ва дигар кишварҳо ба масъалаи амният ва рушди устувори ҷомеа диққати махсус дода, амниятро дар заминаи таҳдидҳо ва хатарҳои муосир мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Ҳамаи ин мактабҳои амниятро ҳамчун унсури калидӣ барои пойдории давлат ва рушд дар шароити муосир мешуморанд. Таҳқиқотҳои сиёсӣ дар сатҳи мактабҳои сиёсии миллий ҷиҳати таъмини амният ва устувории ҷомеа нақши муҳим мебозад. Татбиқи амалии чорабиниҳоро дар бахши таъмини амният ҳам дар сиёсати дохилӣ ва ҳам дар сиёсати хориҷӣ афзал медонанд. Мактабҳои миллии сиёсии амният рушди устуворро аз се ҷиҳат баррасӣ мекунанд: амният, суверенитет ва манфиатҳои миллий. Воқеияти суверенитет ва раванди ҷимояи манфиатҳои миллиро аз мавҷудияти амният вобаста медонанд.

Аз ин гуна махсусияти илмӣ-таҳқиқотӣ пайдо намудани мактаби тоҷикистонии илмҳои сиёсӣ низ дар қанор нест. Мактаби миллии сиёсии тоҷикистонӣ масъалаи амниятро дар ҳошияи нигоҳдошти сохтори сиёсӣ-конституционӣ, таъмини яқпорчагӣ ва ваҳдати ҷомеа, мубориза бар зухуроти номатлуби ҷомеа ва ҳаракатҳои радикалии ҷиноӣ, таъмини истиқлолияти комили сиёсӣ, пешгирии хатарҳо ва таҳдидҳои нави ҷаҳони муосир, ҷимояи манфиатҳои миллий, тақвияти давлатдории миллий, таъмини рушди устувори ҷомеа, инкишофи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, дар ҳошияи таҳдидҳои фарҳангӣ ва тамаддунӣ мавриди омӯзиш, таҳлил ва баррасиву хулосагирӣ қарор медиҳад. Диққати асосӣ дар таъмини

амният, махсусан амнияти миллӣ ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ва ҷимояи манфиатҳои миллӣ дода мешавад.

Мактабҳои миллии сиёсии амният дар доираи талаботу манфиатҳои давлатӣ аз нигоҳи рушди устувор ва дар ҳошияи бартарафнамоии хавфу хатарҳои замони муосир масъалаи амниятро таҳлил ва мавриди омӯзиши илмӣ қарор медиҳанд.

Мактаби реализми сиёсии оид ба масъалаи амният. Амният мавзӯи баҳсбарангестарин дар омӯзиши масъалаҳои сиёсӣ мебошад. Мактабҳо ва тамоюлҳои сершумор сабабҳо ва хусусияти таҳдидҳои пайдошавандаро бо роҳҳои гуногун муайян мекунанд ва роҳҳои гуногуни нигоҳ доштани суботи сиёсӣ ва амнияти миллиро пешниҳод мекунанд. Яке аз мактабҳои пешбари назариявӣ дар омӯзиши амният реализм (неореализм) эътироф гардидааст, ки дастовардҳои илмиву таҳлили асосии он дар асарҳои Э. Карр, Г. Моргентау, Ч. Валс, Зб. Бжезинский, М. Каплан. Б. Бузан, С. Краснер, С. Хоффман, В. Уолфорт ифодаи худро пайдо намудаанд. Таъсири назаррас ба ошкор намудани механизмҳои ташаккули амнияти байналмилалӣ самти неолибералӣ ва муносибати институтсионалӣ дорад, ки дар асарҳои Ч. Най, Р. Кохайн, Ф. Закария, инчунин доктринаи неомарксизм дар осори И. Воллерстайн, конструктивизм дар пажӯҳиши А. Вендт, Н. Онуф, самти феминистӣ дар таҳқиқоти К. Кон, С. Виртворт, Ч. Энлоу, китоби Г. Киссинҷер «Тартиботи ҷаҳонӣ», ки принципҳои ноил шудан ба суботи ҷаҳонро мураттаб кардааст, аҳамияти хосса дорад.

Мактаби реализми сиёсӣ (реалполитика) яке аз мактабҳои афзалиятнок дар омӯзиш ва баррасиву таҳлили масъалаи амният эътироф мегардад. Омӯзиши масъалаи амният аз тарафи ин мактаб дар контексти ҷимояи манфиатҳои миллӣ ва рушди устувори давлат ба роҳ монда мешавад.

Мактаби реализми сиёсӣ таъмини амният ва ҷимояи манфиатҳои миллиро дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ҳадаф қарор медиҳад. Шарафи эҷодии назарияи системаноки муосири реализми сиёсӣ ба олими

амрикоӣ Г. Моргентау тааллуқ дорад. Асоси муносибатҳои байналхалқӣ, соҳаи сиёсати бузургро ташкил додани масъалаҳои ҷанг, сулҳ ва ҳимояи манфиатҳои давлатҳо аз моҳияти мактаби реализми сиёсӣ бармеояд.

Мавқеи асосии реализми сиёсӣ дар таъмини амният ин ҳимояи манфиатҳои миллӣ мебошад. Онҳо бо назардошти як қатор омилҳои тағйирнаёбанда, ба монанди омилҳои географӣ, таърихӣ, тамаддуниву сиёсӣ ташаккул меёбанд. Аммо қудрати давлат муҳимтар аст, ки раванди таъмини амният ва ҳимояи манфиатҳо тавассути он таъмин мешаванд. Иқтисодии давлат ҳар қадар зиёд бошад, амният дар сатҳи устувор таъмин гардида, манфиати вай ҳамон қадар зиёд ҳимоя ва амалӣ мегардад. Манфиатҳо тавассути афзалиятнокии ҳадафҳои сиёсати давлатӣ ҳам дар сатҳи дохилӣ ва ҳам дар сатҳи берунӣ татбиқ мешаванд. Талаби асосӣ он аст, ки дар байни мақсадҳо ва қудрати давлат фосила набошад. Махсусан, вазъияте хавфнок аст, ки давлат ба имкониятҳои худ аз ҳад зиёд баҳо дода, мақсадҳоеро ба миён мегузорад, ки бо қувваи мутаносиб дастёбӣ намешавад. Аз нигоҳи мактаби реализми сиёсӣ таъмини амният ва рушди устувор ба таври самаранок замоне ба амал метавонад ояд, ки қувваи мавҷудаи давлат ва механизмҳои таъмини амният ба мақсадҳо ва стратегияҳои қабулгардида мувофиқат мекунанд. Дар ҳолати мувофиқат нақардани қувва ба мақсадҳо ва тасмимҳои сиёсии таъмини амният метавонад бӯҳрони инкишофи ҷомеа ба вучуд омада, низоми амният ва рушди устувори давлат рӯ ба таназзул биёрад.

Амният аз нуқтаи назари реализми сиёсӣ ба таҳдидҳои рӯ ба рӯ мешавад, ки хусусияти низомиву сиёсӣ доранд ва ҳамин вазъият давлатҳоро водор месозад, ки уҳдадорҳои шартномавии худро бар асоси принципҳои амалиёти умумии иттиҳодияҳои ҳарбӣ ва сиёсӣ иҷро кунанд. Дар натиҷа, ҳамкории низоми ва сиёсӣ дар ҷаҳонҷӯи созишномаҳои байналмилалӣ барои таъмини амният ва муқовимат бо таҳдидҳои муштарак аҳамияти махсус пайдо мекунанд. Хулоса он ки, «дар сиёсати ҷаҳонии амалкунанда, амният танҳо тавассути ҳамкории коллективӣ ва риояи уҳдадорҳои созишномаҳо таъмин мегардад» [235].

Дар раванди таҷдиди назарияҳои классикии неореализм, равиши нави «реализми ахлоқӣ» шакл гирифт, ки асосгузори ин равиши сиёсӣ-стратегӣ давлатро водор мекунад, ки дар сиёсати хориҷии худ ҳам мустаҳкамӣ ва ҳам нуқсонҳои худро шинохта, ҳамзамон манфиатҳои дигар кишварҳоро низ ба эътибор бигирад. Мутахҳиқони амрикоӣ А. Ливен ва Ч. Халсман дар доираи «реализми ахлоқӣ» шарҳ медиҳанд, ки «чӣ гуна давлат метавонад сиёсати воқеиро бо арзишҳои анъанавии ахлоқии реализм, аз қабилӣ эҳтиёткорӣ, ватандӯстӣ, масъулият ва дарки манфиатҳои дигар давлатҳо мутобиқ созад. Дар сиёсати хориҷии муосир барои амалӣ кардани манфиатҳои миллий зарур аст, ки арзишҳои ахлоқӣ ва эҳтироми манфиатҳои дигар кишварҳо дар назар дошта шаванд» [213].

Ҳамин тариқ, аз нуқтаи назари мактаби реализми сиёсӣ дар меҳвари раванди таъмини амният давлат қарор дорад. Он воҳиди сиёсӣест, ки фаъолиятҳои дар самти таъмини амният ба ҳимояи манфиатҳои миллий ва таъмини рушди устувори ҷомеа равона карда шудааст. Таъмини амният ҳамчун чораи амалии сиёсӣ баҳри муҳофизат аз воридшавии душманону таҳдидҳои беруна арзёбӣ мешавад.

Мактаби Копенгаген оид ба таъмини амният. Назарияи секюритизатсия. Назарияи секюритизатсияро мактаби Копенгаген пешниҳод намудааст. Мактаби Копенгаген назарияи конструктивизмро дар таъмини амният ишора намудааст. Моҳияти назарияи конструктивизми таъмини амниятро он ҷиҳат ташкил медиҳад, ки давлат ва сохторҳои гуногуни сиёсӣ қудрати худро барои ҳифзи амният ва таъмини он фаъолона ташаккул диҳанд. Дар шароити муосир таъмини амният аз қувваи сиёсӣ-давлатӣ вобаста мебошад. Барои он талош ва заҳматҳои сиёсӣ-ратсионалӣ заруранд.

Б. Бузан, О. Вайвер ва Ч. Вилде асосгузори назарияи секюритизатсия ба ҳисоб мераванд. Консепсияе, ки ба ин назария мувофиқ аст, ин масъалаи «Амният: ҷаҳорҷӯбаи нави таҳлил» мебошад ва аз ҷониби муаллифони зикршуда соли 1998 пешниҳод карда шудааст»

[199, с. 22]. Мафҳумҳои асосии ин назария, ба гуфтаи О. Вайвер, «бахшҳои амният», «низоми амнияти минтақавӣ» ва «секюритизатсия» мебошанд.

«Бахшҳои амният» аз назари Б. Бузан соҳаҳои муайяне мебошанд, ки дар доираи онҳо як навъи муайяни таъсири мутақобилаи амният вучуд дорад. «Бахшҳои зерини амният мавҷуданд: ҳарбӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ғайра» [198, с. 7-8].

«Низоми амнияти минтақавӣ» (маълумот аз андешаи Б. Бузан сарчашма мегирад, вале онро О. Вайвер пурра ифода кардааст) маҷмуи воҳидҳое аст, ки равандҳо ва динамикаи амнияти онҳо ба андозае алоқаманданд ва мушкилоти амнияти онҳоро берун аз ҳудуди худ таҳлил ва ҳал кардан мумкин нест.

«Низоми амнияти минтақавӣ» масъалаи таъмини амнияти минтақаҳои ҷуғрофӣ, аз қабилҳои Аврупо, Амрико, Осиё, Шарқи Наздик ва Африқоро бартарии нисбӣ медиҳад. Дар он ҷанбаи минтақавии амният ва таъмини он аҳаммият дорад. Вобастагии амнияти минтақаҳо аз ҳамидигарашон таъкид мешаванд.

Секюритизатсия (англ. Securitization аз решаи калимаи англисии security – амният [190]) ифодаи раванди таъмин намудани низоми амният дар таркиби системаи сиёсӣ ва раванди амалӣ гардидани муносибатҳои сиёсии ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавию байналмилалӣ мебошад.

Консепсияи секюритизатсия дар натиҷаи маҳдудиятҳои таҳқиқоти масъалаи амният бо сабаби нисбат додани он танҳо ба таҳдидҳои низомию ҳарбӣ дар соҳаи амнияти миллӣ ва байналмилалӣ ба вучуд омадааст.

Бархе аз коршиносон мегӯянд, ки ҳанӯз дар соли 1983 мутахассиси амрикоӣ Б. Бузан, дар бахши равобити байналмилалӣ дар асари худ «Одамон, давлатҳо ва тарс» замина барои пажӯҳиши мафҳуми амниятро гузошта буд [227]. Дар оянда Б. Бузан дар назди худ масъала мегузоранд, ки чӣ гуна объекти муайян ба таҳдиди амният табдил меёбад, он чи гуна

дар доираи контексти муайян сиёсӣ карда мешавад ва сипас секюритизатсия мешавад [119, с. 89-92]. Дар ин маврид равиши конструктивистӣ истифода мешавад, дар ҳоле ки реализм мафҳуми мураккаби амниятро ҳамчун синоними қувва мешуморад. Ин равиши анъанавӣ ба масъалаи амният барои омӯзиши таҳдидҳо дар давраи ҷангҳои ҷаҳонӣ, вақте ки давлатҳо барои қудрат ва бартарии қудрат дар муқовимати доимӣ буданд, татбиқ мешуд.

Аммо бо тағйир ёфтани муҳити муносибатҳои байналмилалӣ маълум гардид, ки маҳдуд шудани мафҳуми амният боиси аз таҳқиқ дур мондани бисёр ҷанбаҳои муҳим, ки моҳияти онро ташкил медиҳад, гашт. Соҳаи ҳарбӣ, ки хоси концепсияҳои классикии амният баромад мекунад, аҳаммияти муайянкунандаи худро гум кард, зеро мушкилоти дигар амният ба миён омаданд, ки омӯзиши дақиқро талаб мекарданд. Масалан, масъалаҳои миллатгароӣ, дину тамаддунгароӣ, хувият, глобаликунонии ахлоқ ва дигар масъалаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба таври васеъ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Ба ин муносибат Б. Бузан ва О. Вивер мафҳуми секюритизатсияро пешниҳод карданд, ки он падидаҳоро дар бар мегирифт, ки қаблан проблемаҳои амният ҳисобида намешуданд.

Дар назди мактаби Копенгаген масъалаи муайян намудани бахшҳои секюритизатсия аҳаммияти муҳимро соҳиб аст, ки онҳоро, асосан, ба бахшҳои ҳарбӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ тасниф мекунанд.

Дар бахши ҳарбӣ объекти амният, одатан, давлат, инчунин шахсони алоҳидаи сиёсӣ баромад менамоянд. Таҳқиқоти анъанавии амният ҳама масъалаҳои тақвияти низомии дигар давлат ва неруҳои гуногуни фишороварро таҳдиди амният медонанд. Аммо на ҳамеша чунин аст. Дар амалҳои башардӯстона қувваҳои мусаллаҳ ҳам ба ҳадафҳои сулҳҷӯёна ва ҳам барои рафъи оқибатҳои офатҳои табиӣ истифода мешаванд. Дар шароити муосир тақмили низоми ҳарбии як давлат ва шакл гирифтани иттиҳоди ҳарбии давлатҳо хатар ба низоми амнияти давлати дигар метавонад бошад. Масалан, мусаллаҳшавии Эрон ва Кореяи Шимолӣ, ба яроқҳои муосири вазнин дастёб шудани онҳо аз

ҷониби давлатҳои ғарбӣ ҳамчун таҳдид ба амнияти Сайёра ва башариат муаррифӣ меагардад. Дар ҳоле ки ҳуди онҳо чунин тасмимҳоро ба хоҳири таъмини амният ва истиқлолияти худ медонанд.

Дар баҳши сиёсӣ таҳдидҳо одатан аз рӯйи принципи соҳибхитиёрӣ муайян карда мешаванд. Ҳар чизе, ки ба истиқлолият, қонуният, тамомияти арзӣ ё қудрати бетаъхири он таҷовуз мекунад, метавонад таҳдиди олий эътироф гардад. Сиёсӣшавии таҳдид аз диди назарияи секюритизатсия дар таъсири он ба баҳши сиёсии амният, асосан, ба вучуд меояд. Он аз ҷониби давлат ва системаи институтсионалии он аксуламали ғавриро талаб дорад.

Дар баҳши иқтисодӣ тавсифи объектҳо ва таҳдидҳо нисбат ба таҳдидҳои бахшҳои ҳарбӣ ва сиёсӣ хеле душвортар аст. Глобаликунони муносибатҳои иқтисодӣ ва низоми истеҳсолот метавонад ба низоми амнияти иқтисодии давлатҳои миллий таъсири манфӣ расонад. Интегратсияи иқтисодӣ душвориро дар тамоюли протекционизми иқтисодии инкишофи давлат метавонад эҷод созад. Низоми иқтисоди миллиро вобастаи иқтисоди берунӣ ва давлатҳои алоҳида гардонад, ки ин дар ҳолатҳои сард гардидани муносибатҳои байниҳамдигарии шарикони иқтисодӣ метавонад барои давлати миллий хавфнок гардад. Дар амалӣ намудани ҳамкориҳо ва раванди ҳамгирӣ шинохти манфиатҳо ва дарки аҳамиятнокии онҳо зарурати ҳатмӣ дорад. Меъёри «дар сиёсат дӯст ва душмани доимӣ вучуд надорад, танҳо аз рӯйи манфиатҳо амал кардан бартарӣ дорад», бояд дарк гардад.

Дар баҳши иҷтимоӣ объекти таҳдид аз назари равияи секюритизатсия, асосан, шахсият, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, умумиятҳои иҷтимоӣ таркиб ёфтааст. Таъмини амнияти иҷтимоӣ бо тақмили қобилияти давлат ва ҷомеа барои такрористеҳсолии шаклҳои анъанавии забон, фарҳанг, айнияти сиёсӣ, миллий ва динӣ пайват аст. Ин қобилиятро метавон ташкил ва тақмил дод.

Дар баҳши экологӣ объектҳои эҳтимолии таҳдид хеле васеъ аст: аз ҷизҳои нисбатан мушаххас, масалан, ҳимояшавандагии муҳити зист,

мушкилоти экологӣ, нигоҳ доштани иқлими сайёра ва биосфера. Бисёре аз ин хатарҳо аз муносибати байни одамон ва биосфера вобастагии калон дорад.

Дар раванди секюритизатсия ду марҳилаи асосӣ вучуд дорад: аввал, изҳорот дар бораи мавҷудияти таҳдид ба объекти амният; дуюм, анҷоми раванди секюритизатсия, ки агар субъект тавонад таҳдид, ҳолати ба вучуд омадани он, дараҷаи таъмиррасонии онро муайян кунад, муваффақ хоҳад шуд [167, с. 81-85].

Дар ҳар сурат, мактаби Копенгаген амниятро эътироф мекунад, ки танҳо дар чаҳорчӯбаи ҷомеаи инсонӣ, ҳамкориҳои байни одамон (раванди баҳамтаъсиррасонӣ ва муносибатҳои мутақобила) пайдо мешавад ва ҷой дорад.

Мактаби марксистии омӯзиши амният. Марксизм як таълимоти фалсафӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад, ки онро К. Маркс ва Ф. Энгелс асос гузоштаанд. Таълимоти Маркс бо мавҷудияти институтҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои гуногуни сиёсӣ дар афкори ҷамъиятӣ ва амалияи сиёсӣ тафсириҳои гуногун пешниҳод намудааст.

Дар мактаби марксизм масъалаи амният ва таъмини он, рушди давлат ва мустаҳкам намудани пояҳои давлатдорӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад. К. Маркс таҳдидро ба системаи иҷтимоӣ ва амният дар муносибати нобаробарии одамон ба неъматҳои моддӣ мебинад. Фалсафаи иҷтимоии марксизм системаи амниятро аз мавқеи манфиатҳои синфӣ баррасӣ менамояд [89, с. 78].

Дар марҳилаи ҳозира мазмуни амният аз сабаби он васеъ гардид, ки инсоният зарурати дар миқёси сайёра таъмин намудани амнияти коллективиро дарк намуд. Ф. Энгелс дар асараш «Пайдоиши оила, моликияти хусусӣ ва давлат» муттаҳид шудани одамонро дар ибтидо зарурати таъмини амният ва ҳифзи аъзои қабила медонист. «Аъзои қабила вазифадор буданд, ки ба ҳамдигар кумак, муҳофизат ва махсусан барои гирифтани қасос барои зарари расонидаи бегонагон ёрӣ расонанд. Дар ҳифзи амнияти худ фард ба ҳимояи қабила таъя мекард ва танҳо

метавонист ба он эътимод кунад. Касе, ки ба аъзои қабила зарар расонад, ба тамоми қабила зарар мерасонад» [110, с. 39]. Масъалаи мазкур метавонад асоси назариявии концепсияи таъмини амнияти дастаҷамъӣ бошад. Масалан, иттиҳодияҳои ҳарбию низомӣ, ки бо мақсади таъмини сулҳ ва амният таъсис дода шудаанд, дар асоси меъёр «таҳдид ба давлати аъзо таҳдид ба тамоми иттиҳод ва давлатҳои шомили он эътироф мегардад» фаъолият мекунанд. Дар назди мактаби марксистӣ «...вазифаи аввалиндараҷаи сарвари давлат таъмини сулҳу амнияти давлат чи аз берун ва чи аз дарун ва ҳифзи ҳамагон аз таҷовузҳои хушунатомез ба моликияти ӯ мебошад» [82, с. 102].

Амният дар марксизм ба ҳифзи ҷамъият, ба ҳар як аъзои он, бо мақсади ҳифзи шахсият, ҳуқуқ ва молу мулки ӯ асос ёфтааст. Амният мафҳуми олиӣ иҷтимоӣ ҷомеаи шахрвандӣ, концепсияе мебошад, ки он бо мақсади дахлнопазирии шахсият, ҳуқуқ ва моликияти ҳар як узви ҷомеа, тамоми ҷомеа таъмин карда мешавад [82, с. 401]. Таълимоти марксистӣ ва ленинӣ рушди ҷомеа ва давлатро дар қонеъ гардидани талаботу манфиатҳои синфи миёна ва коргар мебинад. Асоси ташаккулро дар нерумандӣ ва муттаҳидии синфи коргар баён мекунад.

Концепсияи давлатмехвари амният (амнияти давлатӣ). Вобаста ба мураккаб гардидани шароити инкишофи сиёсӣ, иқтисодиву ҷамъиятӣ амният ва субот ба талаботи объективӣ даркшудаи давлатҳо мубаддал гардидааст. Амният асос ва омили меҳвари инкишофи давлатдорӣ шинохта мешавад. Масъалаи марказии концепсияи давлатмехвариро таъмини амнияти давлат ташкил медиҳад. Концепсияи давлатмехвари амният, асосан, ба шумораи концепсияҳои классикӣ амният дохил мешавад. Таъмини амнияти давлат ҳанӯз аз замонҳои пеш аз мелодикқати мутафаккиронро ба ҳуд ҷалб намуда буд.

Алақай дар ибтидои асри XX муносибати либералӣ ба омӯзиши амният бартариро ба концепсияи амнияти миллӣ равона кард. Аксаран дар мавриди амнияти давлатӣ мактаби сотсиалистӣ ва ҷараёни сотсиалистӣ андешаронӣ менамуд.

Маълум аст, ки дар ИҶШС мафҳуми асосӣ «амнияти давлатӣ» буд, ки онро ба таркиби номҳои мақомоти давлатии таъминкунадаи амният: Сарраёсати амнияти давлатӣ (ГУГБ), Вазорати амнияти давлатӣ (МГБ), Кумитаи бехатрии давлатӣ (КГБ) ворид намуда, истифода мекарданд. «Мафҳуми «амнияти давлатӣ» нуқтаи назари расмӣ роҳбарияти ҳарбию сиёсии мамлакатро дар бораи афзалияти манфиатҳои давлатӣ, диктатураи пролетариат нисбат ба манфиатҳои тамоми ҷамъият ва манфиатҳои шахс то андозае инъикос мекард» [108, с. 12]. Имрӯз категорияи «амнияти давлатӣ» бо гузаштаи шуравӣ, бо афзалияти манфиатҳои давлат алоқаманд карда мешавад [139, с. 36].

Дар аксари адабиёти илмӣ амнияти давлатиро қисми таркибии амнияти миллӣ таъриф додаанд [130, с. 18-20; 132, с. 116; 86, с. 35; 121]. Амнияти давлатӣ дараҷаи ҳимояшавандагии давлат аз таҳдидҳои дохиливу берунӣ мебошад. Таъмини амнияти давлатӣ ё ин ки ҳифзи давлат маҷмуи чораҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ ва ҳуқуқӣ дар бахши нигоҳдошти давлат ва сохтори ҷамъиятӣ, таъмини дахлнопазирии ҳудуд ва истиқлолияти давлат аз амалиёти таҷовузкорона ва даҳлаткунандаи дигар давлатҳо, инчунин аз муқовиматҳо ва зиддиятҳои сиёсии дар дохили давлат бавучудмеомада, ба ҳисоб меравад. «Амнияти давлатӣ яке аз бахшҳои асосии амнияти миллӣ мебошад, ки равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ ва ҳуқуқиро бо мақсади пешгирии фаъолияти зидидавлатӣ ва таҳрибкоронаи хадамоти иктишофӣ ва дигар хадамоти махсуси давлатҳои хориҷӣ, инчунин муҳолифони низоми мавҷуда дар дохили кишвар шакл медиҳад» [121, с. 75-76].

То солҳои 80-уми асри гузашта дар адабиёти илмӣ шуравӣ мафҳуми амнияти давлатӣ истифода мегардид. Давлат, аз як тараф субъект ва аз тарафи дигар, объекти ягонаи таъмини амният эътироф мегардид. Консепсияи давлатмехварии таъмини амният низ диққати асосиро ба субот ва ҳолати амнияти давлат равона мекунад. Аз назари консепсияи мазкур, муҳимтар аз ҳама давлат, сохтори сиёсӣ-идоракунии,

сохтори конститутсионӣ, тамомияти арзӣ ва ҳимояшавандагии низомӣ ҳарбӣ-қудратии он ба ҳисоб меравад.

«Амнияти давлатӣ ҳолати ҳифзи асосҳои сохти конститутсионӣ, иқтисоди сиёсӣ, иқтисодӣ, муҳофизатӣ, илмӣ ва иттилоотии давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ, ки аз ҷониби ҳадамот ва ташкилотҳои махсуси хориҷӣ, инчунин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ ва шахсони алоҳида бармеоянд, мебошад» [84, с. 70]. Амнияти давлатӣ метавонад ҳамчун яке аз вазифаҳои муҳими давлат дар самти муайянсозӣ ва безарар гардондани низоҳҳо фаҳмида шавад, ки ҳадафи он пешгирии таъсири манфии паёмҳои ин низоҳҳо ба арзишҳои асосӣ, ки аз ҷониби сохти давлатӣ муҳофизат карда мешаванд. Хулоса он аст, ки таъмини амнияти давлатӣ ба таври мустақим ба ҳифзи арзишҳои миллӣ ва суботи ҷомеа рабт дорад.

Концепсияи миллии амният (амнияти миллӣ). Концепсияи миллии амният аз концепсияи давлатмехвари амният фаҳмиши васеъ дорад. Асоси ин концепсияро ҳолати ҳимояшавандагии шахс, ҷомеа ва давлат ташкил медиҳад. Асоси амнияти миллиро амнияти шахс, ҷомеа ва давлат ташкил медиҳад. Худи ибораи «амнияти миллӣ» дар матни суҳбатҳои президенти ҳамоҳангҳои ИМА дар соли 1904 Теодор Рузвелт ба таври расмӣ ифодаи худро пайдо намудааст. Баъдтар истилоҳи мазкур дар доираи илмҳои сиёсӣ баъди Ҷанги дуҷаҳонӣ, ки соли 1947 дар ИМА қонун «Дар бораи амнияти миллӣ» қабул шуд, истифода гардид [89]. Асоси методологӣ ва назариявии таҳқиқҳои баъдинаро кӯшишҳои сиёсатшиносони амрикоӣ Г. Моргантау, ки амнияти миллиро амнияти шаҳрвандон, ҷомеа ва давлат мефаҳмид, ташкил додааст.

Мувофиқи иттилои Н.П. Патрушев дар Русия, асосан, дар шакли расмиву қонунӣ истифодаи ибораи «амнияти миллӣ» аз соли 1997 иҷтимоӣ сурат гирифтааст [152, с. 4].

Намояндагони ин парадигма ва концепсияи миллии амният аслан муҳаққиқони амрикоӣ ва аврупоӣ мебошанд. Аз ин рӯ, метавонем

инҳоро ворид созем: Г. Моргантау, У. Липпман, Ч. Коллинз, В. Тейлор, А. Уолферс ва ғ.

Баъди шикасти низоми сотсиалистӣ ва давлати бузурги Иттифоқи Шуравӣ дар Руссия ва дигар давлатҳои собиқ сотсиалистӣ ба ҷойи ибораи «амнияти давлатӣ» «амнияти миллий» истифода гардид. Саволе ба миён меояд, ки амнияти давлатӣ аз амнияти миллий чӣ тафовут ва монандиҳо доранд? Оё онҳо аз ҳамдигар фарқ доранд? Ё ифодаи як маъно буда, дар ҷойҳои мухталиф истифода мегарданд? Посух ба саволи мазкур каме баҳсбарангез боқӣ мемонад. Амнияти миллий моҳиятан фаҳмиши васеътарро соҳиб аст. Амнияти давлатӣ яке аз зинаҳои амнияти миллиро ташкил медиҳад.

Шароити ташаккули ҷомеаи муосир ва давлатҳои демократӣ зарурати истифодаи ибораи амнияти миллиро ба вуҷуд овардааст. Акнун меъёри мутамарказкунии давлатии тамоми муносибатҳо коҳиш ёфта, намояндагони либерализм ва демократия дар баробари давлат, шахс ва соҳибмоликият будани ӯ, ҷомеа, махсусан, ҷомеаи шахрвандиро мегуздоранд. Алақай истифодаи ибораи амнияти давлатиро қабул накарда, онро шароити ҳимояи шахс, ҷомеа, махсусан ҷомеаи шахрвандӣ намедонанд. Аксаран ҷораҳо ва маҷмуи амалҳои дар ҳошияи таъмини амнияти давлатӣ бар зарари амнияти шахс ва ҷомеа, махсусан, ҷомеаи шахрвандӣ медонанд. Имрӯз дар таҷрибаҳои ҳама давлатҳо заминаҳои институтсионалии таъмини амният бо номи мақомоти давлатии амнияти миллий бунёд шудаанд. Аммо ҳадафи онҳо таъмини амнияти давлатӣ мебошад.

Ба андешаи А.В. Герасимов «амнияти миллий» ин ҳолати ҳимояшавандагии ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ, экологӣ, иттилоотӣ ва ғайраи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат мебошад [114, с. 87].

М.В. Александров амнияти миллиро маҷмуи омилҳои мефаҳмад, ки «фаъолияти ҳаётии давлатро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ,

қобилияти истодагарӣ ба таҳдидҳои берунии ба вучудодада ва мувофиқи манфиатҳои миллии худ амал карданро таъмин менамоянд» [122, с. 28].

Дар илми муосир ду тарзи муносибат ба таҳлили ибораи амнияти миллий вучуд дорад. Муносибати аввал ин аст, ки амнияти миллий вақте таъмин мегардад, ки амнияти шахс таъмин карда мешавад. Яъне объекти асосии таъмини амнияти миллиро таъмини амнияти фард ва кафолати қонеъ гардидани талаботу манфиатҳои ӯ ташкил медиҳад. Аксаран, чунин тарзи муносибат дар доираи илмӣ ва таҳқиқотии ғарбӣ бартариро соҳиб аст. Мактаби либералӣ, ки чавҳари онро индивидуализм ташкил медиҳад, диққати асосиро дар ростои таъмини амнияти миллий ба таъмини амнияти фард ва қонеъ гардидани талаботу манфиатҳои ӯ равона мекунад. Он озодии инфиродно дар шароити бемушкилӣ ва бемамонияту беҳатар амал ва фаъолият карданро дар ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ мебинад. Асоси амнияти миллиро ташкили шароити озоди инкишоф ва рушди шахсият ташкил медиҳад. Дар чунин мавқеъ парадигмаи антропологии амният низ қарор дорад, ки дар поён моҳияташро ишора мекунем.

Муносибати дувум ин аст, ки амнияти миллий замоне таъмин мегардад, ки амнияти ҷомеа ва давлат таъмин карда шавад [102, с. 198]. Аксаран дар анъанаи таъмини амнияти миллий равиши дуюм ба ҳислатҳои миллии мо наздикӣ дорад. Маслан, дар шароити Тоҷикистон соли 2011 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» қабул гардид, ки дар он моҳияти амнияти миллий нишон дода шудааст. Бори аввал дар қонуни мазкур моҳияти амнияти миллий муайян карда шудааст. Дар қонун зери мафҳуми амнияти миллий «ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳимми кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохиливу берунӣ» [7] фаҳмида мешавад.

«Амнияти давлатӣ ҳолати ҳифзи асосҳои сохти конституционӣ, иқтисодии сиёсӣ, иқтисодӣ, мудофиавӣ, илмӣю техникӣ ва иттилоотии кишвар аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ мебошад, ки аз ҷониби ҳадамот ва ташкилотҳои махсуси хориҷӣ, инчунин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ ва

шахсони алоҳида эҷод мегардад» [85, с. 71]. Амнияти давлатиро ҳамчун «вазифаи давлат оид ба муайян ва бартараф намудани низоъҳо бо мақсади пешгирии таъсири манфии оқибатҳои онҳо ба арзишҳои аз тарафи давлат ҳифзшаванда муайян кардан мумкин аст» [141, с. 63].

«Амнияти миллӣ ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳимми шахсият, ҷомеа ва давлат дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт аз таҳдидҳои беруна ва дохилӣ, таъмини рушди устувори кишвар мебошад» [66, с. 69].

Дар мавриди ошкоркунии моҳияти амнияти миллӣ ду равиш вучуд дорад. Аз рӯйи равиши якум, амнияти миллӣ дар заминаи ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва аз рӯйи равиши дуюм, амнияти миллӣ дар заминаи ҳимоя ва ҳифзшавандагии арзишҳои асосии ҷомеа баррасӣ мешавад.

Ҳамин тавр, дар меҳвари таваҷҷуҳи концепсияи амнияти миллӣ, ҳифзи амнияти шахс, суботи ҷомеа ва пайдории давлат қарор дорад. Аз назари ин концепсия, рушди устувор ва муназзами ҳаёти шахсӣ, равандҳои ҷамъиятӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ ва фаъолияти давлатдорӣ, инчунин ҳимояи манфиатҳои миллӣ ҳамчун авлавиятҳои асосӣ баррасӣ мешаванд.

Концепсияи ҳарбӣ-қудратии амният. Аксаран дар назарияи амният концепсияи ҳарбӣ-қудратии амниятро ба шумори концепсияҳои классикӣ шомил мекунад. Концепсияи мазкур мустаҳкамии омили ҳарбӣ-қудратиро кафили амният медонад. Заифии ҳарбӣ ҳеҷ гоҳ гарави амният буда наметавонад ва баръакс, барои таҷовузкорӣ ва субъектоне эҷоди хатар омили ҷолиби диққат ба ҳисоб меравад. «Агар озод будан хоҳӣ, агар амният хоҳӣ, қавӣ бош» [98, с. 7]. Намояндагони концепсияи ҳарбӣ-қудратии амниятро, асосан, геополитикҳои классик, ки ҷонибдори «назарияи ҳарбиву стратегӣ» ва «назарияи таъсири неруҳои ҳарбӣ ба геополитикаи давлат» ҳастанд, ташкил медиҳанд. Ба монанди ҷонибдорони «назарияи ҳарбиву стратегӣ» Н. Макиавелли, К. Клаузевицс, Молтке, Ф. Энгелс, Ф. Коломб, А. Мэхен, С.Г. Горшков ва тарафдорони «назарияи таъсири неруҳои ҳарбӣ ба геополитикаи давлат»

А. Жомини, К. Клаузевицс, Д.А. Милютин, Г.А. Леер, Х.К. Молтке, Н.П. Михневич ва дигарон.

Вақте мафҳуми амнияти миллӣ ба лексикаи сиёсии Ғарб ворид шуд, он ҳамчун муроди қобилияти мудофиавии давлат истифода мешуд ва дар ҳақиқат дар миёнаҳои солҳои 80-уми садаи XX дар зери ин мафҳум амнияти ҳарбӣ ва сиёсӣ фаҳмида мешуд.

Пайравони равияи ҳарбӣ-қудратӣ амният бар ин боваранд, ки тақвияти неруҳои ҳарбии давлат на танҳо ҳамчун воситаи ҳимоя ва таъмини амният хизмат мекунад, балки ҳамзамон як унсурҳои муҳими густариши нуфузи геополитикӣ ва назорати фазо, махсусан, фазои стратегӣ ба шумор меравад. Ба андешаи онҳо, маҳз тавассути тавонмандии ҳарбӣ метавон эҳтимоли хатару таҳдидҳои берунаро коҳиш дод ва амнияти давлатро устувор нигоҳ дошт. Қудрати ҳарбӣ ҳамчун кафолати амният ва таъсиргузори дар фазои геополитикӣ арзёбӣ мегардад.

Дар шароити муосир андешидани чораҳои мушаххаси таъмини амнияти миллӣ мушоҳида мешавад, ки концепсияи мазкур дар доираи назарияҳо, парадигмаҳо ва концепсияҳои муосири амният ҷойи махсусро ишғол намуда, аҳаммияти тақвияти неруҳои ҳарбӣ ва қудрати давлатҳоро на танҳо дар замин, балки дар кайҳон дар ростои таъмини амнияти миллӣ зарур мешуморад. «...Масъалаи таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ ҳамчун шартҳои зарурии ҳимояи истиқлолият... аз бисёр ҷиҳат бо назардошти масъалаҳои бухронии инкишофи ҷомеаи ҷаҳон, сепаратизм, бархӯрдҳои байнидавлатӣ аз баҳри ҳудуд ва захираҳои табиӣ, экстремизм, терроризм, ҳалалдоршавии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрвандон, коррупсия, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир рӯзмарра мегардад» [М. 13, с. 212].

Ҳамин тариқ, концепсияи ҳарбӣ-қудратӣ амният роҳҳо, асосҳо ва нигоҳдошти амнияти миллиро, ки дар он ҳолати ҳимояшавандагии шахс, ҷомеа ва давлат таъриф гардидааст, бо роҳи ҳарбӣ таъкид мекунад. Намояндагони чараёни мазкур тақвият ва мустаҳкамӣ ҳарбию омили

на танҳо нобуд ва аз байн бурдани хатару таҳдидҳо дар дохил, балки дар берун медонанд.

Консепсияи геополитикии амният. Моҳияти Консепсияи геополитикии амниятро ҳимояшавандагӣ ва дар ҳолати амният қарор доштани манфиатҳои геополитикии миллий, фазои сиёсӣ, ҳудудӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иттилоотӣ дар низоми муносибатҳои минтақавию глобалӣ ташкил медиҳад. Дар баробари ин, консепсияи мазкур диққатро ба дараҷаи ҳимояшавандагӣ ва дар ҳолати ҳимоявӣ қарор доштани асосҳои ҳудудӣ, геоиқтисодӣ, геополитикӣ, геотамaddonӣ ва дар умум, фазои сиёсӣ равона мекунад.

Яке аз геополитикҳои амрикоӣ Н. Спайкмен гоӣ Мэхенро дар бораи «қудрати баҳрӣ» ва назарияи «Хартленд»-и Маккиндерро аз нуқтаи назари манфиатҳои амнияти миллии ИМА муттаҳид кардааст. Спайкмен геополитикаро ҳамчун як илме медонад, ки асосҳои амнияти кишварҳоро коркард менамояд. Дар мулоҳизаҳои назариявии худ масъалаҳои амниятро дар маркази геополитика гузоштааст. Геополитика бояд дар ташаккули сиёсати амалии таъмини амнияти кишвар аз нигоҳи омилҳои ҷуғрофӣ нақши муайянкунанда дошта бошад. Аз назари Спайкмен география омили асоситарин дар сиёсати хориҷии давлатҳо баҳри таъмини амнияти миллий ва рушди устувор мебошад [220, с. 41].

Намояндаи Консепсияи геополитикии амният аз донишмандони ватанӣ метавон Г.Н. Зокировро ишора намуд. Мутафаккир дар китобҳои «Геополитика», «Минтақаи кӯхистон (Таҳқиқоти геополитикӣ)» [63, с. 152], «Хуросони Бузург (Доктринаи геополитикӣ)» [64, с. 160] аҳаммиати омилҳои геополитикиро дар рушду инкишофи давлати Тоҷикистон асоснок намудааст ва ҳимояи зарфиятҳои геополитикӣ ва манфиатҳои геополитикиро асоси мустаҳкамӣ ва рушди устувори давлати муосири Тоҷикистон медонад. Ба андешаи ӯ, «фазои сиёсӣ аломати муҳимтарини давлат мебошад. Махсусияти мазкур аз мавҷудияти сарҳадоти давлатӣ, ки кафили амнияти давлат аст, бармеояд» [62, с. 12].

Ҳамин тариқ, Консепсияи геополитикӣ амният ва рушди устуворро аз нуқтаи назари детерменизми географӣ, геополитикӣ ва омилҳои ҷуғрофӣ баррасӣ мекунад. Дар сархати таъмини амният ва мустаҳкам намудани асосҳои рушди устувори ҷомеа ва давлат ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои намоёндогони миллат барои истифодаи озод аз сарватҳои табиӣ, тамаддун ва фарҳанги онҳо, дараҷаи инкишофи ҳаёти шахсии шаҳрвандон ва манфиатҳои геополитикии миллат қарор дорад.

Консепсияи дастаҷамъонаи амният. Дар омӯзиши мактабҳо, самтҳои афзалиятноки илмӣ ва консепсияҳову парадигмаҳои амният диққати асосӣ ба Консепсияи дастаҷамъонаи амният дода мешавад. Аввалин воқеияти амалии ин равиши таъмини амният бо оғози фаъолияти Лигаи Миллатҳо алоқаманд аст.

Унсuri калидии ин консепсия мавҷудияти як гурӯҳи давлатҳо бо ҳадафи муштараки ҳифз ва ҳимояи амният ва ҳамчунин мавҷудияти як маҷмааи низомии тавоноии қонунӣ барои аз байн бурдани таҳдидҳои эҳтимолиӣ мебошад. Моҳияти консепсияи ишорагардида ба муқобили душмани конкретӣ ва ё таҳдидҳои абстрактӣ муттаҳид намудани давлатҳо мебошад.

Моҳияти Консепсияи дастаҷамъонаи ҳамгирӣ барои ҷалби таваҷҷуҳ ба таҳдид ва хатарҳои ҳарбӣ-стратегӣ тарҳрезӣ шудааст.

Консепсияи дастаҷамъонаи амниятро бори нахуст Бахоулл [196], М.Ч Сэвич, М. Уайт, И. Кант ва В. Вилсон пешниҳод карда буданд ва ҳамчун татбиқи манфиатҳои таъмини амният ба маънои васеъ маънидод карда шудааст.

Ба таври расмӣ ин назарияҳо барои таъмини субот ва амнияти як гурӯҳи муайяни давлатҳо пешбинӣ шудаанд, ки ба системаи амнияти дастаҷамъӣ мувофиқанд. Маҳз ҳамин назария асоси доктринаи президенти ИМА Г. Трумэнро дар солҳои баъдичангӣ ташкил медиҳад.

Дар миқёси фарзияи «таҳдид, хатар, таҷовуз – пешгирии таҳдид, қабули хатар, дафъи таҷовуз» қувваҳои амнияти дастаҷамъӣ тавонотарин муқобил ба душмани таҷовузкаро мебошанд» [156, с. 303].

Ҳамин тариқ, назарияи амният як даври маъруфияти системаи амнияти дастаҷамъиро аз сар гузаронд, ки зиддияти равшани блокҳоро тасдиқ мекунад. Дар шароити муосир низ он аҳаммияти сиёсӣ-амалиашро аз даст надодааст. Раванду ҳодисаҳои хатарзову таҳдидовар давлатҳоро ба муттаҳидшавии блокӣ баҳри таъмини амният ва рушди устувор водор карда истодааст. Давлатҳо вобаста ба алоқаҳои тамаддунӣ, фарҳангӣ, ҳадафҳои мушктраки сиёсӣ, географӣ кӯшиши таъмини амнияти дастаҷамъонаро мекунанд.

Парадигмаи антропологии амният. Парадигмаи антропологии амният дар маркази диққати худ амнияти инсон, ифодаёбии талаботу манфиатҳои он, рушди ҳаёти фард, ҷимоя, эътироф ва риоя гардидани ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро қарор додааст. Андешаҳо дар мавриди таъмини кафолати осудагӣ, офият ва ҷимояшавандагӣ аз ҷониби давлат ҳанӯз аз замонҳои қадим пайдо шудаанд ва дар асрҳои миёна тақвият ёфта, дар Замони Нав аҳаммияти амалӣ-сиёсии худро пайдо намудаанд. Моҳияти парадигмаи антропологию метавон дар осори мутафаккирони асримиёнагии форсу тоҷик А. Фирдавсӣ, А. Форобӣ, М. Ғаззоли, У. Кайковус, М.А. Ҳамадонӣ ва дигарон низ мушоҳида намуд. Афкори инсонгароёнаи онҳо ба моҳияти парадигмаи антропологии давлат, ки дар маркази таъмини амният – амнияти фардро мебинад, наздикӣ дорад.

Дар давраҳои минбаъдаи таърихи афкори сиёсӣ, махсусан дар Замони Нави Аврупо, мутафаккирони шинохташудаи он давра, аз қабили Т. Гоббс, Ч. Локк, Ж.Ж. Руссо, Б. Спиноза ва дигарон, дар таҳлилҳои илмӣ ва фалсафии худ мафҳум ва муҳтавои амниятро бо таъба ба муносибати антропологи, яъне тавассути дарки ҷойгоҳ ва нақши инсон дар ҷомеа ба таври густурда тавсиф намудаанд.

Дар ин роҳ зарурати муайян кардани мафҳуми «антропологияи амнияти миллӣ» ба миён меояд, зеро маҳз амнияти миллӣ омили асосии озодии шахс, рушди ҷомеа ва пайдоиши давлат мебошад. Пеш аз ҳама,

сухан дар бораи амнияти инсон меравад, зеро маҳз инсон сабаби аслии шаклгирии ҷомеа ва пайдоиши давлат аст.

Мутафаккирони асрҳои XVI–XVII Н. Макиавелли, Ж. Боден, Г. Гротсий, Т. Гоббс ғояи зарурати давлатро ҳамчун институти олии инкишоф доданд [149, с. 62]. Аммо мутафаккирон ҳадафи масъулиятпазирии давлатро дар таъмини амният, асосан, таъмини амнияти инсон ва кафолати ҳуқуқи озодиҳои вай мебинанд.

Файласуфи англис Т. Гоббс (1588-1679) чихати антропологии амнияти миллиро таҳқиқ намуда, амнияти фардро ҳамчун шартҳои асосии ташаккули ҳар як давлат асоснок кард. Файласуф ҳадафи асосии давлат – таъмини сулҳу амният ва рушди ҳаёти шаҳрвандонро муайян намуда, сабаби пайдоиши онро бо навсозии ниёзҳои ҳаётии инсон: ҳуқуқ ба зиндагӣ, амният, адолат ва шукуфои шарҳ медихад. Дар айни замон ҳар ду мафҳум «давлат» ва «инсон»-ро Т. Гоббс на дар шахси алоҳида, балки дар робита бо ҳамдигар меомӯзад.

Т. Гоббс чунин мешуморад, ки барои риояи ҳуқуқҳои табиӣ, ки аз чихати мазмуни худ нисбат ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ бартарӣ доранд, инсон ба кафолати амнияти худ ниёз дорад. Ба ҳамин тариқ, татбиқи принсипи амнияти миллий ягона роҳи муттаҳид намудани одамон барои ҳифзи ҳамдигар мебошад, ки дар натиҷаи он ҳар кас дар баробари ҳифзи худ амнияти ҳуқуқ ва манфиатҳои тамоми аъзои ҷомеаро таъмин менамояд [50, с. 130].

Бо ҳамин тартиб, парадигмаи антропологии амният дар назарияи амнияти миллий аҳамияти худро аз даст наводааст. Баръакс, он дар назарияи амнияти миллий бештар диққатҷалбкунанда мебошад. Чӣ тавре ки дар боло ишора кардем, дар ҳошияи ҳимояи амнияти миллий сараввал ҳимояи амнияти шахс дар шароити муосир қарор мегирад. Осудагии ҷомеа ва давлат аз дараҷаи ҳимояшавандагӣ, рушди устувори ҳаёти инсонҳо ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои онҳо вобастагии калон доранд. Мактабҳои муосири амният, аз қабيلي мактаби неолибералӣ дар таъмини амният амнияти шахсро дар ҷойи аввал мегузоранд.

Ҳамин тариқ, дар назарияи амният ва рушди устувор, инчунин дар омӯзиши масъалаҳои пайваст ба он дигар самтҳо ва равиҳои афзалиятноки илмӣ, парадигмаҳо ва концепсияҳои муҳимми амният низ мавҷуданд. Тарҳҳо ва нуктаҳои муҳимми амният ва рушди устувори шахс, ҷомеа ва давлатро дар ҳошия ва асосҳои мухталиф ба риштаи баррасии илмӣ мекашанд. Дар шароити муосир Парадигмаи амнияти глобалӣ, Парадигмаи амнияти фароминтақавӣ (трансминтақавӣ), Парадигмаи амнияти минтақавӣ ва ғ. аз мавҷудият ва бартариҳои худ дарак медиҳанд.

Хулоса, аз назари қариб тамоми мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок амният талаботи зарурӣ ва аввалиндараҷаи як давлату миллат, ҷомеа ва инсон мебошад. Мавҷудияти амният имконият медиҳад, ки инкишофи мутаносибаи давлат, рушди устувори он, таҳкимбахшии заминаҳо ва асосҳои қудрати сиёсӣ таъмин гардад. Амният кафолати озодӣ ва соадати миллат мебошад. Аз мавҷудияти амният, махсусан, амнияти миллии устувори истиқлолият ва инкишофи дигари соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъмин мегардад.

БОБИ II. АРЗЁБИИ ТАҲДИДУ ХАТАРҲОИ ЗАМОНИ МУОСИР ВА ТАЪСИРИ ОНҲО БА АМНИЯТИ МИЛЛӢ ВА РУШДИ УСТУВОРИ ҚОМЕАИ ТОҶИКИСТОНӢ

§ 3. Навъҳо ва шаклҳои зоҳиршавии таҳдидҳои замони муосир

Хатар ва таҳдидҳои замони муосир гуногунсамт мебошанд. Онҳо мазмун ва муҳтавои васеъ дошта, қолабан низоми амният ва рушди устувори давлатҳоро халалдор мекунанд. Дар ин росто, масъалаи методӣ-типологияи таҳдид ва хатарҳои замони муосир ба низоми амният ва рушди устувор аҳаммиятнок мегардад. Масъалаи муҳим мушаххас сохтани меъёрҳои типологияи таҳдид ва хатарҳо ба ҳисоб меравад. Метавон меъёрҳои зерини типологияи таҳдид ва хатарҳоро нишон дод:

- аз рӯйи қойғиршавии манбаъҳои таҳдид – таҳдидҳои беруна ва дохилӣ;
- вобаста ба фаъолияти инсон таҳдидҳои объективие, ки новобаста аз таъсиррасонии инсон ба миён меоянд ва таҳдидҳои субъективӣ, ки бошуурона ташақкул меёбанд;
- нисбат ба объектҳои асосии амният – таҳдид ба амнияти шахс, таҳдид ба амнияти қомеа, таҳдид ба амнияти давлат;
- вобаста ба ҳосиятҳои зоҳиршавӣ – таҳдидҳои табиӣ ва иҷтимоӣ;
- аз рӯйи эҳтимолияти амалишавии таҳдидҳо – таҳдидҳои воқеӣ, таҳдидҳои эҳтимолиӣ;
- аз рӯйи давомнокии таҳдидҳо – таҳдидҳои дарозмуддат, таҳдидҳои миёнамуҳлат ва таҳдидҳои кӯтоҳмуддат;
- аз рӯйи ҳудуди таъсири таҳдидҳо – таҳдидҳои умумимиллӣ, минтақавӣ, глобалӣ ва ғайра.

Дар мустақамкунии низоми амният ва таъмини рушди устувор мувофиқати дарки таҳдидҳо муҳим аст, зеро аксар вақт вазъияти воқеӣ бо ба дарки ин падида аз ҷониби одамон мувофиқат намекунад. Масъалаи муайян намудани навъу шаклҳои таҳдид ва хатарҳо ба низоми амният ва инкишофи устувори давлат аксаран ҳосияти абстрактӣ дорад. Ҳар муҳаққиқ ва ҳар донишманд вобаста ба ҳолати ҳимояшавандагии

давлати худ таҳдидҳоро ба навъу шаклҳои гуногун тасниф намудааст. Аммо аз ҳама муҳим ин аст, ки таснифи навъҳо ва шаклҳои зоҳиршавии таҳдиду хатарҳо дар доираи илмӣ ва таҳлилӣ аз руи меъёрҳои махсус ба амал бароварда мешавад (*Нигаред ба замимаи 1*).

В.И. Карпов «навъҳои таҳдидҳоро мувофиқ ба дарки таҳдид аз ҷониби шахс чудо мекунад, ки объективӣ ва субъективӣ буда метавонанд» [69, с. 72].

1. Аз рӯйи доираи манфиатҳо. Табиати манфиатҳо табаити таҳдидҳоро муайян мекунад. Яъне навъ ва хусусиятҳои таҳдидҳо аз мазмуни манфиатҳои, инсон, ҷомеа ва давлат сарчашма мегиранд. Бар асоси ин ҷанбаи таснифотӣ, таҳдидҳо метавонанд дар соҳаҳои гуногун, аз қабилӣ таҳдидҳои иқтисодӣ, ҳарбӣ, маънавӣ, иттилоотӣ, муҳити зист, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра зоҳир гарданд. Бо дарназардошти аҳаммият ва дараҷаи таъсиргузори таҳдидҳо, зарур аст, ки ҳар як навъи онҳо дар заминаи воқеиятҳои иҷтимоӣ, таърихӣ, сиёсӣ ва иқтисодии ҳар як давлат, нақши он дар низоми ҷаҳонӣ ва стратегияи миллии рушди устувор мавриди таҳлил қарор гирад. Ин равиш дар амал имконият медиҳад, ки самтҳои афзалиятноки муқовимат бо хатару таҳдидҳо бо така ба манфиатҳои миллии муайян гарданд.

2. Аз нигоҳи мақсаднокӣ, таҳдидҳо ба ду гурӯҳи асосӣ, яъне таҳдидҳои мустақим ва таҳдидҳои ғайримустақим тақсим мешаванд. Таҳдидҳои мустақим шакли возеҳи таҳдидҳоеанд, ки аз амалкардҳои мушаххас ва мақсадноки субъекти муайян вобаста буда, ба амнияти миллии ӯ суботи ҷомеа таъсири манфӣ мустақим мерасонанд. Дар муқоиса, таҳдидҳои ғайримустақим бошанд, дар натиҷаи тағйироти ногаҳонӣ ва ғайриинтизор, назоратнашаванда, мисли бухронҳои иҷтимоию сиёсӣ, ноустувории иқтисодӣ, ӯ номутаносибии раванди рушди сиёсӣ ва амниятӣ ба вучуд меояд ва боиси вайрон гардидани низоми амният ва ҳамкориҳои мутавозини давлат мегардад.

3. Аз рӯйи сатҳи фарогирӣ ба таҳдидҳои беруна, дохилӣ ва глобалӣ (ё фаромиллӣ, ки мақсади муайяни таъсиррасониро ба объекти мушаххас

надоранд) чудо мешаванд. Ин таҳдидҳо, новобаста аз манбаъ ва сатҳи фарогирӣ, ба низоми амният алоқаманд ва бо ҳам мутаъсир мебошанд. Аз ин рӯ, таҳқиқ, таҳлил ва арзёбии таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ бояд ҳамзамон ва дар доираи ягона сурат гирад. Барои таъмини самараноки амнияти миллий зарур аст, ки назорати доимӣ бар таҳдидҳои беруна ва дохилӣ барқарор шавад ва рӯйхати ин таҳдидҳо ба таври динамикӣ, вобаста ба вазъи ҷорӣ сиёсӣ, иқтимоӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ, мунтазам таҷдид ва навсозӣ карда шавад.

4. Вобаста ба ҳолати амалишавӣ таҳдидҳои эҳтимоли ва воқеӣ метавонанд шаванд. Таҳдидҳои эҳтимоли дорои як қатор аломатҳои фарқкунанда мебошанд, ки онҳо онҳоро аз таҳдидҳои воқеӣ чудо месозанд. Аз ҷумла, чунин таҳдидҳо дар доираи як фосолаи муайяни замони метавонанд ба манфиатҳои миллии кишвар осеб расонанд, аммо хатаре, ки аз онҳо бармеояд, то ҳол ба шакли фаврӣ зуҳур накардааст. Ин навъи таҳдид ҳамчун як раванд ё тамоюли эҳтимолии инкишофи вазъият, мисли паҳн гардидани силоҳи кушторӣ ом ё бад шудани вазъи макроиқтисодӣ арзёбӣ мешавад. Дар чунин ҳолатҳо, зарурати вокуниши фаврӣ вучуд надорад, балки таҳлили омилҳо ва омодагӣ ба эҳтимолияти хатар талаб карда мешавад. Аммо бо ин хосият мо гуфта наметавонем, ки барои бартараф намудани хатарҳои эҳтимоли чораҷуӣ ва ҷавоби системавӣ барномавӣ тарҳрезӣ намудан лозим нест. Системаи таъмини амният ва ташаккули рушди устувор доим дар ҳолати ҳимояшавандагӣ буданашро талаб дорад. Хосиятҳои таҳдидҳои воқеиро метавон чунин муайян намуд: ин навъи таҳдидҳо хатари воқеиро ба манфиатҳои миллий ошкоро нишон медиҳанд; ҳамчун ҳодисаи мушаххас ифода ёфтааст; чораҳои фаврии муҳофизатиро талаб меkunанд. Чун қоида, манбаъҳои таҳдидҳои воқеӣ таҳдидҳои эҳтимоли мебошанд.

5. Вобаста ба хусусияти зуҳур ва шакли амалишавӣ таҳдидҳои воқеӣ, ки ба низоми амният ва рушди устувор таъсир мерасонанд, ба ду гурӯҳ: таҳдидҳои анъанавӣ ва таҳдидҳои ғайрианъанавӣ тақсим мегарданд. Таҳдидҳои анъанавӣ бештар дар шакли муқовимат ё бархӯрди классикӣ,

яъне истифодаи нерухои ҳарбӣ ва ташкили низоъҳои мусаллаҳона зухур намуда, бо дастгирии абзорҳои иқтисодӣ низ амалӣ мешаванд. Дар ҳамин ҳол, иқтидори иқтисодии манбаъ ё субъекти таҳдид ҳамчун воситаи фишори стратегӣ бар рақибон истифода мегардад.

Моҳияти чунин таҳдидҳо дар ҳалалдор сохтани мувозинати мавҷудаи қудрат дар бахшҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ зоҳир гардида, фазои геополитикии давлатро маҳдуд намуда, хатари аз даст додани ҳадафҳои миллиро афзоиш медиҳад ва шиддати хатарҳоро ба рушди устувор зиёд менамояд.

Бо сабаби афзоиши самту соҳаҳои мухталиф ва бо қолабҳои нав ба вучуд омадани таҳдиду хатарҳо омӯзиши онҳоро васеъ гардонандааст. Дар назарияи секюритология ва таҳдидшиносии муосир, бештар атрофи таҳдидҳои ғайрианъанавӣ баҳсҳо ба миён омада, хатару хавфи онҳоро аз таҳдидҳои анъанавӣ бештар медонанд. Давлатҳо ва иттиҳодияҳои байнидавлатие, ки вазифаи сулҳофарӣ ва таъминкунандагии амниятро доранд, асосҳои стратегӣ ва техникӣ институтсионалии мубориза бар таҳдидҳои ғайрианъанавиро мустаҳкамтар мегардонанд.

Бори аввал бо чоп гардидани асари таҳқиқотии Лу Чжунвей соли 2003 таҳти унвони «Назарияи амнияти ғайрианъанавӣ» барои омӯзиши минбаъдаи таҳдидҳои ғайрианъанавӣ дар доираи илмҳои сиёсӣ тақони бузурге буд [174]. Аксаран таснифоти таҳдидҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ бештар дар фаъолияти таҳқиқотии сиёсатшиносони чинӣ ба назар мерасад. Онҳо аҳамияти истодагари механизми ҳимояи амният ва тақвиятдиҳандаи рушди устуворро дар замони бештар гардидани таҳдидҳои ғайрианъанавӣ муҳим арзёбӣ мекунанд. «Сиёсатшиносони хитой дар мавриди омӯзиш ва таҳқиқи ин масъала бештар дихотомияи хатарҳои анъанавӣ» ва «хатарҳои ғайрианъанавӣ»-ро истифода менамоянд» [157, с. 112].

Муҳаққиқи чинӣ Чан Ян, атрофи муайяннамоиҳои таҳдидҳои анъанавӣ ва хосиятҳои таҳдидҳои ғайрианъанавӣ иброи назар намуда, амнияти анъанавиро ба амнияти давлатӣ ҳаммаъно медонад. Ба назари

ӯ, «амнияти давлатӣ, сиёсӣ ва ҳарбӣ муҳтавои асосии амнияти анъанавиро ташкил медиҳанд» [162, с. 16]. Вобаста ба таҳдидҳои анъанавию ғайрианъанавӣ усулҳои ҳимоякунандагӣ ва таъмини амният ва рушди устувори анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ низ вучуд дорад. Дар воқуниш ба хатар ва таҳдидҳо ҳар як давлат дар алоҳидагӣ ё якҷоя ба неруи анъанавии низомӣ такя мекунад ё аз усулҳои гуногуни сиёсиву дипломатӣ истифода мекунад, ки инро усулҳои анъанавии таъсири амният мефаҳманд. Амнияти ғайрианъанавӣ дар пайвастагӣ бо низом ва механизми таъмини амнияти анъанавӣ мавҷуд буда метавонад ва он, пеш аз ҳама, масъалаҳои иқтисодиёт, фарҳанг, маориф, илму техника, муҳити зист, яъне соҳаҳои гуногуни ҳаёти инсониро дар бар мегирад, ки ба амнияти давлат таъсири назаррас доранд. Тавре ки сиёсатшиносони чинӣ муайян кардаанд, «таҳдидҳои доимӣ ва пуршиддати низоми амният, ки аксаран аз назар дуранд, аммо таъсиррасонии шадидтареро доранд, таҳдидҳои ғайрианъанавӣ номида мешаванд» [129].

Дар асоси андешаи донишмандон хатарҳо ва таҳдидҳои ғайрианъанавӣ як мушкили муҳим дар таъмини амният мебошад ва ба самтҳои гуногуни рушди ҳаёти инсон, муносибатҳои ҷамъиятӣ ва устувори давлат таъсири манфӣ мерасонанд, инкишофи мунтазами онҳоро бозмедоранд, бӯхронҳои сатҳи мухталифро ба вучуд меоваранд. Инчунин ба он низоъҳои ғайриҳарбӣ, сиёсӣ ва дипломатии марбут ба як кишвар (ё бисёр кишварҳо), ки ба рушди давлатҳо хатари ҷиддӣ дорад, дохил мешаванд [75, с. 488].

Дар пажӯҳишҳои олимони ғарбӣ номгӯи таҳдидҳо ва хатарҳои ғайрианъанавӣ дар шароити муосири рушди устувори глобалӣ чунин муайян шудаанд: нарасидани захираҳо (ҳам табиӣ ва ҳам саноативу истеҳсолӣ), афзоиши аҳолӣ, тағйирпазирӣ ва вайроншавии муҳити зист, бархӯрд ва мочароҳои конфессионаливу тамаддунӣ, мушкилоти дохилии давлатҳо дар ростои раванди демократикунонӣ ва муосиргардонӣ, бӯхрони иқтисодӣ ва молиявӣ, таҳдидҳои террористӣ ва хатари экстремистӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ-кибернетикӣ, паҳншавии силоҳҳои

катли ом, афзоиши факр ва камбизоати дар минтақаҳои гуногуни олам, хар чӣ дур шудани мувозинати инкишофи минтақаҳо, ҷинойтҳои фаромиллӣ, қочоқи маводди муҳаддир, муҳочирати ғайриқонунӣ, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, роҳзанӣ ва ғ. [95].

Муҳаққиқи канадагӣ Ч. Киртон «чор таҳдиди асосии ғайрианъанавиро ба низоми амният ва рушди устувор муайян мекунад: терроризм; ифлосшавии муҳити зист; паҳншавии маводди муҳаддир; паҳншавии бемориҳои сироятӣ» [162, с. 146].

Ч. Ян таҳдидҳои ғайрианъанавиро мавриди омӯзиши бевосита қарор додааст. «Мочароҳои иқтисодӣ аз эълони эмбарго оғоз карда то ҷангҳои тичоратӣ ҳамчун навъҳои таҷовузи иқтисодӣ, қочоқи силоҳ ва ҷиноёти фаромиллӣ ҳамчун шаклҳои намоёни таҳдиди давлатӣ ва низомии ғайрианъанавӣ мебошанд. Ғайр аз ин, офатҳои табиӣ тӯфонҳои баҳрии атрофи соҳилҳои Ҳинду Укёнус ва дигар минтақаҳои муайян дар таҳдидҳои ғайрианъанавӣ мебошанд» [195]. Аммо ба назари Ч. Ян пурра розӣ шудан аз рӯйи мантиқ нест. Ба ин далел, ки офатҳои табиӣ дар гузаштаи вақт ҳамчун таҳдид ба амният ва рушди инкишофи муносибатҳо вучуд доштанд. Танҳо вобаста ба инқилоби саноатӣ, ки шиддати хатарҳои экологиро бештар намудааст, ҷойи баҳс вучуд надорад.

Юй Тзян Хуа қайд мекунад, ки «таҳдидҳои ғайрианъанавӣ дорои хусусиятҳои ғайридавлатӣ, ғайриҳарбӣ, фаромиллӣ, ногаҳонӣ ва пешгӯинашаванда буда, моил ба тағйироти босуръат мебошанд. Ба андешаи ӯ, ин навъи таҳдидҳо, ки дар сатҳи маҳаллӣ пайдо шудаанд, метавонанд зуд ба таҳдидҳо ва хатарҳои глобалӣ табдил ёбанд» [166, с. 78].

Вобаста ба ин саволе метавонад ба миён ояд, ки таҳдидҳои анъанавӣ танҳо ба амнияти давлат таъсир мерасонанд ва амнияти анъанавиро танҳо баробар бо амнияти давлатӣ доништан иштибоҳ нест? Ё таҳдидҳои ғайрианъанавӣ танҳо таҳдидҳои ғайриҳарбӣ ву ғайридавлатиро мегӯянд? Ба ин андеша розӣ шудан аз имкон берун аст. Таҳдиду хатарҳои

анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ бо ҳам омезиш ёфта, системаи таҳдиду хатарҳоро ҳам барои амнияти инсон ва ҳам барои амнияти ҷомеаи давлат ба вуҷуд меоранд.

Ҳамаи ин таҳдиду хатарҳои ғайрианъанавӣ, ки дар маҷмӯъ аз мушкилоти анъанавии таъмини амният бештару таъсирноктаранд, барои аҳолии тамоми сайёра хатарҳо ва таҳдидҳои навро эҷод мекунанд. Мушкилоти анъанавии амният ба ҳам печида, дар низоми амнияти глобалӣ, рушди устувори ҷаҳон, муносибатҳои байни давлатҳо зиддиятҳои тезу тундро ба амал оварда, ба мочароҳои сатҳи минтақавию глобалӣ табдил ёфтанишон аз эҳтимол дур нест.

6. Аз рӯйи таъсиррасонӣ ба объект. Хусусияти таснифоти зерин ба назари мо барои концепсияи муносири амнияти миллӣ ва таъмини рушди устувор муҳим ба назари мерасад. Аз рӯйи таъсиррасонӣ ба объекти амният таҳдидҳо чунин мешаванд: таҳдидҳо ба манфиатҳои шахс, таҳдидҳо ба манфиатҳои ҷомеа ва таҳдидҳо ба манфиатҳои давлат. Таҳдидҳоро нисбат ба манфиатҳои субъектони сиёсат низ тасниф мекунанд, зеро самаранокии тамоми низоми амният ва рушди устувори ҷомеа, иқтисодии амнияти миллии кишварҳо бештар аз ғайриамнияти самараноки онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҷамъият вобаста аст.

7. Аз рӯйи манбаъҳои пайдоиши таҳдидҳо ба низоми амният ва рушди устувор метавонанд табиӣ, техногенӣ ва иҷтимоӣ шаванд. Таҳдидҳои табиӣ, пеш аз ҳама, имкони расонидани зарари калон дар натиҷаи офатҳои табиӣ – заминларза, тӯфонҳои баҳрӣ, обхезӣ, хушксолӣ, тағйирпазирии иқлим ва ғайра ба низоми амният ва рушди устувори ҳаёти одамон, муносибатҳои ҷамъиятии давлатҳо ва дар сатҳи глобалиро доранд. Таҳдидҳои техногенӣ бо хатари муайян дар раванди ғайриамнияти прогрессивӣ ва технологияи инсон, модернизатсияи саноати вазнин, ба монанди бунёди иншооти техникӣ, неругоҳҳои барқи атомӣ ва обӣ, кимиё, нафту газ ва дигар соҳаҳо алоқаманданд. Таҳдидҳо ва хатарҳои табиӣ аксаран натиҷаи истифодабарии ғайриоқилонаи табиат ва тамоми захираву бойиҳои он аз ҷониби инсон мебошад. Тарзи

муносибати эгоистӣ ва ғоратгароёнаи инсон дар нисбати табиат на танҳо омили харобии табиат, балки дар оянда мавҷудияти инсон бо тамоми алоқаҳои экосистемавиаш зери хатар мемонад. Аксаран, глобалистикҳо ғочиа ба рушди устувори ҷаҳони имрӯзро натиҷаи худӣ кӯшишҳои манфиатталабонаи инсон медонанд.

Таҳдидҳое, ки дорои хусусияти иҷтимоӣ мебошанд, бевосита бо ғаъолияти инсон, ҷомеа ва сохторҳои давлатӣ иртиботи зич дошта, дар натиҷаи амалкард ва бархӯрди нерӯҳои мухталифи иҷтимоӣ ва сиёсӣ, давлатҳо, иттиҳодияҳои байнидавлатӣ, миллатҳо ва ташкилоти онҳо, синфҳо, ҳизбҳо, гурӯҳҳо ва инчунин сохторҳои ҳифзи ҳукуку тартибот шакл мегиранд. Манбаъ ва пайдоиши чунин таҳдидҳо метавонад вобаста ба самтҳои гуногуни татбиқи манфиатҳои миллий ва ҳамчунин дар минтақаҳои алоҳидаи ҷуғрофӣ ифода ёбад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки таҳдидҳоро на танҳо аз ҷиҳати манбаъҳои беруна ва дохилӣ, балки аз нигоҳи шаклҳои зуҳур, эҳтимолияти амалӣ шудан ва сатҳи зарари эҳтимолии онҳо низ мавриди омӯзиш қарор дод. Ин тарзи таҳлил имкон медиҳад, ки хатарҳои воқеӣ ва эҳтимолиӣ, ки монсаи рушди устувори миллий мегарданд, дақиқтар муайян шуда, барои пешгирӣ ва безараргардонии онҳо ҷораҳои саривақтӣ ва муассир роҳандозӣ гарданд.

8. Аз рӯйи ҳаҷми зарари расонда таҳдидҳоро, асосан, ба таҳдидҳои маҳдуд ҷудо мекунанд, ки онҳо танҳо хатарро барои доираи маҳдуди объекти амният эҷод мекунанд. Масалан, таҳдидҳои табиӣ, ки танҳо ба ҷуғрофиёи муайян зарар расонида, зарар аз доираи он ҳудуд берун намебарояд ё таҳдидҳои сиёсӣ, ки аз ҷониби субъектон барои эҷоди хатар ба давлати муайян равона шудааст, новобаста аз он ки ин давлат шомили иттиҳоди гуногуни сиёсии байнидавлатӣ аст, зарар ба давлатҳои дигари иттиҳод ва шарикони давлати таҳдидпазир намерасад. Ё таҳдиде, ки аз ҷониби субъекти таҳдид ба соҳаи мушаххаси муносибатҳои ҷамъиятӣ равона карда шудааст; таҳдидҳои назаррас, ки моҳияти ин навъи таҳдидҳоро расонидани зарари аҳаммиятнок ва калон, ки боиси номуташаккил шудани раванди инкишофи ҷомеа ва рушди устувори он

мегардад, мунтазамии инкишофро дар ҳаёти инсон, давлат ҳалалдор мекунад, ташкил медиҳад. Масалан, ба шумули ин навъи таҳдидҳо метавонанд таҳдидҳои ба монанди агрессия, ҷиноятҳои ҷангии давлатҳо ва иттиҳодияҳои ҳарбии давлатҳо, терроризм, таҳдидҳои иттилоотӣ ва киберӣ, хатарҳои истифодаи яроқи қатли ом, бемориҳои ҳамагир, ба монанди ВНМО, COVID-19, бархӯрди тамаддунҳо, ки дар қолабҳои моҷароғароёнаи тамаддунҳои «тавоно» ва ғайра баромад кунанд; таҳдидҳои хурд – моҳияти ин навъи таҳдидҳо дараҷаи ночиз ва номуайяни зарар ба инкишофи мутаносибаи ҷомеа ва раванди рушди устувори он ташкил медиҳад. Масалан, аз рӯйи объекти таҳдид таҳдидҳои ночиз ба манфиати шахс ин ба эътибор нагирифтани баъзе талаботи кӯчаке ҳастанд, ки барои ҳаёти шахс аҳаммияти аввалиндараҷа соҳиб нестанд. Таҳдидҳои ночиз ба ҷомеа ин ҳалалдор гардидани қисме аз меъёрҳои иҷтимоӣ ва гуманистӣ, ки метавонад ба амалӣ шудани муносибатҳои ҷамъиятӣ монеа эҷод кунад, аммо дар сатҳи на он қадар бузург ва ғ. Аммо фаромӯш набояд кард, ки нодида гирифтани кӯчактарин таҳдид ба манфиату талаботи инсон, ҷомеа ва давлат метавонад бухрон ва хавфи бузурги раванди рушди устуворро ба миён оварад. Дар назди мактаби либералӣ ва антропология ба инобат нагирифтани кӯчактарин талаботу манфиатҳои инсон метавонад мушкилотро дар ҳолати амният ва рушди устувори ҷомеаҳои муосир ба вуҷуд оварад.

9. Аз рӯйи қолабҳои нави таъсиррасонӣ. Нигоҳи нав ба таҳдидҳои амният онҳоро ба ду гурӯҳи асосӣ, яъне таҳдидҳои анъанавӣ ва таҳдидҳои нав ҷудо мекунад. Таҳдидҳои анъанавӣ ба монанди таҳдидҳои ҳарбӣ, экспансияҳои геополитикӣ, таҳдиди амнияти озуқаворӣ, ки таърихан аз ҷониби бузургдавлатҳои мустамликадор ба амал оварда мешуд, ҳангоми гузариш ба замони муосир тағйири шакл ва мазмун карданд. Ин таҳдидҳо бештар дар натиҷаи тағйироти глобалӣ ҳам дар сатҳи фард, ҳам ҷомеа ва ҳам давлат зӯҳур мекунанд. Чунин таҳдидҳо,

аксаран аз усулҳои анъанавӣ таъсиррасонӣ ба суботи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маданияи ҷомеаҳо ва давлатҳо истифода мебаранд.

Дар байни таҳдидҳои нав, бо дараҷаи муайяни муқаррарии навоварии онҳо, таҳдидҳои экологӣ, таҳдидҳои иттилоотӣ-киберӣ, паҳншавии бемориҳои сироятии нав, ҳучумҳои мафкуравӣ ва ҳалалдор кардани ноосфераи ҳаёти ҷамъиятӣ, таҳримҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва маданӣ, таҳдидҳои террористӣ дар навбӯи шаклҳои гуногун (эко-терроризм, био-терроризм, хими-терроризм, кибер-терроризм ва ғ.)-ро ишора намудан мумкин аст. Эҷоди таҳдидҳои нав як роҳи ҳалалдор намудани низоми амният ва раванди рушди устувори ҷомеа ва давлат мебошад.

10. Вобаста ба дараҷаи афзалиятнокӣ. Таснифоти таҳдидҳо аз рӯи объект ва субъекти таҳдид баҳо дода мешавад. Саволе ба миён меояд, ки оё таҳдид аз нуқтаи назари объект ё барои объекти таҳдид метавонад афзалиятнок бошад? Таҳдид барои объект дар ҳамон вақт афзалиятнок буда метавонад, ки аз тарафи он дарк ва эътироф гардида, чораҳои пешгирикунандаи институтсионалӣ, стратегӣ андешида шавад. Ё сиёсате пеша гирифта шавад, ки дар ҳолати таҳдидҳои эҳтимолӣ ва дар оянда рӯйдиханда зарари онҳоро ба субъекти таҳдид баргардонад. Аксаран, дар геополитикаи муосир чунин сиёсатро дар шароити муосири тақвияти таҳдидҳои таҳримӣ «автаркия» ном мебаранд. Он ифодаи сиёсатест, ки инкишофи давлатро аз ҳар ҷиҳат махсус мегардонад. Вобастагии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маданӣ, ҳарбӣ ва ғ. давлатро аз байн мебарад.

Вобата ба нуқтаи назари субъекти таҳдид, қариб ҳамаи навбӯи шаклҳои таҳдидҳои эҷодкардаи ӯ барояш афзалияти махсусро соҳибанд. Танҳо афзалтарини онҳо таҳдидҳое, ки ҳадафмандона буда, дар концепсияи амнияти миллии давлатҳо ҳамчун меъёр ё ченаки амалӣ гаштани манфиатҳои миллӣ ишора шудаанд. Ин навбӯи сиёсати таҳдидэҷодкуниро аксаран дар шароити муосир ИМА ва давлатҳои аъзои ТШАШ (НАТО) истифода мекунад. Махсусан, ИМА бо эҷоди майдонҳо ва метрополлияҳои мочароӣ дар ҳудудҳои дуру наздик гӯё

тахдид ва хатари манфиатҳои миллиашро аз байн мебарад. Ҳол он ки чунин амал таҳдид ва хатари воқеӣ ба низоми амният ва рушди устувори дигар давлату миллатҳо шуда истодааст.

Ғайр аз ин, таҳдидҳоро низ вобаста ба дараҷаи афзалиятнокӣ аз рӯйи афзалияти бартарафкунии он тасниф мекунанд. Масалан, дар таҳдидшиносӣ ва назарияи секюритизатсия афзалияти бартараф намудани таҳдидҳои иттилоотӣ-киберӣ, биологӣ-эпидемосироятӣ, экологӣ-бухронӣ, сиёсӣ-ҳарбӣ (бартараф кардани хатари яроқи қатли ом), терроризму экстремизм муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар баробари ин, тибқи принципи иерархӣ, таҳдидҳо метавонанд байнисайёравӣ, ноосферавӣ-глобалӣ, байнидавлатию байниминтақавӣ, давлатию миллий, дохилидавлатию минтақавӣ, маҳалливу индивидуалӣ бошанд.

Хатарҳо ва таҳдидҳои сатҳи ҷаҳонӣ нисбат ба объектҳои амнияти зинаҳои поёни: минтақавӣ, давлатӣ, ҷамъиятӣ ва ғардӣ низ метавонад таъсир дошта бошад.

«Хатарҳо ва таҳдидҳои сатҳҳои поёнии амниятӣ дар баробари дигар омилҳо, метавонанд сабаби нооромии ҷомеа ва ҳалалдор шудани раванди рушди устувор гарданд. Ин гуна таҳдидҳо, ки асосан, зоҳиршавии онҳо дар сатҳҳои минтақавӣ ва миллий ба қайд гирифта мешаванд, шаклҳои гуногунро касб мекунанд, ба мисли муноқишаҳои иҷтимоӣ ва қавмӣ, паҳншавии бемориҳо, гуруснагӣ, коҳиши сифати иҷтимоии одамон, афзоиши шиддати ҷинояткорӣ, терроризм, нашъамандӣ ва дигар падидаҳои номатлуб. Чунин таҳдидҳо, дар сурати нодида гирифтани роҳҳои пешгирӣ ва назорат, метавонанд ба таҳдидҳои сатҳи ҷаҳонӣ ва умумисайёравӣ мубаддал гарданд. Дар таҳқиқи ин раванд, яке аз ҷанбаҳои муҳимми методологии таҳлил, интиҳоби таҳдидҳои афзалиятнок дар низоми амният ва рушди устувор мебошад, ки имкони муайянсозии самтҳои муҳимтарини муқовимати муассирро фароҳам меорад» [180].

Бештар гардидани вазифа ва масъулияти субъектони амният шаҳодат аз мурракаб гардидани шароити амният ва ҳалалдор гардидани раванди рушди устувори ҷомеаҳо, давлатҳо, минтақаҳо ва тамоми сайёра мебошад.

Дар баррасии масъалаи таҳдид ва хатарҳои замони муосир муҳаққиқон аксаран ба он натиҷа мерасанд, ки омили ҳама гуна таҳдиду хатарҳо инсон ва ғайриинсонӣ гуногунсоҳаи он баҳри қонунҳои қардани талаботу манфиатҳояш мебошад. Гуманизм, ки асоси муносибатҳои ҷамъиятиро бояд ташкил диҳад, амалан аз байн рафтааст. Ба вуҷуд омадани муносибатҳои рақсонӣ, табиӣ додани инсонӣ анъанавӣ ба инсонӣ «модерн» ва системаи анъанавии қаромонда ба системаи модернизатсияшудаи пешрафтаи рақсонӣ, натавонист хатарҳои бавуҷудмеомадаро бартараф кунад.

Авзои амнияти давлатҳо аз соли 2008 то инҷониб хатарноктар гашта, бозҳои бузурги геополитикӣ, бархӯрдҳои иқтисодӣ, бӯҳронҳои молиявӣ, мочароҳо ҳосияти асосии онро ташкил медиҳад. Аз тарафи дигар бошад, бӯҳронҳои экологӣ, қоҳиш ёфтани захираҳои табиӣ, тағйирёбии иқлим, муносибати табиат ба таъри ақсуламале ба башар воқеияти ин давраи инкишофи ҷаҳонӣ мебошанд. Худи ҳамин бӯҳрони иқтисодию молиявӣ, ки бештари мамлакатҳо ва минтақаҳо ба доми худ қашидааст, мисоли барҷаста мебошад. «Ба андешаи Г.Н. Зокиров бӯҳронҳое, ки дар бештари ҳолатҳо мушоҳида қарда мешавад, бо айби сарварони бонкҳо ва ҳадамоти молиявии мамлакатҳои алоҳида руҳ додааст» [55, с. 256]. Қоӣи дигар муҳаққиқ қайд мекунад, ки тағйироти қуллии иқлим яке аз ҳолатҳои бӯҳрони инкишофи тартиботи нави ҷаҳон ба ҳисоб рафта, онро оқибати сиёсати давлатҳои муҷаррақии саноатӣ медонад [55, с. 257].

Рақобатҳои мафкуравӣ-идеологӣ, таҳқирҳои миллӣ-тамаддунӣ, мочароҳои иттилоотӣ тарафи дигари таҳдиду хатарҳоро дар замони муосир ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар, таҳдидҳо ва хатарҳои табиӣ, қочаҳои экологӣ, қилзила ва тарқишҳои вулқонӣ, обҳезиҳо, тағйироти

иқлим, обшавии пиряхҳо ба фазои ҳаётии инсон наздик гардида, амният ва рушди устувори ҷомеаи инсониро зери хатар бурда истодааст.

Дар фазои муосири сиёсии ҷаҳонӣ, таҳлили масоили марбут ба таъмини амният, пойдоии рушди устувор ва таҳкими истиқлолияти сиёсии давлатҳо дучори дигаргуниҳои кулӣ гардида, бо дарназардошти воқеиятҳои нави геополитикӣ ва таҳдидҳои фаромиллӣ доираи баррасии он васеъ ва мураккабтар мешавад. Раванди мазкур зарурати бознигари механизмиҳои амалкунанда ва таҳияи стратегияҳои муосири муқовимат ва мубориза ба хатару таҳдидҳои наврасро дар заминаи таҳкими пояҳои истиқлолияти сиёсӣ ба миён меорад. Кӯшиш ва талошҳои инсоният дар роҳи расидан ба ҷомеаи мутамаддин ин таъмини амният ва ба даст овардани истиқлолият ҳам дар сатҳи фардӣ ва ҳам дар сатҳи иҷтимоиву сиёсӣ мебошад.

Пешрафт ва тараққиёти илмӣ-техникӣ, гарчанде омили муҳимми рушди инсонӣ махсуб меёбад, дар айни замон метавонад боиси зуҳур ва афзоиши хатару таҳдидҳои нав гардад. Аз ҷиҳати дигар, ҳалалдоршавии низоми иттилоотии ноосфера, ҳамчун муҳити маърифатӣ ва зеҳнӣ, тавассути таъсиррасониҳои равонии мақсаднок, паҳнсозии маълумоти бардурӯғ ва иғвоангез, ба амнияти ҷамъият ва суботи рушди устувори давлатҳои миллӣ зарари ҷиддӣ мерасонад.

Яке аз навъҳои таҳдид таҳдидҳои гибридӣ мебошанд. «Таҳдидҳои гибридӣ» шакли мураккаби таҳдидҳоро дар бар мегирад, ки дорои табиати ҷандсамта ва омехтаи воситаҳои анъанавию ғайрианъанавии фишор мебошанд. Ин таҳдидҳо метавонанд ҷанбаи киберӣ дошта бошанд (ҷосусии рақамӣ, ҳамлаҳои шабакавӣ), ҷангҳои иттилоотиро дар бар гиранд (тағйири афкори умумӣ тавассути таблиғоти барқасд), инчунин шаклҳои зӯроварии камшиддати низомӣ (муноқишаҳои маҳаллӣ ва мусаллаҳона), амалҳои террористии ҳадафнок, дастгирии муҳоҷирати ғайриқонунӣ ва истифодаи онҳо бар зидди ҳукуматҳои миллӣ, барангехтани ихтилофҳои этникӣ ва мазҳабӣ, истифодаи шабакаҳои ҷиноятии фаромиллӣ барои заифсозии иқтисодии амниятии

давлат ва даҳолат ба истиқлолияти сиёсии он. Дар ин рӯйхат бояд амалҳои мақсаднок оид ба паҳн кардани силоҳи қатли ом барои истифодаи минбаъда бар зидди як кишвар ё гурӯҳи кишварҳо, истифодаи коррупсия барои ноором кардани вазъи давлат ва тезу тунд гардондани мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва вайрон кардани амнияти захираҳо (энергия, оби нӯшокӣ, хоҷагии қишлоқ) дохил карда шаванд. Гурӯҳҳои таҳдидҳои гибридии харобиовар барои таъсир расонидан ба низоми амнияти миллӣ ва истиқлолияти сиёсӣ, соҳаи фарҳангӣ ва идеологии давлат ташкил карда мешаванд [169].

Хатар ва таҳдидҳои гибридии аз мочароҳо ва фишорҳои гибридии ва рақобати мочарогароёнаи гибридии субъектони раванди сиёсӣ бар меоянд. Консепсияи дар боло ишорагардида таҳдидҳои гибридиро таҳдид ва хатарҳои омехта ба низоми амният ва истиқлолияти давлатҳо таъриф додааст. Инчунин, таҳдиди гибридии маҷмуи воситаҳои таҷовузгароёнаи сиёсӣ, иқтисодӣ, таҳмилҳои идеологиву фарҳангӣ ва ҳалалҳои иттилоотӣ-мафкуравӣ, маҷмуи амалиёти пинҳонӣ ва ошкоро мебошад, ки муқовимат ба он истифодаи маҷмуи чораҳои гибридиро талаб дорад.

«Таҳдид ва хатарҳои гибридии ва киберӣ дар раванди глобаликунонии сиёсат, модернизатсия, бархӯрди тамаддунҳо, ҷанги сард дар бандубасти нав, экспансияи иқтисодӣ, бархӯрдҳои геополитикӣ ва геотамаддунӣ, муборизаҳои конфесионалӣ батадриҷ афзоиш ёфта истодааст. Он таҳдиду хатарро бевосита ба амният ва истиқлолияти миллатҳо ва давлатҳо, доираҳои тамаддунӣ мерасонад» [М. 16, с. 202].

Яке аз таҳдидҳо ва хатарҳои замони муосир ин таҳдид ва хатарҳои киберӣ ва иттилоотӣ мебошанд. Таҳдид ва хатарҳои киберӣ ва иттилоотӣ он зухуротҳое мебошанд, ки дар муҳити рақамӣ ва иттилоотии муосир ташаккул ёфта, боиси заиф гардидани заминаҳои амният ва ҳалалдор шудани пояҳои рушди устувори давлат мегарданд. Дар шароити ҷаҳонишавии технологияҳо ва рақамисозии идоракунии давлатӣ, давлатҳо дигар наметавонанд берун аз ин равандҳо қарор

гиранд. Зеро иштироки фаъол ва мутобиқ шудан ба равандҳои иттилоотӣ, компютеркунонӣ ва шабакависозии фаъолияти иҷтимоиву сиёсӣ, ҳамчун омили муҳимми таҳкими самаранокии ҳокимияти давлатӣ ва ҳимояи манфиатҳои милли ба ҳисоб меравад. Пазириши ин равандҳо аз давлатҳо талаб менамояд, ки чораҳои муассир ва устуворро барои пешгирӣ ва безарар гардондани хатарҳои киберӣ ва иттилоотӣ андешанд, зеро маҳз тавассути ин самт метавон асосҳои истиқлолияти сиёсӣ-рақамиро тақвият бахшид.

Дар шароити муосир, дар баробари таҳдиду хатарҳои анъанавӣ, нақши роҳи усулҳои ғайринизомии расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ стратегӣ босуръат меафзояд, ки самаранокии онҳо дар бисёре аз ҳолатҳо аз василаҳои анъанавии низомӣ ҳам бештар арзёбӣ мегардад. Ин гуна усулҳо, ки омехтаи таъсири иттилоотӣ, киберӣ, фаъолсозии омилҳои эътирозии иҷтимоӣ ва амалиёти ниҳонии низомиро фаро мегиранд, метавонад ба таври мукамал ба фазои амнияти кишварҳо ворид шаванд. Ғояи меҳвари ин навъи мубориза аз тавачҷу ба «барномасозӣ»-и ҷаҳонии иттилоотӣ ва фаро гирифтани шабакаҳои иттилоотии глобалӣ иборат аст, ки дар натиҷа имкони таъсир ба низоми тафаккури милли, арзишҳои фарҳангӣ ва заминаҳои маънавии давлатҳои зерин ҳадафбуда фароҳам мешавад. Дар ин раванди нав, интернет ҳамчун муҳити асосии паҳнкунии кибертаҳдидҳо амал мекунад, ки тавассути шабакаҳои компютерӣ ва системаҳои иртиботии он метавонад амнияти иттилоотии кишварҳо ба таври ҷиддӣ зерин хатар гузорад.

Ташаккули низоми технологияи иттилоотиву иртиботӣ дар шароити муосир воқеияти инкорнопазир буда, имрӯз ба муҳаррики аслии тағйироти иҷтимоӣ ва равандҳои идоракунии давлат табдил ёфтааст. Раванди густариши «Ҳукумати электронӣ» ва «идоракунии рақамӣ» дар баробари таҳкими самаранокии фаъолияти маъмурӣ, инчунин заминаҳои нав барои пайдоиши хатару таҳдидҳои гибридӣ ва кибериро фароҳам меорад. Нигоҳдории маълумотҳои муҳимми давлатӣ, амнияти ва мудофиавӣ дар форматҳои рақамӣ дар системаи шабакаҳои компютерӣ

хавфи таъсиррасонии берунӣ ва рахнашавии иттилоотро зиёд мекунад. «Тибқи маълумоти «Лабораторияи Касперский», тақрибан 90% шабакаҳои рақамии пайваст ба интернет ҳар сол мавриди ҳамлаҳои киберӣ қарор мегиранд, ки аз нуқтаҳои мушаххас идора шуда, як навъи таҳдиди ҷиддии амнияти иттилоотӣ ба шумор мераванд» [46, с. 3].

Дар замони муосир, таҳдиду хатарҳои гибридӣ ва киберӣ ҳамчун шаклҳои нави мубориза барои тамоми ҷанбаҳои сиёсату геополитикӣ ташаккул ёфтаанд. Ин таҳдидҳо аз ҷониби қудратҳои рақиб, гуруҳҳои оппозиционӣ, давлатҳои абарқудрат, субъектҳои фарҳангиву тамаддунӣ ва намоёндагони глобалистиву федералистӣ истифода мешаванд. Онҳо ба таври барномарезишудаи сиёсии ҷаҳонӣ, рақобати нуфуз ва таъсири геополитикиро дар заминаҳои миллӣ, этникӣ ва тамаддунӣ таъмин мекунанд. Масалан, дар равандҳои тамаддунгароӣ аз тариқи ҷуғрофии тақассумшуда истифодаи воситаҳои омехта ва иттилоотӣ барои муттаҳидсозӣ ё таъсиргузории рушд ба низомҳои амниятӣ ва истиқлоли дигар давлатҳо, воқеан хатарзо мебошад. Дар самти татбиқи ин барномаи стратегӣ, истифодаи фазои виртуалӣ, бахусус, интернет ҳамчун майдони муборизаҳои иттилоотӣ дар ҷанбаҳои сиёсӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ, миллӣ ва наҷодӣ, метавонад боиси осебпазирии фазои амниятӣ ва таҳдид ба истиқлолияти давлатҳо шавад.

Дар шароити муосири инкишоф таҳдидҳо ва хатарҳои гуногуни зиёда аз ин мавҷуданд, ки амнияти ҷомеаи ҷаҳониро зерин хатар қарор дода, рушди устувори ҷомеаҳои алоҳидаро зерин савол мебаранд.

Ҳамин тариқ, масъалаҳои таъмини амният ва рушди устувор аз муҳимтарин масъалаҳо дар шароити муосир ба ҳисоб мераванд. Он ба ошкор кардани хатарҳо, таҳдидҳо, мушкилоти монешавандаи инкишофи устувори ҷомеаҳо, миллатҳо, давлатҳо, минтақаҳо ва дар маҷмӯъ, сатҳи глобалӣ ва навъу шаклҳои онҳо пурра дарк гардида, аҳаммиятнокии ва зарурӣ эътироф мешавад. Амният ва рушди устувор аз масъалаҳои устувории ҳарбию сиёсӣ хеле васеътаранд. Инҳо устувории сиёсӣ, иқтисодӣ, рафъи камбизоатӣ ва рушди муколамаи тамаддунҳо низ

мебошанд. Чунин хусусияти чудонашавандаи ҳаматарафаи амният ва рушди устувор дар моҳияти он ифода ёфтааст. Асоси амният ва рушди устуворро принципи зерин метавонад ташкил диҳад: «Амнияти ҳар кас – амнияти ҳама». Метавон ҳолати мазкурро бо ибораи «Дар ҳар ҷома, ки амният, сулҳ ва рушди устувор ҳалалдор шавад, дар ҳама ҷо амният ва рушди устувор зери хатар ва таҳдид қарор мегирад».

Таснифу муайянсозии навъ ва шаклҳои таҳдид ва хатарҳо ба яке аз масъалаҳои печидаи амнияти миллӣ ва байналмилалӣ табдил ёфтааст. Сабаби ин мураккабӣ, пеш аз ҳама, дар тағйирёбии мунтазами муҳтавои таҳдидҳо ва хатарҳо, пайдоиши пайдарпайи шаклҳои нави онҳо, инчунин, рушди зуд ва фарогири равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва технологияи ҷаҳони муосир нухуфтааст. Ин равандҳо монеаҳои ҷиддие барои таъмини амният ва рушди устувори давлатҳо эҷод менамоянд. Аз ин лиҳоз, шиносоии амиқ ва таҳлили дақиқи навъу шаклҳои таҳдидҳо ва хатарҳо дар сатҳи илмӣ ва амалии раванди таъмини амнияти хос пайдо мекунад.

Хулоса, таҳдидҳо ва хатарҳо ба амнияти миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ пайваста шакл мегиранд ва қолабу навъи худро тағйир медиҳанд. Онҳо бо таъсири равандҳо, тамоюлҳо ва вазъияти нави сиёсӣ пайдо мешаванд, масъалаҳои муҳимми ҷомеаро дар бар мегиранд, аз қабилӣ: эҳтимолияти эҳё шудани тамоюлҳои империалистии нав, рақобат ва ҳамлаи геополитикии қудратҳои ҷаҳонӣ, хатарҳои нави глобалӣ, аз ҷумла истифодаи силоҳи қатли ом, мавҷи байналмилалӣ терроризму экстремизм, таҳдидҳои киберӣ ва биотехнологӣ, таҳдиди вирусҳои лабораторӣ, рақобат дар фазои иттилоотӣ зери унвони «бӯҳрони тамаддунҳо», фишор ва возеъшавии таҳдидҳо ба кишварҳои рушдкунанда, мушкилоти демографӣ ва экологӣ, муҳочирати ғайриқонунӣ ва ҷиноятҳои фаромиллӣ, истифодаи ғайриоқилонаи захираҳои табиӣ, вазъияти тадриҷан печидаи минтақаҳои ҳассоси сиёсӣ (масалан, Аврупои Шимолӣ, Шарқи Наздик, шимоли Африқо, Афғонистон), низоъҳои бидуни консенсуси сиёсӣ, ҳамаи ин давра ба

давраи бесуботӣ ва номуайяни дар арсаи ҷаҳонӣ ворид шудааст. Ҳар кадоми ин омилҳо метавонад зуҳури ҷадида аз таҳдидҳои амниятиро ба вучуд орад, хусусан дар заминаи таҳлилии таъмини рушди устувор ва ҳифзи истиқлолият.

§ 2. Таъсири таҳдиду хатарҳои замони муросир ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мушаххассозии таҳдид ва хатарҳо, ки рушди устувори ҷомеа, низоми амният ва инкишофи мутаносиби ҷомеаи тоҷикистониро ҳалалдор мекунад, аҳамияти махсус дорад. Онҳо дар самти таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, озодиҳои ҷамъиятӣ-иҷтимоии он, ҳалалдор намудани асосҳои инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ, рушди соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷамъиятӣ, мавзунӣ ва мутаносибии муносибатҳо таъсири манфӣ мерасонанд.

Ҳолати амниятӣ вазъиятеро меноманд, ки дар он манфиатҳои асосии давлат, ҷомеа ва шахс аз таҳдидҳо ва хатарҳои дохилию хориҷӣ ҳифз мешаванд, ки ин ифодаи таъмини амнияти умумӣ ва рушди устувори ҷомеа мебошад. Дар ҳоле давлат аз бухрон ва дигар омилҳои ҳалалрасон метавонад озод бошад, ки ҳолати амният таъмин гардад. Дар ин замина пешрафти ҳаёти инсон ва ҷомеа, низоми мутаносиби идоракунии давлатӣ қойгоҳи аввалро касб менамояд.

Таъмини низоми мувозинати инкишофи ҷомеа дар ҳама маврид барои ҷомеаи тоҷикистонӣ ва давлати Тоҷикистон муҳим мебошад. Он бо талошҳои субъектоне бевоситаи таъмини амният пайваст мебошад ва дар талошҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат инъикос мегардад.

Хатар имконияти амалӣ гардонидани таҳдид ба ҳисоб меравад. Таҳдид, дар навбати аввал, имконияти таъсир ва зарар расонидан ба раванди таъмин ва нигоҳ доштани низоми амният, инкишофи устувор шуморида мешавад. «Таҳдид сатҳи баландтарини тезутунд шудани муқовимат байни субъектҳои гуногуни дохилӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ба

ҳисоб рафта, аз хатар пайдо мегардад ва метавон гуфт, ки он аз хатар сарчашма мегарад» [58, с. 230].

Хатар ва таҳдидҳо ба низоми амният ва рушди устувори Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистонӣ ҳодиса ва амалҳои метавонанд ба ҳисоб раванд, ки дар доираи мақсадҳои худ ба хоҳири расонидани зарар воқеӣ гардонидани мешаванд. Ба монанди, вайрон намудани низоми мавҷудаи системаи сиёсӣ, маҳдуд намудани демократия ва ҳокимияти халқӣ, ки асоси рушди Тоҷикистони муосирро ташкил медиҳад, ҳалалдор гардонидани муътадили инкишофи сиёсӣ ва аз байн рафтани мувозинати рушди ҷомеа, коста гардонидани ягонагӣ ва ваҳдати миллӣ, ҳалалдор гардонидани озодиҳо ва ҳуқуқҳои инсон ва ғайра. Дар баробари ин, осебпазирии ҷомеа метавонад имконияти густариши таҳдид ва хатарҳоро фароҳам оварад. Ин ҳолатҳоро мо дар мақсадҳои ғайриқонунии гуруҳҳои террористӣ ва ифротгароиву ҷиноятӣ ба таври ваеъ мушоҳида карда метавонем.

Донишмандони ватанӣ таҳдидҳои муосири ҷаҳониро бо назардошти шароити ҳосси кишвари худ таҳлил намуда, ба он ҷанбаҳо диққат медиҳанд, ки мумкин аст ба амният, истиқлолият ва рушди устувори Тоҷикистон хатар эҷод кунанд. Аз ҷумла, онҳо ба масъалаҳои терроризм, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, мушкилоти экологӣ, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, ҳаракатҳои сепаратистӣ ва таҳдидҳои шабакавии иттилоотӣ, ки ба ташаккули афкори ҷомеа таъсири манфӣ мерасонанд, манқурткунӣҳои тамаддунии интернетӣ-шабакавӣ, психотаҳдидҳои шабакавӣ, берун баровардани қишри ҷавон аз масири фитрат ва ахлоқи миллӣ ва ғ. тавачҷуҳ зоҳир менамоянд. Ин таҳдидҳо боиси ҳалалдор шудани рушди босуботи миллӣ ва таҳкими пояҳои амнияти миллӣ мегарданд.

Ба роҳ мондани танзими муносибатҳои ҷамъиятии дуруст ва самаранок аз ҷониби давлати Тоҷикистон ҳолатҳо ва талошҳои баргараф ва пешгирӣ кардани таҳдидҳо ва хатарҳо ба амнияти миллии

онро ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон терроризм, экстремизм, ҷинояткорихои муташаккилона, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, бегонапарастӣ, иртиҷогарӣ, таҳдиду хатарҳои ғайрианъанавӣ ва ба монанди ин гуна масъалаҳои хатаровар аҳаммиятнок шуморида мешаванд.

Дар моддаи 6-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» ба таври мукамал номгӯӣ таҳдидҳо ба амният ва низоми амнияти кишвар нишон дода шудааст. Дар он ба таври универсалӣ чунин муайян шудааст:

- «заифшавии адолати иҷтимоӣ ва судӣ, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, аз ҷумла афзоиши ҷинояткорӣ, ҷинояткории муташаккилона, ҷиноятҳои трансмиллӣ, савдои одамон, коррупсия, гардиши ғайриқонунии силоҳ ва воситаҳои нашъадор, ки ба пастшавии сатҳи ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, арзишҳои умумибашарӣ мусоидат менамоянд;

- фаъолияти, ки барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститутсионӣ равона карда шудааст, аз ҷумла амалҳои, ки ба тамомияти арзӣ, дахлнопазирӣ ва ҷудонашаванда будани ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъовуз мекунад;

- заифшавии иқтисодӣ, мудофиавии мамлакат, таҳдид ба дахлнопазирии сарҳади давлатӣ, истифодаи қувва ва таъовуз нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- фаъолияти ҷосусӣ, террористӣ, таҳрибкорӣ ва фаъолияти дигари ҳадамоти махсус, ташкилотҳои давлатҳои хориҷӣ ва шахсони алоҳида, ки барои расонидани зарар ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудаанд;

- номурааттаб сохтани фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудидоракунии шаҳрак ва деҳот, вайрон кардани муназзамии фаъолияти онҳо, паст гардидани сатҳи идоракунии дар кишвар;

- фаъолияти, ки ба амнияти иттилоотии кишвар таъовуз мекунад;

- ифротгароии сиёсӣ дар ҳама гуна шакли он, аз ҷумла барангехтани бадбинӣ ё хусумати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, динӣ, мафкуравӣ, маҳалгароӣ ё гурӯҳӣ;

- мураккабшавии вазъи иҷтимоӣ сиёсӣ, ки дар низоъҳои байни миллатҳо ва мазҳабҳо, бетартибҳои оммавӣ, маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳои беиҷозат ва корпартоиҳои ғайриқонунӣ ифода мегардад;

- ташкили воҳидҳои ҳарбие, ки тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашудаанд;

- якбора вайроншавии вазъи экологӣ, офатҳои табиӣ ва дигар ҳолатҳои ғавқулодаи хусусияти табиӣ ва техногенидошта, эпидемия (паҳншавии умумии бемориҳои сироятӣ) ва эпизоотия (ғавти саросари ҳайвонот);

- расонидани зарар ба амнияти иқтисодии давлат, аз ҷумла тавассути қочоқи ба дастоварда ва маблағгузориҳои терроризм, инчунин номуътадил гардонидани вазъи молиявии кишвар;

- паст шудани сифати таҳсилот ва нерӯҳои зеҳнӣ дар мамлакат ба сифати таҳдид ба низоми амнияти Тоҷикистон ва монеъшавандаи раванди рушди устувори он шуморида мешавад» [7, м. 6].

Инчунин, дар қонун муайян карда шудааст, ки: «Таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолӣ ба объектҳои амният, ки аз манбаъҳои дохилӣ ва хориҷӣ бармеоянд, мазмуни фаъолиятро оид ба таъмини амнияти дохилӣ ва берунӣ муайян менамоянд» [7].

Дар ҳалалдор намудани низоми амният ва рушди устувори Тоҷикистон таъсири таҳдид ва хатарҳои берунӣ низ барҷаста намудор мегарданд. Аз ҳамин ҷост, ки таҳдидҳои берунаро монеаи рушди устувор ва таҳкими низоми амнияти миллӣ гуфтан ба маврид аст. Тоҷикистонро зарур аст, ки барои бартараф намудани таҳдидҳои беруна амнияти сарҳадию ҳудудии кишварро мустаҳкам гардонад. Талошҳои пайватаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамин самт равона шудааст. Намунаи олиашро

мо дар «Маросими имзои Шартнома миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Узбекистон дар бораи нуқтаи пайваستшавии сарҳадҳои давлатии се кишвар дар таърихи 31.03.2025 мушоҳида карда метавонем» [17]. Тоҷикистон бо ташаббусҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои дипломатиашро ба роҳи осоишта мустаҳкам менамояд, ки ин ҳолат метавонад ҳамчун омили солими пешгирикунандаи таҳдид ва хатарҳои гуногун ба низоми амнияти миллӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ гардад.

Тибқи меъёри конститутсионӣ «Тоҷикистон сиёсати сулҳҷӯёнаро ба амал татбиқ намуда, соҳибхитиёрӣ ва истиклолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд ва муносибатҳои хориҷиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ муайян мекунад. Ташвиқоти ҷанг манъ аст. Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои олии халқ метавонад ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дохил шавад, аз онҳо барояд, бо кишварҳои хориҷӣ робита намояд. Давлат бо ҳамватанони берунмарзӣ ҳамкорӣ мекунад» [6, м. 11]. Бо таъмини амнияти миллӣ, пешгирӣ намудани хатар ва таҳдидҳо ҳамаҷониба ба эътибор гирифта мешавад.

Донишманд ва муҳақиқи тоҷик Х.Қ. Сафарализода дар рисолаи худ – «Таҳдидҳои замони муосир ва таъсири онҳо ба суботи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [117] таҳдиду хатари терроризм, радикализми динӣ ва экстремизми сиёсиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи аҳаммиятнок шуморида, ишора бар он мекунад, ки: «радикализми динӣ ва экстремизми сиёсӣ зухуроте мебошанд, ки аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиклолият ба суботи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид менамоянд. Дар заминаи онҳо терроризм ва зӯроварии сиёсӣ пайдо мешавад. Ҷанги шаҳрвандие, ки солҳои 90-ум ба сари миллати тоҷик таҳмил гардид, маҳз бо ташаббуси бевоситаи радикалистони динӣ ва экстремистони сиёсӣ ба амал омад. Дар солҳои ноороми ҷанги шаҳрвандӣ мардуми Тоҷикистон таҳдиду хатари экстремизм ва терроризмро дар сатҳи баланд эҳсос карданд. Зеро садҳо нафар шахсони

номдори миллати тоҷик – арбобони илму техника, ходимони сиёсӣю давлатӣ, ҳунармандон, санъаткорон, олимону донишмандон, рӯзноманигорону ғаёлони ҷамъиятӣ аз ҷониби радикалистони динӣ ба ҳалокат расонида шуданд» [117, с. 346].

Нисбат ба пайдоиш ва ба амал омадани таҳдид ва ҳатарҳои замони муосир ба рушди устувор ва низоми амниятӣ давлатҳо, новобаста аз манбаъҳо ва омилҳои ба вуҷуд омадани онҳо (чи омили табиӣ бошад ва чи сунӣ) дар шароити кунунӣ муносибати конспирологӣ бартарӣ дорад. Вобаста ба ин дар сиёсат ва ҳамкорихову ҳамбастагиҳои сиёсӣ «дӯст ва душмани доимӣ» вуҷуд надорад, сарчашмаи ҳатарро онҳо аз субъектҳои алоҳидаи рақибони сиёсӣ мебинанд. Масалан, ҳатар ва таҳдидҳои техногенӣ, табиӣ (ба монанди заминларзаҳо, обҳезиҳо, фаромадани ярҷҳо, фурӯ рафтани ва кафидани қисми болоии заминҳо)-ро конспирологҳо маҳсули дасти «душманони сиёсӣ»-и ин ва ё он давлат меҳисобанд. Инчунин, таҳдид ва ҳатарҳои биологӣ-вирусологӣ самарани ҳуди вирусологҳо ва биологҳо мебошад. Давлатҳои алоҳида ба хотири заиф намудани рушди устувори ҷомеаҳои алоҳида онро истифода мебаранд. Аз ҳамин ҷо, аксаран ҳамкорихои сиёсӣ, ҳамбастагиҳои давлатӣ ва таҳқиқоти лабораторияҳову ташкилотҳои алоҳида бо давлат гӯё дар заминаи нақшаи тарҳрезӣшудаи сиёсӣ ба хотири расонидани зарар ба амал бароварда мешавад.

Дар шароити муосир, баъзе аз ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ ба унвони воситаҳои пинҳонии таъсиррасонӣ бар кишварҳои рӯ ба рушд баромад менамоянд ва метавонанд омилҳои эҳтимолии коста гардидани низоми амният ва рушди устувори ҷомеа бошанд. Аз ин ҷиҳат, таҳлили амиқи ғаёлияти онҳо ва баррасии барномаҳои пасипардагии зоҳиран хайрхоҳона, ки дар асл таҷассумгари манфиатҳои геополитикии мактабҳои фикрии Аврупову Амрико мебошанд, аҳамияти афзалиятнок дорад. Яке аз чунин мисолҳо татбиқи тарҳҳои ба ном «демократикунонӣ» мебошад, ки тибқи дастурҳо ва стратегияҳои Институти Алберт Эйнштейн таҳия гардидаанд. Дар ин замина,

барномаи «Аз диктатура ба демократия»-и Чин Шарп, ки 198 шакли ба ном муборизаи ғайризӯроварио дар бар мегирад, гарчанде зохиран бо арзишҳои демократӣ «оро» дода шудааст, дар амал ба як воситаи бесуботкунандаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ табдил ёфтааст. Дар кишварҳои ғайриғарбӣ татбиқи чунин равандҳо боиси ноамнӣ, ихтилофоти дохилӣ ва коста шудани пояҳои амният ва субот гардидаанд. «Дар асл, бархе аз ин «методҳо» хусусияти ғайризӯроварӣ надошта, бо роҳҳои ғайримустақим таҳрику барангезишоти иҷтимоиро пеш мебаранд» [206]. Ин методҳо, ки зохиран дар чорчӯби демократикунонӣ пешниҳод мешаванд, дар кишварҳои ҷаҳон дуҷумла сеюм, хусусан, дар минтақаҳои осебпазир, натоиҷи дилхоҳ намодаанд. Шохиди ин гуфтаҳо метавон раванди номусоид ва мураккаби «баҳори арабӣ»-ро дар як қатор кишварҳои Ховари Миёна арзёбӣ кард, ки пас аз татбиқи ҳамин гуна усулҳо на танҳо суботи сиёсии давлатҳо барқарор нагардид, балки ба ҷанги шаҳрвандӣ, фурӯпошии сохторҳои давлатдорӣ ва тақсимшавии ҷомеаҳо боис гардид. Дар воқеъ, таҳлили амиқи ҳаводиси сиёсӣ дар кишварҳои чун Украина (соли 2014) нишон медиҳад, ки як қатор қадамҳои ташкилнамудаи эътирозгарон, аз қабili ишғоли биноҳои давлатӣ, шикастани тирезаҳо, истифодаи шиорҳои таҳқиромез ва амалҳои таҷовузкорона, пурра ба навъҳои муборизаи аз ҷониби Ч. Шарп таҳияшуда мувофиқ меоянд. «Аз ин сабаб, ўро на танҳо як муҳаққиқ, балки муҳарриқи равандҳои геополитикии тағйири режим дар саросари ҷаҳон мешуморанд» [123, с. 202].

Бо ҳамин далел, асоснок кардан ба маврид аст, ки таваҷҷуҳи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳолати кунунии авзои сиёсии ҷаҳон дар масири таъмини амният ва рушди уствори Тоҷикистон аҳаммиятнок шуморида мешавад. «Нооромиву низоъҳо дар минтақаҳои гуногуни олам, шиддат гирифтани муҳолифатҳои сиёсӣ ва таҳримҳо миёни кишварҳои абарқудрат, мусаллаҳшавии бошитоб, «ҷанги сард», тағйирёбии иқлим, инчунин, канда шудани занҷираҳои

тахвили молу маҳсулот ва дигар омилҳои берунӣ моро водор месозанд, ки барои пешгирӣ кардани таъсири манфии онҳо ба иқтисодиёти кишвар тадбирҳои саривақтӣ андешем» [24].

Кишварҳои «ҳомии демократия» дар бештари ҳолатҳо бо таъсиррасонии психологӣ мақсади иваз кардани сохти сиёсии дигар кишварҳоро амалӣ мекунанд. Ин дар асоси барномаҳои геополитикӣ ва геостратегии кишварҳои пешрафта ва институту созмонҳои байналмилалӣ ба роҳ монда мешавад. Онҳо мақсадҳои геоиқтисодии худро бо ноором кардани вазъияти сиёсӣ ҳалалдор намудани амният ва суботи давлатҳо ва минтақаҳои дигар, ки аслан манбаи ашёи хом ва захираҳои бойи табианд, ба роҳ мекунанд. Дар ин ҳолат, шароити номутаносиби инкишофи ҷомеа ҳатман ба ташкили «бозори сиёҳ» ва «иқтисоди пардапӯш» омили асосӣ мегардад. Идораи муносибатҳои иқтисодӣ ва тиҷоратӣ аслан аз зери назорати давлат ва нерӯҳои миллӣ берун мекунанд. Манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ аз сафи масъалаҳои асосӣ хориҷ гардида, зинаи интиҳоиро касб мекунанд [М. 15, с. 269].

Саволе ба миён меояд, ки оё иҷозати озодона фаъолият намудани созмону ташкилотҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ ва ғайра, ки аз ҷониби давлату ҳукумати Тоҷикистон ба низоми амният ва рушди устувори ҷомеа зарба наметананд? Албатта, дар баробари таъсири мусбат таъсири манфии худро низ мерасонанд. Пас чӣ бояд кард? Чӣ гуна муносибатро нисбат ба онҳо пеша гирифт? Формулаи махсусе дар ин ҳолат дар Тоҷикистон ба истифода гирифта мешавад:

1. Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои олии халқ ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дохил мешавад.

2. Иҷозати фаъолияти гуногунҷабҳаии онҳо дар доираи ҳифзи амният, ҳукуку озодиҳои шаҳрвандон, манфиатҳои миллӣ, ба эътиборгирии арзишҳои фарҳангиву тамаддунӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ медиҳад.

3. Афкори ватандустӣ ва садоқати оммаро нисбат ба низоми давлатӣ баланд бардошта мешавад ва татбиқи принсипи “истифодаи нерӯҳои

худӣ бар зиди худӣ”, ки аз ҷониби субъектони таъдид ва хатарҳо истифода мегардад, дарк гардидаву пешгирӣ мешавад.

4. Рушди мувозинатии соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ аз ҷониби давлат таъмин мегардад.

Айни замон дар ҳудуди Тоҷикистон як қатор созмону ташкилотҳои байналхалқию минтақавӣ арзи ҳастӣ доранд, ки онҳо фаъолияти худро тавассути сармоягузориҳои зиёд ва ҷалби қишри ҷавон ба роҳ мондаанд. Ишора ба он нест, ки бояд фаъолияти созмону ташкилотҳои зиёд боз дошта шаванд. Назорати дар доираи манфиатҳои миллӣ фаъолият намудани онҳо муҳим аст, то ба амнияти миллӣ ва суботи сиёсӣ хатар эҷод накунанд.

Дар фазои сиёсӣ иҷтимоии муосир, бархе аз ҳизбҳо ва ташкилотҳои фаъолият мебаранд, ки табиати онҳо метавонад ҳар лаҳза монеа ба рушди устувори ҷомеа ва таҳкими истиқлолият гардад. Аксари чунин сохторҳо, ки аксаран дар қолаби ташкилотҳои динӣ ё сиёсӣ арзи ҳастӣ менамоянд, бо паҳн кардани андешаҳои ифротгароёна ва тафриқаангез дар байни табақаҳои гуногуни ҷомеа, заминаи хусумат, бадбинии байнигурӯҳӣ ва маҳв шудани ҳувиати миллӣ ва арзишҳои фарҳангиро ба вуҷуд меоранд. Барои рафъи чунин хатарҳо ва таъмини рушди мутаносибу устувори ҷомеа, зарур аст, ки тадбирҳои мушаххас амалӣ гарданд. Аз ҷумла, баланд бардоштани сатҳи маърифати сиёсӣ, ташаккули маданияти сиёсӣ дар байни аҳоли, муайян сохтани ғояи ягонаи миллӣ ҳамчун омили муттаҳидкунандаи тамоми миллат, бедор намудани ҳисси баланди ватандорӣ, муҳофизати марзу бум ва пойдории амнияти миллӣ аҳамияти калидӣ пайдо мекунанд. Ҳамзамон, истифодаи самараноки фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар доираи ҳадафҳои миллӣ, ниғаҳдошти манбаъҳои табиӣ ва таъмини суботи дохилӣ дар меҳвари сиёсати давлатӣ қарор гирад.

Ба таври маҷмӯӣ метавон таҳдид ва хатарҳои муҳимро, ки ба низоми амният ва рушди устувори давлат ва соҳаҳои гуногуни ҷомеаи

тоҷикистонӣ зарар мерасонанд, чунин тавсиф намуд: мушкилот ва таҳдидҳо дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ, ки ба амнияти Тоҷикистон хатар доранд. Дар шароити ҳамбастагиҳои сиёсӣ ва ҳамгироии сиёсӣ мураккаб будани инкишофи сиёсӣ ва бӯҳрон дар сатҳи муносибатҳои байналмилалӣ хоҳ ноҳоҳ таҳдид ва хатарҳоро ба низоми амнияти миллий эҷод мекунад. Муттаҳид гардидани давлатҳо дар таркиби иттиҳодияҳои мухталиф таҳдид ва хатарҳоро ба низоми амнияти онҳо наздиктар гардонидааст. Рақобати шадиди як давлати аъзои иттиҳод бо давлати аъзои иттиҳодияи дигар хатар ва зарар на танҳо ба давлати рақобаткунанда, балки ба тамоми давлатҳои аъзо мерасад.

Амнияти байналмилалӣ ҳолати ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳимми ҷомеаи ҷаҳонӣ аз таҳдидҳои мебошад, ки дар натиҷаи равандҳои иҷтимоӣ сиёсии ҷаҳонӣ ба вучуд меоянд. Тоҷикистон, ки қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонист, объективияти таъсиррасонии ин навъи таҳдид ва хатарҳо вучуд доранд. Дар сатҳи муносибатҳои байналмилалӣ таҳдид ва хатарҳои зерине ба вучуд омаданашон аз имкон берун нест, ки ба рушди уствори ҷомеаи тоҷикистонӣ таъсир мерасонанд:

- номутавозинии муносибатҳо, яктарафа ва ғайригуманистона ба амал баровардани муносибатҳои сиёсӣ, қабули қарорҳо ва санадҳои байналмилалӣ, ки таъмини мавҷудият ва рушди ҷомеаи байналмилалӣ, инчунин амнияти миллии ҳар як давлатро ҳалалдор мекунад;

- номувофиқатии қарор ва мавқеҳои байналмилалӣ субъектони сиёсати бузург;

- аз ҷониби сохторҳои байналмилалӣ иҷозат додан ба амалҳои, ки ба зӯрварии мусаллаҳона оварда мерасонанд, ваҳдати миллиро ҳалалдор мекунанд ва сулҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва суботи сиёсиро вайрон мекунанд;

- риоя нагардидани принципҳо ва стандартҳои ҳуқуқи байналмилалӣ аз ҷониби умум эътирофшуда.

Дар ин ҷо таъкиди Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба маврид аст, ки қайд мекунанд: «Ҷонибҳои алоҳида мавқеи духӯра ва хомӯширо ихтиёр карда, фалокати башариеро, ки имрӯзҳо... идома дорад, нодида мегиранд» [33]. Ин гуна зухурот ҳолати таъмини амнияти байналмилалиро вобаста ба ҳамбастагиҳои сиёсӣ ғайриимкон мегардонад.

Мушкилот ва таҳдидҳо дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ. Шаклбандӣ ва таносуби таҳдидҳои гуногун дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ дар солҳои охир зуд-зуд тағйир ёфта истодааст. Ин ҳам ба таҳдидҳои воқеӣ ва ҳадафмандонаи субъектони таҳдид ва ҳам ба таҳдидҳои дахл дорад, ки ҷомеа онро «мусбат» (масалан, пурборкунии иттилоотӣ аз иттилооти дорои хусусияти динӣ дошта, ки ҷомеа онро «мусбӣ» меписандад, аммо дар паси парда субъектони паҳнкунандаи ин навъ иттилоотҳо ҳадафҳои террористӣ ва ё экстремистӣ доранд) қабул мекунад. Бо шарофати сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат ҳангоми қабули қарорҳои сиёсӣ ҳар ду гурӯҳи таҳдидҳо ба назар гирифта мешаванд. Агар солҳои 1990-1997 хавфҳои асосии сиёсӣ дар сиёсати дохилӣ эҳтимолияти анҷом наёфтани мочарои шахрвандӣ буданд, пас аз солҳои 2000-ум, 2010 инҷониб таъкид ҳам дар воқеият ва ҳам дар дарки таҳдидҳои сиёсӣ аз ҷониби ҷомеа ба таври равшан ба хатарҳои байналмилалӣ ва, ҳатто, глобалӣ гузашт. Таҳдидҳои, ки аз берун меоянд, мустақкам намудани самти сиёсати берунӣ ва стратегияи ҳарбӣ, ислоҳоти соҳаи ҳарбию саноатиро талаб мекунанд. Дар баробари ин, хавфу таҳдидҳои, ки дар фазои сиёсии дохилӣ ҷой доранд, аҳаммияти камтаре надоранд, зеро онҳо ба низоми амнияти миллӣ, субот, рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, рақобатпазирии он дар ҷаҳон хатар доранд.

Фаҳми илмии масъалаи ба миён гузошташуда ҳалли пай дар пайи вазифаҳои зеринро дарбар мегирад. Нахуст, навъ ва номгӯи таҳдиду хатарҳои, ки ба соҳаи ҳаёти сиёсӣ таъсир мерасонанд, бо равиши илмӣ таҳлил ва асоснок гардида, сатҳи таъсиргузориҳои эҳтимолии онҳо ба

амнияти миллӣ ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ муайян карда мешаванд. Ин имкон медиҳад, ки сатҳи осебпазирии системаи сиёсӣ дар шароити таъсиррасонии эҳтимолии таҳдидҳои дохиливу хориҷӣ, аз ҷумла равандҳои экстремистӣ, даҳлати неруҳои беруна, терроризм, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, таъсири ташкилотҳои манфиатдори хориҷӣ ба таври возеҳ ва мушаххас арзёбӣ гардад. Сониян, кӯшиш кардан барои пешгӯии бавучудоии ин таҳдиду хатарҳо дар оянда, арзёбии эҳтимолияти пайдоиши хатару таҳдидҳои нав дар 10 то 50 соли оянда. Ниҳоят, пешниҳод кардани тавсияҳо барои кам кардани зарари аз ин таҳдидҳо, ки ба низоми амният ва рушди устувори ҷомеа ва давтали Тоҷикистон мерасанд.

«Ба расмӣ даровардани баҳодиҳӣ, муайян кардани сатҳи таҳдид ва оқибатҳои эҳтимолии он бо истифода аз нишондиҳандаҳои миқдорӣ на он қадар мушкул аст. Дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ омили инсонӣ нақши муҳим мебозад ва аз ҳамин хотир таҳдидҳо ва хатарҳо аксаран субъективӣ мебошанд, на объективӣ. Шахс ё умуман ҷомеа ин ё он падида, агарчи дар воқеият чунин набошад ҳам, ҳамчун таҳдид мепазирад» [164, с. 90-99].

Дар омӯзиши масъалаи таҳдид ва хатарҳои соҳаи ҳаёти сиёсии Тоҷикистон муносибати методологии таснифотӣ истифода гардида, тамоми таҳдиду хатарҳоро ба ду гурӯҳ тасниф кардан аҳамиятнок мегардад:

- 1) таҳдид ва хатарҳои сиёсии дохилӣ;
- 2) таҳдид ва хатарҳои сиёсии берунӣ ва мушкилоти геополитикӣ.

Мушкилот ва таҳдидҳои сиёсии дохилӣ: манбаъҳои пайдоиш ва шароити тавлиди хатар. Ишораи дар боло овардашуда атрофи муайян намудани сарҳади соҳаи ҳаёти сиёсӣ корро барои муайян намудани таҳдид ва хатарҳои сиёсии дохилӣ осон мегардонад. Дар шароити муосир Тоҷикистон ба сифати давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд воқеияти амалӣ-сиёсии худро таъмин карда истодааст. Аз ин нигоҳ, таҳдиду хатарҳо ба низоми амният ва рушди устувори ҷомеаи

Тоҷикистон хусусияти мураккаб ва гуногунпахлу касб намуда, пеш аз ҳама, ба воситаи равандҳои радикаликунонии табақаҳои ҷавон, ҷалб намудани онҳо ба фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои, ки хусусиятҳои ифротгароӣ ва террористӣ доранд, таҳдидҳои сиёсӣ ва иттилоотии дар заминаҳои шабақаҳои интернетӣ, инчунин шаклҳои муосири терроризми рақамӣ ва иттилоотӣ амалӣ мешаванд. Ҳамаи ин таҳдидҳо бо истифода аз технологияҳои муосири иртиботӣ ва иттилоотӣ, бахусус шабақаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои рақамӣ, фазои маънавию ахлоқии ҷомеаро заиф намуда, амниятро дар сатҳи шахсӣ, ҷамъиятӣ ва умуман милливу давлатӣ халалдор мекунанд.

Муҳим ин аст, ки дар шароити Тоҷикистони ру ба инкишоф ташаккули ниҳоди сарварӣ, таҳкими таҷрибаю корнамоиҳои сиёсӣ ва давлатмехварии Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат асосҳои амудӣ ва уфуқии мустаҳкамии пояи давлатдории Тоҷикистонро тақвият мебахшад. Имоқнияти таҳкими Ваҳдати миллӣ ва ягонагиро ба вучуд меоварад ва рушди ҷомеаро таъмин мекунанд. Ҳадафро ба вучуд овардани имконияте ташкил медиҳад, ки барномаҳои муваффақи рушди Тоҷикистони муосир ба майдони инкишоф ва дурнамои рушди устувори давлат ворид мегарданд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 9-уми март соли 2024 дар суҳанронии худ зимни мулоқот бо фаъолон, намоёндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар чунин ишора намуданд: «Ҳарчанд ки дар кишвар бо қарорҳои Суди Олӣ фаъолияти 28 ташкилоти экстремистиву террористӣ манъ шудааст, вале ҳолатҳои шомил шудан ба чунин ҳизбу ҳаракатҳо ҳанӯз ба назар мерасанд» [33]. «Ҳамкорӣ кардан бо ташкилотҳои экстремистию террористие, ки бо қарорҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мамнуъ эълон шудаанд, паҳн намудани ғояҳои созмонҳои мазкур ё пайвастан ба сафи онҳо тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгариҳои ҷиноятӣ дорад. Фаъолияти ҳамаи онҳо хусусияти таҳрибӣ дошта, аз байн бурдани суботи сиёсӣ, тағйири

сохти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба давлати исломӣ табдил додани он, қорӣ кардани меъёрҳои исломии асримиёнагӣ, маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои инсон, барои анҷом додани ҷиҳод ва амалҳои террористӣ сафарбар кардани қавонону наврасон мақсади онҳо мебошад» [117, с. 347-368].

Дар баробари ин таҳдиду хатарҳо ба низоми амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, ки ба соҳаи ҳаёти сиёсии дохилӣ шомиланд, фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳо ва ташкилотҳои террористиву экстремистӣ, иртиҷоиву вайронкорона мебошанд. Таҳдид ва хатари нерӯҳо ва ташкилотҳо, ки бадбинии сиёсӣ, сепаратизм, вайрон кардани сохтори конститутсионӣ, азбайнбарии айнияти сиёсӣ муборизаҳои мафкуравиरो барои паҳн кардани идеологияи сиёсии дигар таблиғ ва ташвиқ мекунанд, барои амният ва рушди устувори Тоҷикистон набояд аз назар дур гардад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 20-уми январи соли 2016 дар Паёми солонаи худ қайд намуда буданд, ки «имрӯз терроризм ва экстремизм ҳамчун вабои аср ба амнияти ҷаҳон ва ҳар як сокини сайёра таҳдид карда, барои башарият хатари на камтар аз силоҳи ядроиро ба миён овардааст. Мубориза бо терроризм ва экстремизм фароҳам овардани фазои боварӣ, эҳтиром ба манфиатҳои ҳамдигар ва муттаҳид шудани ҳамаи кишварҳои дунёро дар пешорӯи ин хатари умумӣ тақозо менамояд. Истифодаи «сиёсати дугона» нисбат ба терроризм ва экстремизм самаранокии кӯшишҳои ҷомеаи ҷаҳониро дар муборизаи муштарак бо ин зухурот ҷиддан коҳиш дода, баръакс, муҳолифатҳои навро байни эътилофҳои ҳарбиву сиёсӣ эҷод мекунад ва авзои ҷаҳонро боз ҳам ноором месозад» [18]. Сарвари давлат бо дарки чунин вазъи ногувор ва мураккаби замона зимни ироаи Паёми худ ба Прокуратураи генералӣ супориш медиҳад, ки дар ҳамкорӣ бо дигар мақомоти дахлдори давлатӣ ҳар чи зудтар Стратегияи миллии Ҷумҳурии

Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризмро барои солҳои 2016-2020 таҳия ва пешниҳод намояд [18].

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба фаъолияти оқилона ва дурбинонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, мақомоти давлатӣ фаъолият ва амалкарди як қатор ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстремистӣ, иртиқоиву қиноятӣ дар асоси қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди кишвар мамнуъ эълон шудааст (*Низаред ба замимаи 2*).

Таҳдид ва хатарҳои сиёсии берунӣ ва мушкилоти геополитикӣ. Тоҷикистон қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба шумор рафта, таркиби сохтории низоми сиёсии ҷаҳонро ташкил медиҳад. Ҳодисаҳои баамаломата дар асри XX ва ибтидои асри XXI ба оғози давраи пуррақобаттарини таърихи инсоният далел шуда метавонанд. Тағйирпазирии олами сиёсат масъалаҳо ва бӯҳронҳои мухталифиро, ки боиси ҳалалдор гардидани ҳуқуқ, озодӣ, ҳаёт, оромӣ, амният ва истиқлолияти давлатӣ мегардад, ба вучуд овардааст. Хусусияти универсалии асри XXI аз ҳамин ҷо бармеояд, ки таҳдидҳои асри навин хусусияти умумии таъсиррасониҳо ба худ гирифтаанд.

Таҳдид ва хатарҳои сиёсии берунаро вобаста ба ҳолатҳои зерин баён ва муайян намудан мумкин аст:

- вобаста ба муносибати Тоҷикистон ба давлатҳои ҳамсарҳад атрофи масъалаи демаркатсияи сарҳадӣ;
- вобаста ба сар задани вазъияти мочарогарӣ ва шаклгирии ҷараёнҳои сиёсии радикаливу террористӣ, сулҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ;
- вобаста ба ҷойгиршавии геополитикӣ, афзалиятҳои геополитикӣ, манфиатҳои геополитикии давлатҳои абарқудрат ва даъвоҳои геополитикӣ.

Аз рӯйи меъёри якум таҳдидҳо ва хатарҳои зеринро метавон муайян намуд: даҳолати сарҳадӣ, мураккабии муносибатҳои сиёсӣ дар доираи иттиҳодияҳои минтақавӣ ва байниминтақавӣ, инчунин, глобалӣ, номутаносибии муносибатҳои сиёсӣ-дипломатӣ, ки боиси ҳалалдор гардидани мубодилаи иқтисодӣ ва тиҷоратӣ мегардад, даъвоҳои сарҳадӣ, мочароҳои сарҳадӣ, бадбинии наҷодӣ ва ғ.

Аз рӯйи меъёри дуум таҳдид ва хатарҳои зеринро метавонем муайян кунем: терроризм, экстремизм, сепаратизм, транзити платформаи мочарои сиёсӣ, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир ва ғ.

Аз рӯйи меъёри сеум таҳдид ва хатарҳои зеринро метавонем муайян кунем: бархӯрди тамаддунҳо ва муборизаҳои сиёсӣ-тамаддунии иттилоотӣ, кӯшишҳои субъектони таҳдид ва хатар барои истифодаи осон ва бемузди зарфиятҳои геополитикӣ, ташкили пойгоҳи ҳарбӣ-низомӣ, соҳибкунӣҳои геополитикӣ-таърихӣ, «омили чинӣ, амрикоӣ, русӣ ва туркӣ».

Тағйироти амиқи геополитикие, ки дар поёни асри XX рух доданд, вазъи сиёсии ҷаҳонро ба таври кулӣ дигаргун намуда, боиси аз байн рафтани низоми қуҳнаи танзим ва таъмини амният гардида, шароити зуҳури таҳдидҳои навро фароҳам оварданд. Махсусан, Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи низоми амнияти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, ба рӯёруӣ бо таҳдидҳои дучор гашт, ки характери фаромиллӣ доранд, аз қабилӣ терроризм, экстремизми динӣ ва сиёсӣ, ҳаракатҳои ҷудоихоҳӣ, вусъати ҷиноятҳои муташаккили фаромиллӣ, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир ва паҳншавии силоҳи қатли ом бо ҳадафҳои сиёсӣ. Бо дарназардошти ин, амниятро ҳамчун як низоми мураккаби мутақобилан вобаста, аз сатҳи миллӣ то глобалӣ метавон донист, ки ҳар гуна бӯҳрони дохилӣ метавонад бо хуруҷи худ аз марзҳои як давлат, амнияти минтақавӣ ва баъдан ҷаҳониро таҳти хатар қарор диҳад. Масалан, имрӯз бӯҳрони Афғонистон як бӯҳрони дохилии давлати Афғонистон нест, ки ба низоми амнияти дохилии он таъсир расонад, он таҳдид ба низоми амнияти минтақа ва ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Ё баръакс он, яъне

таҳдидҳои глобалӣ ҳатман омили асосии ҳалалдорсозандаи амнияти минтақавӣ ва миллий мегарданд.

Дар шароити имрӯза таҳдидҳои ҳастанд, ки дар раванди гузариш ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ҳалал ворид месозанд. Онҳо ба таҳдид ва ҳатарҳои сиёсии беруна шомиланд. Ба монанди:

- масъалаи экстремизм, терроризм, кибертерроризм;
- бӯҳрони сиёсӣ зимни истифодаи захираҳои обӣ ва гидроэнергетикӣ, демаркатсияи сарҳадӣ ва ҳосияти баҳснок гирифтани он, бӯҳрони делимитатсияи сарҳадӣ, нақлиёт ва коммуникатсия;
- рақобати давлатҳои абарқудрат ва таъсири онҳо ба минтақаи Осиёи Марказӣ ва махсусан Тоҷикистон;
- бӯҳрони Афғонистон ва таъсири он;
- паҳншавии мавҷҳои нави бӯҳронҳои сиёсӣ, мӯҷароҳо ва инқилобҳои сунъӣ дар ҷаҳон ва таъсири онҳо ба Тоҷикистон.

Таҳдид ва ҳатарҳои соҳаи иқтисодӣ. Дар шароити муносири рушди ҷомеаи ҷаҳонӣ яке аз мушкилот пешгӯии саривақтии таҳдидҳо ва пешгирии онҳо ба низоми иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ҳолати мазкур вазифаҳои афзалиятноки соҳаи таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ низ ба ҳисоб меравад. Амният ва устувори иқтисодӣ тақрористеҳсолкунии неъматҳои заруриро, ки дар шакли моддӣ ва ғайримоддӣ ифода ёфтааст, таъмин мекунад. Ҳамчунин, ҳифзи низоми иқтисодии давлатро аз таъсири манфии субъектони таҳдид ва ҳатари иқтисодӣ таъмин намуда, захираҳои дохилро ташаккул медиҳад.

Таҳдидҳо ба низоми амнияти иқтисодӣ - ин заиф гардидани системаи иқтисодӣ ва истеҳсолоти миллий, мавҷуд набудани автаркия ва принсипи худкифоягии рушди баробарвазни канораҳои давлат, аз байн рафтани мувозинати воридот бо содирот, интегратсияе, ки дар он манфиатҳои иқтисодӣ таснифи баробар нашудаанд, таҳримҳо ва фишорҳои иқтисодӣ, мувофиқ набудани кафолатҳои истеҳсолӣ ба манфиатҳои истеъмолӣ, бемориҳои сироятӣ ва ғ.

Дар моддаи 18-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» (2011) тавсифи ҳолати таъмини амнияти иқтисодӣ оварда шудааст.

«Таҳдидҳо ва хатарҳоеро метавон ишора кард, ки ба низоми амният ва рушди устувори соҳаи иқтисодии Тоҷикистон монеа эҷод меkunанд:

- талоши манфиатталабонаи давлатҳои мутараққӣ барои истифодаи афзалиятҳои иқтисодии Тоҷикистон дар самти рушди иқтисод ва технологияҳои муосир ҳамчун воситаи рақобати ҷаҳонӣ;

- истифодаи чораҳои таъйиз нисбат ба бахшҳои асосии иқтисодиёти Тоҷикистон, маҳдуд кардани дастрасӣ ба захираҳои молиявии хориҷӣ ва технологияҳои муосир аз ҷониби давлатҳои алоҳида, ташкилотҳо ва созмонҳои ҷаҳонӣ;

- фаъолияти иттиҳодияҳои иқтисодии байнидавлатӣ, ки бе иштироки Тоҷикистон дар соҳаи танзими муносибатҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ ва молиявӣ ва сармоягузорӣ таъсис дода шудаанд ва метавонанд ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон зарар расонанд;

- дучор шудани низоми молиявии кишвар ба хатарҳои глобалӣ дар натиҷаи таъсири сармояи спекулятивӣ хориҷӣ, инчунин осебпазирии инфрасохтори иттилоотӣ низоми молиявӣ ва бонкӣ;

- сатҳи баланди ҷинойткорӣ дар бахши савдо ва иқтисод;

- беқурбшавии пули миллий ва ғ.» [7, м. 18].

Дар баробари ин ба низоми амният ва рушди устувори соҳаи иқтисодии Тоҷикистон хавфҳои зеринро ишора намудан мумкин аст:

- афзоиши эҳтимолии муноқишаҳо дар минтақаҳои иқтисодӣ, ки дар он манфиатҳои миллий-иқтисодии Тоҷикистон мавҷуд аст (Масалан, Афғонистон. Набудани вазъияти мочарогарӣ дар ин минтақа метавонад имконияти роҳ ёфтани Тоҷикистонро ба бандарҳои баҳрӣ-тиҷоратӣ ва иқтисодии ҷаҳонӣ наздик кунад);

- аз байн рафтани зарфиятҳои рақобати иқтисодӣ дар бозорҳои тиҷоратӣ ҷаҳониву минтақавӣ.

Низоми қонунии Тоҷикистон таъмини амнияти иқтисодии кишварро ба амалӣ намудани чорабиниҳои зерин пешбинӣ менамояд:

- «таъмини истиқлолияти иқтисодии Тоҷикистон;
- роҳ надодан ба бунбасти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз низоми иқтисодиёти ҷаҳонӣ;
- нигоҳдорӣ ва таҳкими асосҳои захираҳои энергетикӣ ва иқтисодиёти мамлакат;
- то дараҷаи ниҳой паст кардани сатҳи осебпазирии иқтисодиёти мамлакат, ки бо таъсири омилҳои эҳтимолии манфии дар муҳити геополитикӣ давлат бавучудоянда алоқаманд аст;
- таъмини ҳамкории самаранок бо сохторҳои молиявии ватанию байналмилалӣ, бартарии равона намудани захираҳои қарзии дохилию хориҷӣ ва имконияти сармоягузорӣ барои барқарор кардан ва рушди иқтисодиёти ватанӣ;
- роҳ надодан ба истифодаи ғайримаксадноки маблағҳои буҷет ва захираҳои давлатӣ;
- роҳ надодан ба номувозинатии хатарноки рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ минтақаҳои кишвар ва аз байн бурдани он;
- зиёд гардидани ҳиссаи молистеҳолкунандагон дар иқтисодиёти кишвар бо шартӣ ҳавасмандгардонии рақобат ва маҳдудсозии фаъолияти инҳисорӣ;
- таъмини болоравии иқтисодии кишвар» [7].

Таҳдид ва хатарҳо дар соҳаи ҳарбӣ-мудофиавӣ. Бархӯрди манфиатҳо, боиси бӯхронӣ гардидани муносибатҳо оид ба ҳудуд, захираҳо, ихтиёрдорӣ кардани фазои сиёсии минтақаҳо ва шакл додани «фазои сиёсӣ»-и мувофиқ бо «дархостҳо»-и сиёсии давлатҳову созмонҳои бонуфуз асоси иконографияи сиёсии давлат, минтақа ва ҷаҳонро ташкил медиҳад. Тамоюли интегратсияи солим байни давлатҳо, ҳатто байни давлатҳое, ки дар дохили як иттиҳодияи минтақавӣ ва байналмилалӣ қарор доранд ва муносибатҳои онҳо бояд дар шакли эҳтироми ҳамдигар ва эътирофи истиқлолиятӣ тамомияти марзӣ давлати шарик сурат гирад, қариб ки эътимодбахш нест. Номувофиқ будани муносибатҳои байнидавлатӣ дар дохили иттиҳодияҳои минтақавӣ на он қадар хурд

бештар ба назар мерасад. Дар ин ҳошия, масъалаи таъмини амният ва ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ муҳим мегардад [М. 13, с. 210].

Дар миёни тамоюлҳои ҳассоси сиёсӣ низомии ҷаҳонӣ, ки ба авҷи шиддатҳои вазъ ва таҳдидҳои ҳарбӣ замина мегузоранд, омилҳои зерин қобили зикр мебошанд: зиёд шудани шумори низоъҳо ва тавсеаи ҷуғрофӣи он, қоҳиши нақши сохторҳои байналмилалӣ монанди СММ дар танзими низоъҳои байнидавлатӣ, талошҳои давлатҳои абарқудрат ҷиҳати нигоҳ доштани мавқеи афзалиятноки худ дар минтақаҳои гуногуни олам, вусъат ёфтани таъсири давлатҳои тамаддунгаро дар миёни давлатҳои ҳамтамаддун бо оронҳои эҳёи усули нави империализм дар қолаби иттиҳодияҳои ҳарбӣ, болоравии таъсири субъектҳои ғайридавлатии сиёсати байналмилалӣ ба фазои ҳарбӣ, афзоиши хатарҳои терроризми байналмилалӣ бо истифода аз технологияҳои муосири ҳарбӣ, истифодаи фаъолонаи воситаҳо ва усулҳои асимметрии ба хотири пешбурди аҳдофи геополитикӣ.

Вазъияти низомӣ сиёсии ҷаҳон, минтақаҳо ва субминтақаҳо дар солҳои 2021-2022 мураккаб ба назар мерасад. Эҳтимолияти шиддати нави он дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ боқӣ мемонад.

Дар Доктринаи ҳарбии Тоҷикистон таҳдид ва хатарҳо ба низомии ҳарбӣ ва мудофияи кишовар мушаххасан ишора карда нашудааст. Аз баррасии доктринаи мазкур бармеояд, ки ба шумули таҳдид ва хатарҳои ҳарбӣ-мудофиявии Тоҷикистон инҳо дохил мешаванд:

- мусаллаҳшавии бошитоб дар минтақа, таҳвили он ба коинот;
- ҷойгиркунии ва озмоиши силоҳи ядрӯӣ дар қаламрави худ;
- ҷангҳои мусаллаҳонаи наздисарҳадӣ ва наздик ба сарҳади Тоҷикистон;
- яроқнокшавии гурӯҳҳои террористӣ ва иртиҷоӣ ва ғ.

Таҳдид ва хатарҳо дар соҳаи иттилоот. Пешрафти иттилоот ва технологияи иттилоотӣ мазмуни асосии шароити инкишофи ҷамъиятиро ташкил медиҳад. Мазмуни васеъ пайдо кардани руоварӣ ва иштироки одамон ба фазои иттилоотии интернетӣ авзои амният ва рушди устувори

ҷомеаҳои миллӣ, аз ҷумла ҷомеаи тоҷикистониро ҳалалдор месозад. Бо истифода аз усулҳои нави таъсиррасонии иттилоотӣ мафкуравӣ, бархе нерӯҳои манфиатдор мекӯшанд шуури оммаро бар зидди ҳукуматҳои миллӣ ташвиқ намуда, заминаи безътимодӣ ва нооромии иҷтимоиро фароҳам созанд. Дар ин раванд, тавассути расонаҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ, фаъолияти давлатҳо ба таври якҷониба ва манфӣ нишон дода шуда, арзишҳои миллӣ ва фарҳангии ҷомеа таҳқир ва зерӣ суол қарор мегиранд. Бо таблиғи тарҳҳои ахлоқии бегона ва ғайритамаддунӣ, ки зерӣ ниқоби «демократия» муаррифӣ мешаванд, тамоюли ҷудокунии мардум аз решаҳои таърихӣ ва фарҳангии худ вусъат меёбад. Ин раванд омили муҳими заъифшавии иродаи сиёсӣ ва таҳкими бесуботии иҷтимоӣ дар ҷомеа гардида, боиси аз байн рафтани ваҳдати миллию хувияти фарҳангӣ мегардад.

Дар робита бо масъалаи ишорагардида амнияти иттилоотӣ ва рушди устувор дар шароити таҳдид ва хатарҳои иттилоотӣ рӯзмарра мегардад. Ҳолати мазкур барои ҷомеаи ҷавони тоҷикистонӣ аҳамияти махсус дорад, то амнияти иттилоотии ҷомеа таъмин гардад. «Амнияти иттилоотӣ ҳолати муҳофизатии манбаъҳои давлатии иттилоотӣ, инчунин ҳуқуқи инсон ва шахрванд, манфиатҳои ҷамъият дар соҳаи иттилоот дар назар дошта шудааст» [7].

Вучуд доштан ва эҳтимоли дар оянда шиддат гирифтани хатар ва таҳдидҳои кибернетикӣ ба низоми амният ва истиқлолияти Тоҷикистон низ истисно наметавонад бошад. Раванду ҳодисаҳо ва тамоюлҳои радикаливу минтақагарой, тамаддунгароии бо алоқаҳои милливу нажодӣ чунин таҳдидҳоро ба амнияти Тоҷикистон шояд рӯзмара гардонанд. Аз назари геополитикӣ Тоҷикистон дар марҳилаи мураккаби шаклгирии муносибатҳо ва авзои геополитикии минтақа ва ҷаҳон қарор дорад. Тоҷикистонро мебояд дар шароити мураккаби авҷи тамоюлҳои канора, киберҷиноятҳо, терроризм, киберэкстремизм, сепаратизми бо таблиғоти иттилоотӣ-шабакавӣ шаклгирифта «Консепсияи таъмини амният ва мустаҳкамкунии асосҳои истиқлолияти

сиёсиро дар ростои таҳдид ва хатарҳои гибридиву кибернетикӣ» ба тасвир расонад. Истифода кардан аз методҳои заифи мубориза ва муқовимат дар асри суръат танҳо метавонад истодагарию дар ҳошияи таҳдидҳои гибридиву кибернетикӣ таъмин кунад.

Таҳдид ва хатарҳои вобаста ба технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ низ ба рушди устувор ва амнияти қомеаи Тоҷикистон таҳдидҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд. Ин хатарҳо аз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла низомӣ ва сиёсӣ барои ҳалалдор сохтани истиқлолият ва тамомияти арзии кишвар, ҳамчунин барои амалҳои ғайриқонунӣ дар фазои ТИК сарчашма мегиранд. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои тарғиби афкори террористӣ ва ҷалби ҷонибдорони нав, даҳлат ба умури дохилии кишварҳои соҳибхитёр, ҳамлаҳои киберӣ ба захираҳои иттилоотӣ ва инфрасохторҳои муҳим, ҳамчунин содир кардани ҷиноятҳои киберӣ ва қаллобӣ дар шабакаҳои интернетӣ аз ҷумлаи таҳдидҳои аслий ба шумор мераванд. Ғайр аз ин, кишварҳои алоҳида бо истифода аз пешрафти технологӣ дар фазои иттилоотии ҷаҳон монополия эҷод намуда, дастрасии дигар давлатҳоро маҳдуд ва вобастагии иттилоотиро зиёд мекунанд, ки ин хатарҳои иловагӣ барои амнияти кишвар ба ҳисоб меравад.

Ишора кардан ба маврид аст, ки таъсири харобиовар ба низоми амният дар соҳаи иттилоот тавассути ихтирои электронотехникаҳо бо усулҳои нанотехнологӣ дар ояндаи на он қадар дур ворид карда мешавад. Аксаран кӯшишҳо барои прогресси илмӣ-техникӣ ва истифодаи техникаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар амалиётҳои ҳарбӣ таҳдид ва хатарҳои шадидтарро ба бор меоварад. Масалан, амалҳои зерин метавонад ба амнияти ҳам давлати Тоҷикистон ва ҳам тамоми давлатҳои дигар таъсири бевосита расонад:

- мустақилияти нигоҳдорӣ ва коркарди маълумот дар асоси истифодаи ҳуши маснӯӣ (Data-AI-Autonomy);

- нигоҳдорӣ ва коркарди маълумоти биометрӣ бо истифода аз зехни сунъӣ (Data-AI-Biotechnology);
- нигоҳдорӣ ва коркарди маълумот дар бораи таркиби мавод бо истифодаи зехни сунъӣ;
- нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоот бо истифода аз технологияҳои квантӣ (Data-Quantum);
- истифодаи технологияҳои квантӣ дар фазои кайҳонӣ (Space-Quantum);
- истифодаи мавод барои сайругаштҳои кайҳонӣ ва муҳити гиперсонӣ (Space-Hypersonics-Materials).

Нақши асосиро дар эҷод намудани таҳдид ва хатарҳои иттилоотӣ ва кибернетикӣ, ин марказҳои иттилоотӣ ва лабораторияҳои кибернетикии субъектони хатар ва таҳдидҳо мебозанд.

Дар маҷмӯъ, истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ боиси эҳтимолии пайдоиши таҳдидҳои нави амниятӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон гардида, метавонад ба зерӣ по шудани анъанаҳои маънавӣ, аз байн рафтани ҳисси миллӣ ва ҳамгироии ҷомеа оварда расонад. Ин равандҳо боиси заиф шудани устувори системаи иттилоотии давлатӣ ва низомҳои ҳарбӣ шуда, нооромии сиёсиро тақвият мебахшанд. Ҳамзамон, дар натиҷаи ин таҳдидҳо шиддат гирифтани нофаҳмиҳо ва низоъҳои иҷтимоӣ афзоиш ёфта, обрӯи байналмилалӣ кишвар ва мавқеи он дар арсаи ҷаҳон кам шуда, ҳамкориҳои дипломатӣ ва иқтисодии он зерӣ хатар қарор гирифтаниш мумкин мегардад.

Таҳдид ва хатарҳо дар соҳаи иҷтимоӣ. Бо назардошти он, ки ҷомеаи Тоҷикистон қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад, ҳоҳ ноҳоҳ таҳдид ва хатарҳои фазои ҳаёти иҷтимоии глобалӣ ба низоми амният ва рушди устувори иҷтимоии ҷомеаи тоҷикистонӣ низ таъсири манфии назарраси худро менамояд. Аз ҳамин хотир, дар байни раванди падидаҳо ва ҳодисаҳои глобалии муосир ва таҳдидҳо, ки бо тамоюлҳои умумии рушди тамаддуни ҷаҳонӣ алоқаманданд ва ба соҳаи иҷтимоии ҷомеаи Тоҷикистон таъсир мерасонанд. Масалан, пандемияи COVID-19 ва

пахншавии бемориҳои сироятӣ мушкилоти ҷиддӣ барои аҳоли эҷод намуда, ҳамзамон оқибатҳои манфии иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷаҳониरो, ки ҳатто бо заиф гаштани низоми молиявӣ иқтисодӣ оварда расонид, ба вучуд овард.

Дар боби таҳдидҳои иҷтимоӣ дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» оварда шудааст. Дар ҳамин асос, дар стратегия ишора шудааст, ки: «Ҳукумат ҷиҳати мутобиқгардонии низоми ҳифзи иҷтимоӣ ба шароитҳои тағйирёбандаи кишвар ва имкониятҳои молиявӣ тадбирҳои муҳим меандешад. Новобаста аз ин, ҳанӯз мушкилиҳои бунёди низоми комплекси муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ мавҷуданд, ки ба расонидани кумаки ҳаматарафа ба шахсони маъҷуб ва пиронсолон, кӯдакони оилаҳои камбизоат, модарон барои нигоҳубини кӯдакони маъҷуб, нафақахӯрон ва оилаҳои камбизоат ниёз доранд. Идома додани ислоҳоти ҷиддии сохторӣ дар марҳилаи нави рушд метавонад ба некуаҳволии мардум, имконияти интиҳоб ва татбиқи ҳуқуқҳои иҷтимоии ҳар як инсон таъсири назаррас расонад. Натиҷаи он тадриҷан тағйирёбии талабот ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ мегардад, ки ин тағйирдиҳии дахлдори муносибатро ба ҳифзи иҷтимоӣ талаб мекунад» [15, с. 30].

Таҳдид ва хатарҳо дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа. Бархӯрди тамаддунҳо ва глобаликунонии арзишҳои доираи муайяни тамаддун ва фарҳангҳо боиси таҳдид ва хатари воқеӣ ба низоми фарҳангӣ ва арзишҳои ҷомеаи тоҷикистонӣ мегардад. Таҳдид ва хатарҳо ба низоми фарҳангии ҷомеа таҳдид ва хатарҳои ҳадафмандона ва бо мақсадҳои мушаххаси тамаддунӣ эҷод мегарданд. Ҷанбаи субъективии онҳо аҳаммияти калон дорад. Аксаран, платформаи таҳдид ва хатарҳо ба низоми фарҳангӣ фазои иттилоотӣ ва интернетӣ ба ҳисоб меравад. Назорати фазои иттилоотӣ аз ҷониби қудратҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва тамаддунӣ, нерӯҳои пешбари арзишҳо ва ғояи ягонаи башарият як навъ тамоюли ғайриобъективона ва ғайриадолатонаро дар нисбати иштирок ва тақвияти иттилоотӣ пайдо кардани арзишҳо ва ғояҳои сиёсии

ҷомеаҳои гуногун ба вуҷуд овардааст. Аксаран дар доираҳои илмӣ-академикӣ ва сиёсати амалӣ масъалаи назоратнамоӣ ва идоракунии фазои иттилотӣ баҳри ҳимояи захираҳои зеҳнӣ ва мафкураи миллии баррасӣ мегардад. Табиист, ки умумигардони фазои иттилоотӣ чунин муносибатро талаб мекунад.

Аз ҳамин ҷониб, ҳавфноктарин таҳдид барои ояндаи ҷомеаи тоҷикистонӣ барои ояндаи он аз инҳо иборат аст:

- паст гаштани сатҳи интеллектуалӣ ва фарҳангии ҷомеа;
- безъитиноӣ ба арзишҳои миллии дар заминаи бегонапарастӣ;
- азбайнравии хотираи таърихӣ, арзёбии манфии давраҳои муҳими таърихи миллии;
- паҳн кардани ақидаи бардурӯғ дар бораи ақибмонии таърихи тоҷикон;
- аз байн бурдани тасаввурот ва низоми арзишҳои, ки асоси низоми фарҳангии ҷомеаи тоҷикистонианд, асоси шахсияти фарҳангии ҳар як шаҳрванд мебошад;
- аз байнбарии ягонагии фарҳангии миллии;
- косташавии лафзи гуёии ноби тоҷикӣ ва омезиши он бо забонҳои дигар аз тарафи ҷавонон ва дар ВАО;
- вайроншавии арзишҳои маънавии миллии дар соҳаи эстетикӣ ва дар соҳаи эҷодиёти бадеӣ;
- дар соҳаи дин, ки бо системаи арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқии ҷомеаи тоҷикистонӣ зич алоқаманд аст, эҷод ба ҷалби пайрави кардан аз равию чораҳои ғоявию динии радикалӣ-хусусияти террористӣ ва экстремистӣ дошта;
- шинохт ва эътироф накардани мероси фарҳангӣ, ки тамоми арзишҳо ва маънавиёти асосии ҷомеаи тоҷикистониро дар бар мегирад ва он метавонад дар равандҳои худшиносии иҷтимоӣ-фарҳангии шаҳрвандон аҳамиятнок гарданд;
- вайрон кардани дороиҳои таърихӣ ба мақсадҳои шахсӣ ва тиҷоратӣ;

- деидеалкунонии идеалҳо ва қаҳрамонҳои таърихи миллат ва ғ.

Дар байни тadbирҳои муҳимтарини безараргардонии хатарҳо ва таҳдидҳои дар боло зикршуда инҳо афзалияти бештареро бояд дошта бошанд:

- назорати иттилоотӣ баҳри ҳимояи захираҳои зеҳнӣ;
- идеаликунонии шахсиятҳои таърихӣ;
- пешбурди сиёсати давлатӣ дар асоси арзишҳои миллии маънавию ахлоқии халқи тоҷик ва ҳадафҳои дахлдори стратегии рушд;
- азнавэҳёкунии арзишҳои маънавӣ ва ахлоқии миллат;
- маърифати ваҳдатифаринӣ ва дарки идеяи милли ҳамчун асос ва заминаи рушд;
- тақвияти худшиносии иҷтимоию фарҳангии шаҳрвандон;
- муқаррар намудани мақсадҳои стратегӣ ҳамчун асоси ғояи милли;
- даст кашидан аз лоиҳаҳои ҷаҳонӣ ва созмонҳои таблиғкунандаи ахлоқи зиддимилӣ;
- тарбияи насли наврас дар руҳияи арзишҳои анъанавии маънавию ахлоқии шахсияти ҳамаҷониба инкишофёфта ба нафъи ҷомеа.

Ҳамин тариқ, масъалаи амният ва таъмини он масъалаи муҳим ва аввалиндараҷа ба ҳисоб рафта, рӯз аз рӯз вобаста ба вучудии таҳдидҳо аҳаммияти муҳимро касб карда истодааст. Дар шароити имрӯза таҳдидҳое ҳастанд, ки дар раванди гузариш ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ҳалал ворид месозанд. Ба монанди:

- масъалаи экстремизм, терроризм, кибертерроризм ва гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир;
- бӯҳрони сиёсӣ зимни истифодаи захираҳои об ва гидроэнергетикӣ, демаркатсияи сарҳадӣ ва ҳосияти баҳснок гирифтани он, бӯҳрони делимитатсияи сарҳадӣ, нақлиёт ва коммуникатсия;
- рақобати давлатҳои абарқудрат ва таъсири онҳо ба субминтақаи Осиёи Марказӣ ва махсусан Тоҷикистон;
- бӯҳрони Афғонистон ва таъсири он;

- мақоми геополитикии Тоҷикистон ва аҳаммиятнокии он заминаи бархӯрди манфиатҳо;

- паҳншавии мавҷҳои нави бӯҳронҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ дар ҷаҳон ва таъсири онҳо ба Тоҷикистон;

Дар баробари ин доираи масъалаҳое, ки аҳаммияти рӯзмарра доранд, чунинанд:

- таъмини амният ва рушди босуботи ҷомеа дар асоси ба назар гирифтани сатҳи таъсиррасонии таҳдидҳо;

- сиёсати зиддибӯҳронии ҳокимият;

- нигоҳ доштани амнияти миллӣ;

- ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва ғайраҳо.

БОБИ III. НИЗОМИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ ВА ҲИМОЯИ МАНФИАТҲОИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

§ 2. Роҳу воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити пайдоиши таҳдиду хатарҳои нав

Омӯзиши масъалаи ҳимояи манфиатҳои миллий, махсусан, барои кишвари мо, ки давраи рушди истиқлолият ва давлатдорӣ навинро аз сар мегузоранод, ҳукми бартарӣ ва зарурати хоссаеро пайдо намудааст. «Зеро мақом ва нақши манфиатҳо дар ташаккул ва инкишофи ҷомеа, дар раванди гузариши сиёсӣ аз як тамаддун ба тамаддуни дигар хеле барҷаста намуддор гаштааст. Аз тарафи дигар, манфиатҳои миллий дар инкишофи муносибатҳои байналхалқӣ мақом ва нақши муассирро соҳибанд» [54, с. 3]. Ҷиҳати дигар ин аст, ки роҳи ҳимоя ва таъмини манфиатҳои миллий дар шароити бӯҳрони инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ ва муносибатҳои сиёсӣ мураккаб ба назар мерасад.

Барои давлати Тоҷикистон манфиатҳои миллий талаботи бошууруна, расман ифодаёфтаи объективие мебошад, ки татбиқи пайгириро ва ҳифзи он мавҷудияти устувор ва рушду пешравии давлатро таъмин менамояд.

Манфиатҳои миллии Тоҷикистон маҷмуи манфиатҳои мутавозини шахс, ҷомеа ва давлат дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, байналмилалӣ, иттилоотӣ, ҳарбӣ, сарҳадӣ, экологӣ ва ғайра мебошанд. Манфиатҳои миллии Тоҷикистон хосияти дарозмуддатро соҳибанд ва мақсадҳои асосӣ, вазифаҳои стратегӣ ва ҷорӣ сиёсати дохилӣ ва берунии давлатро муайян мекунанд.

Манфиатҳои миллии Тоҷикистон метавонад аз манфиатҳои шахс, манфиатҳои ҷомеа ва манфиатҳои давлат иборат бошанд. Манфиатҳои шахс ин татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои конститутсионии инсон, таъмини амният ва шароити рушди шахсият, баланд бардоштани сифат ва сатҳи зиндагӣ, инкишофи ҷисмонӣ, маънавӣ ва зеҳнии инсон ва шахрвандон ба ҳисоб мераванд.

Манфиатҳои ҷомеа ро дар таъмини амнӣати ҷомеа, рушди устувори ҷомеа, таҳкими демократия дар ташкили давлати ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, ноил шудан ва нигоҳ доштани ҳамоҳангии ҷамъиятӣ, эҳёи маънавии ҷомеаи тоҷикистонӣ, таъмини шароити иҷтимоии ҷамъиятӣ ва ғ. дидан мумкин аст.

Амнӣати Тоҷикистон кафолати амалӣ гардонидани манфиатҳои миллии он мебошад. Ҳифз гардидани суботи кишвар аз ҳар гуна хатару таҳдидҳои муосир ва таъмини рушди устувори ҷомеа манфиати ҳаётан муҳими давлати Тоҷикистон мебошад. Ҳимояи манфиатҳои милли ба таъмини амнӣати ҳамаи соҳаҳо, сиёсӣ, идоракунӣ, ҳарбӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ-маънавӣ, иттилоотӣ-мафкуравӣ, байналмилалӣ ва экологӣ вобаста аст. Устувори сохти конститутсионӣ, институтҳои ҳокимияти давлатӣ, таъмини сулҳу ваҳдат ва ризоияти милли, ҳифзи тамомиаи арзӣ, ягонагии фазои ҳуқуқӣ ва волоияти қонун, равандҳои демократӣ ва пешгирии омилу шароитҳои, ки метавонад таҳдиду хатарҳои муосир, экстремизми сиёсӣ ва динӣ, сепаратизм ва паёмдҳои онҳо, низоъҳои иҷтимоӣ ва диниро ба вуҷуд оранд ба масъалаҳои асосии манфиатҳои милли дохил мешаванд.

Таъмини амнӣат, ташкили шароити рушди устувор ва таҳкими истиқлолияти сиёсӣ, ки яке аз манфиатҳои ҳаётан муҳими давлату миллат ба шумор меравад, падидаи муҳимтарини рушди давлати миллии Тоҷикистон буда, дар самтгирӣ ва дарёфти мақоми кишвар дар низоми ҷаҳонӣ нақши муассир мегирад. Амалигардӣ ва ҳимояи истиқлолияти сиёсӣ дар ду самт сурат мегирад: ҳимояи истиқлолияти сиёсӣ дар ҳориҷ. Пеш аз ҳама, барои комил гардонидани истиқлолияти сиёсии хориҷӣ ва дохилӣ масъалаи ҳимояи манфиатҳои милли дар мадди аввал меистад. Чунки манфиатҳои милли муайянкунандаи сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат буда, ҳимояи ҳамаатарафаи онҳо бояд ҳам дар дохил ва ҳам дар хориҷи кишвар дар зинаи оӣ қарор дошта бошад.

Метавонем масъалаи таъмини амнияти аксар соҳаҳоро аз таҳдид ва хатарҳое, ки монеаи ҳимояи манфиатҳои миллӣ мегарданд ишора намоем.

Таъмини амнияти сиёсӣ-идоракунии асоси ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва мустаҳкамкунии низоми давлатдорӣи Тоҷикистон. Мушкилоти давлатҳои муосирро бештар масъалаи ҳимояи манфиатҳои миллӣ, рушди давлатдорӣ ва таъмини тартиботи амнияти он ташкил медиҳад. Масъалаи таъмини амнияти сиёсӣ-идоракунии яке аз асосҳо ва мушкилтарин масъалаи мустаҳкамкунии пояҳои давлатдорӣ ба ҳисоб меравад. Амнияти сиёсӣ-идоракунии ҳолати муҳофизатшавандагии системаи сиёсӣ ва низоми идоракунии давлатӣ аз таҳдид ва хатарҳои эҳтимолии дохилию берунӣ мебошад.

Номутаносибии идоракунии сиёсӣ аз мавҷудияти сатҳи нокомили системаи таъмини амният вобастагии калон дорад. Низоми инкишофи давлатдорӣ таваҷҷуҳи бештареро барои таъмини амният талаб менамояд. Созмони ёфтани системаи таъмин амнияти сиёсӣ-идоракунии тариқи муташаккилона яке аз афзалиятҳои сиёсати таҳмини амнияти сиёсӣ-идоракунии Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Он бо истифодаи васеи меъёру қоидаҳо ва усулҳои муосири таъмини амният тамоми падидаҳо ва равандҳои носолиму иртиқӣ ва ифротиро аз дохили системаи идоракунии давлатӣ ҳамчун монеаи раванди мустаҳкам кардани асосҳои давлатдорӣи муосир берун менамояд.

Пеш аз ҳама, моҳияти системаи идоракунии давлатӣ дарк карда шавад. Системаи идоракунии давлатӣ таркиботи институтсионалии давлатиеро дар назар доранд, ки бо қоидаҳои сиёсӣ хуқуқӣ асос ёфта, раванди самаранокии низоми давлатдориро муташаккил мегардонад. Он хосияти мутаҳаррикӣ дошта, бо тамоми равандҳои мураккаби идоракунии созгор мебошад. Дар шароити Тоҷикистон омилҳои асосии ташаккули системаи идоракунии хосияти ғайро доро мебошанд. Амнияти системаи идоракунии давлатӣ аз мавҷуд будани мустаҳкамии заминаҳо

ва асосҳои ташаккулдиҳандаи он вобастагии калон дорад. Омилҳои асосии таъмини амнияти идоракунии давлатиро ба якчанд гурӯҳҳо тақсим намудан мумкин аст: омили сиёсӣ; омили ташкилӣ; омили ҳуқуқӣ; омили иқтисодӣ-молиявӣ; омили фарҳангӣ.

Омили сиёсӣ ба он имкон медиҳад, ки таъсиррасонии субъективӣ барои таъмини амнияти системаи идоракунии давлатӣ бештар намоён гардад. Барномаҳо ва стратегияҳои, ки аз тарафи элитаи сиёсӣ қабул карда мешавад, имкон медиҳанд, ки монеаҳои раванди таъмини амният дар системаи идоракунии давлатӣ кам карда шаванд. Таҷрибаи раванди идоракунии нишон медиҳад, ки таҷдид гардидани барномаҳои сиёсӣ боиси самаранок гардидани системаи идоракунии давлатӣ ё сабаби коҳиш ёфтани муносибатҳои муташаккилона дар дохили система мегардад (масалан, барномаи бозсозии гарбчевӣ натавонист аз бӯҳрони бавучудода ИҶШС-ро наҷот диҳад, аммо бо қабули барномаҳои самаранок Чин тавонист инкишофи мутавозини худро таъмин намояд). Омили сиёсӣ барномаҳои муқовиматомезро барои бартараф кардани хатар ва таҳдидҳои, ки боиси ҳалалдор гардидани системаи амнияти идоракунии мешаванд, қабулашонро ҳатмӣ мешуморад.

Омили ташкилӣ ба он имкон медиҳад, ки раванди идоракунии давлатӣ ба таври системанок ва институтсионалӣ ба роҳ монда мешавад. Намунаи олиаш ба роҳ мондани низоми ташкилии системаи идоракунии давлатӣ дар Тоҷикистон мебошад. Он аз хосияти ратсионалӣ ва муташаккилона ба роҳ мондани таркиботи институтсионалии маъмурияти давлатӣ дар Тоҷикистон маншаъ мегирад. Сатҳи амалӣ гардидани муносибатҳои хизматӣ аҳамияти махсус дорад. Ҳадафмандии барномаҳои ташкилӣ-корӣ ба инобат гирифта мешавад. Омили ташкилии таъмини амнияти идоракунии давлатӣ аз дараҷаи касбият ва масъулиятпазирии маъмурони давлатӣ, махсусан, хизматчиёни давлатӣ вобаста буда, як навъ натиҷаи кори онҳо ба шумор меравад. Тартиботи ташкилӣ риоя карда мешавад. Субординатсияи

хизмати давлатӣ аҳаммияти махсус пайдо намудааст. Дар доираи амалӣ гардидани институти хизмати давлатӣ якчанд принципҳое мавҷуданд, ки ба мустаҳкам гардидани омили ташкилии таъмини амнияти идоракунии давлатӣ алоқаманд аст. Демократӣ будани институти хизмати давлатӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ба он таъсири амиқ мерасонад.

Омили ҳуқуқии таъмини амнияти идоракунии давлатӣ аз мустаҳкамӣ ва самаранокии асосҳои ҳуқуқии ҳокимият вобастагии калон дорад. Он аз маҷмуи санадҳои меъёрию ҳуқуқие таркиб ёфтааст, ки системаи идоракунии давлатӣ дар заминаи он ташаккул ва инкишоф меёбад. Санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ дар асоси ратсионализм ва зарурат қабул карда мешаванд ва метавонанд дар самаранок гардидан ва устувории низоми идоракунии давлатӣ таъсир расонанд. Дар Конститутсияи Тоҷикистон ба он ишора карда мешавад, ки давлат ва мақомоти он, шахсони мансабдор ва одамон вазифадоранд, ки Конститутсия ва қонунҳоро риоя кунанд [6, м. 10]. Ҳадаф аз ишораи чунин муқаррарот дар он аст, ки омили ҳуқуқӣ дар бартараф кардани мушкилоти раванди идоракунии давлатӣ таъсири амиқ расонида, барои таъмини амният дар идоракунии давлатӣ омили асосӣ ба ҳисоб меравад.

Омили иқтисодӣ-молиявӣ ташаккулдиҳанда ва таъминкунандаи амнияти идоракунии давлатӣ буда, бештар таҷассуми талаботу манфиатҳои иҷтимоии шахсони мансабдори давлатӣ ва хизматчиёни давлатӣ ба ҳисоб меравад. Махсусан, дар шароити имрӯзаи инкишофи муносибатҳои сармоядорӣ омили мазкур бештар ва хубтар ба назар гирифта мешавад. Қонеъ гардидани талаботи иқтисодӣ ва молиявии кормандони системаи идоракунии давлатӣ имконро барои беҳтару хубтар ва дар сатҳу сифати олӣ ба роҳ мондани фаъолияти хизматиашон фароҳам меоварад.

Баланд бардоштани хизматрасониҳои давлатӣ ва истифода аз захираи идоранамоии ҳокимияти давлатӣ дар нисбати кормандони давлатӣ асоси ташаккули омили иқтисодӣ ва молиявии таъмини амнияти

идоракунии давлатӣ дар Тоҷикистон мебошад. Кафолатҳои давлатӣ ва инъомнамоию ҳавасмандгардонии хизматчиёни давлатӣ ҳолатест, ки:

- барои содиқ гардонидани иродаи хизматчиёни давлатӣ ба давлат ва системаи идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад;
- мушкилотро дар раванди идоракунии давлатӣ сабук гардонида, дар натиҷа ҷойи онҳоро ҳолӣ мегардонад;
- заминаҳои масъулиятпазирии содиқонаро дар хоҳиш ва иродаи хизматчиёни давлатӣ мустаҳкам гардонад;
- устувор буданро дар савганди хизматчиӣ давлатӣ ташаккул медиҳад ва ғ.

Ҳокимияти давлатӣ асосҳо ва захираҳои бештаре дорад, ки ба воситаи онҳо танзими рафтору фаъолияти инсон ва гурӯҳҳову ташкилотҳоро ба амал мебарорад. Ҳолати мазкур ба масъалаи таъмини амнияти сиёсӣ-идоракунӣ алоқамандии зиҷ дорад. Масъалаи истифодаи самараноки асосҳо ва захираҳои ҳокимият дар мавриде ба вучуд меояд, ки танҳо маърифати идоракунӣ ташаккул ёфта бошад. Дар шароити Тоҷикистон рушди маърифати идоракунӣ ва сиёсӣ дар заминаи арзишҳои сиёсии мактаби давлатдорӣ Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат шакл гирифтааст. Он беҳтарин низоми идоракунии самаранокро барои Тоҷикистони соҳибистиқлол мутрбиқ гардонид. Ин, асосан, омили фарҳангии таъмини амнияти идоракунии сиёсӣ-давлатӣ ба шумор меравад.

Омили фарҳангии таъмини амнияти идоракунии давлатӣ бештар аҳаммиятнок ба ҳисоб меравад. Он аз маърифати идоракунӣ, садоқат, гуманизми идоракунӣ, эътибори шаъну шарафи инсон ва ахлоқи идоракунӣ таркиб ёфтааст. Маърифати идоракунӣ имкон медиҳад, ки меъёрҳо, қоидаҳо, принципҳо, унсурҳо ва равандҳои идоракунии давлатӣ ба таври пурра дарк шуда, баҳои одилона дода шаванд. Мавҷудияти маърифати идоракунии маъмурони давлатӣ шароитро баҳри дарки мушкилоти раванди идоракунии давлатӣ, ҳал ва бартараф кардани

монеаҳои низоми идоракунии давлатӣ муҳайё месозад. Фаъолияти маъмурони давлатиро ба таври системанок ташаккул медиҳад.

Садоқат дар раванди идоракунии давлатӣ ба он оварда мерасонад, ки қоидаҳо ва низоми меъёриву ҳуқуқи раванди идоракунии давлатӣ ба таври махсус ва пурра риоя гардад. Асоси таъмини амнияти идоракунии давлатиро маҳз он ҷиҳат ташкил медиҳад, ки то кадом андоза қоидаҳои санадӣ ва принципҳои ҳуқуқӣ дар раванди идоракунии давлатӣ риоя ва эътирофу эҳтиром карда мешаванд. Дар баҳси мазкур, пеш аз ҳама, эътибори олий доштани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меъёрҳои принципҳои он аҳамиятнок мегардад.

Гуманизми идоракунӣ яке аз асосҳои омили фарҳангист. Он дар фаъолияти шахсони мансабдори хизмати давлатӣ таҷассум меёбад. Дар раванди идоракунии муосир алоқамандии омма ба давлат ва мақомоти давлатӣ бештар намоён мегардад. Чунин формат барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита алоқаманд аст. Фаъолияти омма аз ҳар ҷиҳат ба муассисаҳову мақомоти давлатӣ пайваست аст. Дар ин росто муносибати бевоситаи омма бо мақомоти давлатӣ ба амал бароварда мешавад, ки татбиқи чунин муносибатҳо дар симои хизматчиёни давлатӣ инъикос мегардад. Онҳо ҳангоми хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон принципи гуманизми идоракуниро ба эътибор мегиранд.

Эътибори шаъну шарафи инсон дар ду ҳолат амалӣ карда мешавад. Дохилӣ ва берунӣ. Дар дохил он ифодаи муносибати самимона ва боэҳтиромонаи хизматчиёни давлатиро миёни ҳамдигар мефаҳмонад. Берунӣ бошад, муносибати хизматчиёни давлатиро дар нисбати шаҳрвандон ва муштарӣён, ки онҳо дар асоси кафолатҳои конститутсионӣ ба мақомоти давлатӣ муроҷиат менамоянд ва вазифаи аввалиндараҷаи хизматчиёни давлатӣ ба ҳисоб меравад, зеро кафолати таъмини ҳуқуку озодиҳои шаҳрвандонро таъмин менамоянд. Масалан, дар моддаи 5-и Конститутсияи Тоҷикистон «инсон ва ҳуқуку озодиҳои ӯ арзиши олий эътироф карда шуда, ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои

фитрии инсон дахлнопазиранд. Эҳтиром, риоя ва ҳифзи онҳоро давлат кафолат додааст» [6, м. 5].

Ахлоқи идоракуни метавонад ба сифати яке аз асосҳои омили фарҳангии таъмини амнияти идоракунии давлатӣ баромад намояд. Он имкон медиҳад, ки ҳар гуна амалҳои самараноки гуманистӣ ба роҳ монда шаванд, то амнияти идоракунии давлатӣ таъмин карда шавад. Дар қомеаи иттилоотӣ як амали ғайриахлоқии маъмурони давлатӣ метавонад имиҷи ҳокимиятро коста гардонад.

Таъмини амнияти идоракунии сиёсӣ бо самаранокии ҳокимияти давлатӣ низ алоқамандии зич дорад. Се меъёре вучуд дорад, ки самаранокии ҳокимияти давлатиро муайян кардан мумкин аст:

- эътибори оммавӣ пайдо кардани ҳокимият ва самаранокии таркиботи институтсионалии он;
- мавҷудияти механизми махсуси коркард ва қабули стратегияҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати инкишофи давлат;
- доштани қобилияти қабули барномаҳои зиддибуҳронӣ.

Ташаккули ҳокимияти давлатӣ ва самаранокии сохтори идоракуни аз мақсаднок истифода намудани асосҳо ва захираҳои ҳокимият вобастагии калон дорад. Самаранокии ҳокимият асоси таъмини ҳар гуна амният ба ҳисоб меравад. Дарки масъалаи самаранокии ҳокимият ва хулосагирӣ дар ин хусус бояд дар асоси ҳолатҳои зерин ба роҳ монда шавад:

- фаҳмиши васеи заминаҳо ва асосҳои рушди ҳокимияти давлатӣ;
- дарки воқеияти рушди кишвар;
- дараҷаи муносибати байниҳамдигарии ҳокимияти давлатӣ нисбати ҳамтои хеш, ки он метавонад неруҳои дохилӣ ва ҳокимияти давлатии давлатҳои дигар ба ҳисоб равад. Чунин сатҳи муносибатҳо дар асоси ба эътибор гирифтани талаботу манфиатҳои давлатӣ сурат мегирад.

Ҳолати самаранокии ҳокимияти давлатӣ аз сатҳи рушди устувори соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ вобастагии калон дорад:

- рушди устувори соҳаи иқтисодӣ;

- рушди устувори соҳаи иҷтимоӣ;
- рушди устувори соҳаи фарҳангӣ.

Ҳадаф аз самаранок гардонидани ҳокимияти давлатӣ, пеш аз ҳама расидан ба комёбиҳои зерин мебошад, ки асосашро таъмини амнияти идоракунии сиёсӣ ташкил медиҳад:

- таъмини суботи сиёсӣ;
- таъмини рушди устувори соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ;
- муайянкунии мақсадноки доираи фаъолияти шаҳрвандон;
- уҳдадор гардонидани одамон дар нисбати эҳтироми ҳуқуқ ва озодиҳои яқдигар;
- ташкили амалияи мунтазам ва мақсадноки тамоми унсурҳои таркибии ҳокимияти давлатӣ;
- ба амал баровардани коммуникатсияи оммавӣ ва институтсионалӣ ва монанди инҳо.

Раванди самаранок гардонидани ҳокимият мураккаб ва пуриштилоф буда, он кӯшишҳо ва заҳмати бештари сиёсиро талаб дорад.

Самаранокҳои ҳокимият ҳамчун заминаи асосии таъмини амнияти сиёсӣ-идоракунӣ аз эътиборнокии ҳокимияти давлатӣ вобастагии калон дорад. Г.Н. Зокиров аломатҳои асосии эътиборнокии ҳокимияти давлатиро чунин шарҳ додааст:

- «натичаҳои шаффофи интиҳоботи мақомоти гуногуни ҳокимият;
- рейтингҳои сарварони сиёсӣ ва ходимони давлатӣ;
- хусусияти муроҷиати шаҳрвандон ба воситаҳои ахбори умум;
- сатҳи эътибори байналмилалӣ кишвар;
- аломатҳои дигарро ба монанди аломатҳои зерин метавон ба он илова кард:
- сатҳи ҳимояи манфиатҳои диаспораҳои миллӣ ва барқарорӣ алоқа бо онҳо ва ғ.» [59, с. 70].

Ғайрисамаранокҳои ҳокимият монеаи асосии таъмини амнияти сиёсӣ-идоракунӣ ба ҳисоб рафта, инкишофи раванди давлатдориро коста

мегардонад. Сабабҳои асосии раванди ғайрисамаранокии ҳокимиятро Г.Н. Зокиров дар мавҷудияти чунин ҷиҳатҳо мебинад [59, с. 71]:

- зиддиятҳои байни арзишҳои умумӣ;
- зиддиятҳои байни ғояҳои демократӣ ва амалияи иҷтимоӣ сиёсӣ;
- авҷи амалҳои коррупсионӣ дар ҷомеа;
- миллатгароии канора, сепаратизми этникӣ, авҷ гирифтани зиддиятҳои байни аксарият ва ақаллияти миллии этникӣ ва ғ.
- радикализм, терроризм ва шаклгирии руҳияи ифротии аҳоли.

Таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ ҳамчун омили асосии ҷимояи манфиатҳои миллӣ ва таъмини амнияти Тоҷикистон. Таъмини амният ва таҳкими истиқлолият барои инкишофи сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ маданияи давлати Тоҷикистон заминаи мусоид эътироф мегардад. Таъмини амният ва таҳкими истиқлолият барои Тоҷикистон ифодаи ҳолати мутаносиби инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ шуморида мешавад.

Дар шароити муносири инкишофи муносибатҳои муқовиматомез давлатро зарур аст, ки мустақилияти комилро дар бахши ихтиёрдорӣ қардани асосҳои ҳокимият ба зиммаи худ гирад. Зери пойдории мустақилияти давлатӣ маҳз ихтиёрдорӣ қардани заминаҳо ва захираҳои ҳокимият эътироф мешавад. «Яке аз заминаҳо ва омили асосии таъмини амният ва тақмили истиқлолияти миллӣ таҳкими заминаҳои низомӣ қудратии ҳокимият ба ҳисоб меравад. Мустаҳкамии ин замина ва асоси ҳокимият метавонад омили пешрафт ва суботи давлату миллат гардад» [М. 13, с. 211].

Дар низомии давлатдорӣ муосир дар заминаи фаҳмиши мухталифи масъалаҳои вобаста ба ҷомеаи умумибашарӣ таъмини амният ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ, ҳолати озодии инкишофи инсон ва риояи ҳуқуқҳои он, ҷимояи сохтори конституционӣ, ки масъали муҳим ба ҳисоб меравад, мавриди омӯзиши васеъ қарор мегиранд.

Дар фазои муносири геополитикӣ ва таҳаввулотҳо дар сатҳи байналмилалӣ, масъалаи таҳкими пояҳои ҳарбӣ ва тавонмандии

низомии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба унвони яке аз омилҳои асосии таъмини истиқлолияти воқеии миллӣ ва ҳифзи суботи сиёсӣ амнияти миллӣ аҳамияти махсус касб мекунад. Ин зарурат, пеш аз ҳама, аз таҳдидҳои афзоишбандаи глобалӣ ва минтақавӣ, аз қабилӣ вусъати зухуроти сепаратизм, баҳсҳои бархӯрди байнидавлатӣ вобаста ба ҳудуд ва захираҳои табиӣ, хатарҳои афзоиандаи экстремизми сиёсӣ ва динӣ, терроризми байналмилалӣ, инчунин гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир бармеояд. Дар чунин муҳит, ки торафт печида ва номуайян мегардад, тақвияти иқтисодии мудрофиавӣ ва устуворсозии зерсохторҳои ҳимоявии кишвар шартӣ бебаҳси ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва ташаккули рушди устувори ҷомеа махсус меёбад. «Таҳрибкориҳои террористону экстремистон бори дигар нишон медиҳанд, ки ҳама гуна давлати абарқудрат дар муқобили силоҳу ниятҳои бадқасдона очизӣ мекашад» [19]. Масъалаи таъмини амният ва таҳкими истиқлолият, ҳимояи ялпориҷагии сарҳади давлатӣ, коррупсия ва экстремизму терроризм барои Тоҷикистони рӯ ба инкишоф муҳим мебошад. «... Амалҳои экстремизми сиёсӣ динӣ метавонанд ҳар лаҳза ба амнияти давлатӣ ва амнияти шаҳрвандон таҳдид намоянд...» [60, с. 261]. Аз ҳаmini хотир, зарурати тарҳрезӣ намудани доктринаҳои таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ ва таъмини амният бештар мегардад.

Барои таъмини амният ва нигоҳдошти истиқлолият бартарафнамоии бӯҳрони Афғонистон аз ҳарвақта дида аҳамиятноктар гаштааст. «Агар дар минтақае таҳдид ба амнияти давлатӣ пеш ояд, он метавонад ҳам ба авзои амнияти миллии кишвари алоҳида ва ҳам ба амнияти байналхалқӣ таъсири манфии худро расонад. Мисоли рӯшани ин андеша масъалаи Афғонистон шуда метавонад...» [54, с. 120]. «Солҳои тулонист, ки алангаи ҷанг дар давлати ба мо ҳамсоя Афғонистон хомӯш намегардад. Дар тули зиёда аз даҳ соли истиқлолият мо ҷандин маротиба қӯшиш намудем, ки диққати ҷомеаи ҷаҳониро ба масъалаи Афғонистон ҷалб намоем. Зеро вазъияти мураккаби ин кишвар метавонад ба

устуворӣ ва таъмини амнияти миллии Тоҷикистон таъсир расонида, вазъияти номуносибро афзун гардонад» [198].

Дар ростои таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ баҳри таъмини амният ва истиқлолият Ҳукумати Тоҷикистонро масъулияти бештаре бар дӯш аст, ки барои таъмини фаъолияти ҳамаҷонибаи мақомоти низомӣ қудратӣ андешида шуда истодааст.

Мавҷудияти ҳолатҳои дар боло овардашуда дар ҳошияи таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ ба сифати омили асосии таъминкунандаи амният ва истиқлолияти Тоҷикистон на танҳо таъсири мусбӣ мерасонад, балки ҳолати муносиби инкишофи сиёсиро шакл дода, метавонад барои ба вучуд омадани низоми мукаммали ҳарбӣ-қудратӣ замина гузорад, ки он ба истиқлолият ва низоми таъмини амнияти кишвар метавонад асос гардад.

Нақши асосиро дар ин росто тарбия ва садоқати кормандони мақомоти низомӣ қудратӣ ташкил медиҳад. Доштани чунин зарфиятҳо ва бартариятҳо метавонад неруи инсониро дар таркиби неруҳои низомӣ қудратӣ таҳким бахшад. Шартҳои муҳим он аст, ки дарки манфиатҳои ҳаётан муҳим ва даргузари давлату миллат аз ҷониби ин неруи инсонӣ муҳим доништа шавад. Шуури сиёсӣ баланд бардоштаву шинохти манфиатҳои миллий аз ҷониби онҳо дар сатҳи зарурӣ ба амал ояд. Ҳолати мазкур ба таъкидҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий – Пешвои миллат дар воҳуриҳояшон бо намояндагони мақомоти низомиву қудратӣ пайваست мебошад.

Таъмини амният ва таҳкими истиқлолият, ҳимояи яқпорчагии давлат барои Тоҷикистон аҳаммиятнок аст. Махсусан, чиҳати мазкур раванди рушди ва таҳкими заминаҳои давлати миллии Тоҷикистонро дар шароити муосир метезонад. Таркиботи институтсионалии мақомоти ҳокимияти давлатӣ вазифаҳои гуногунро дар баҳши таъмини амният ва таҳкими истиқлолият ба анҷом мерасонанд. Мустаҳкам кардани заминаҳои низомӣ қудратӣ ва қобилияти мудофиавии давлатро баланд

мебардоранд. Воҳидҳои ҳарбии муташаккилона созон дода шуда, таҷҳизоти техникии онҳоро замонавӣ мегардонанд. Таъминоти моддӣ ва сатҳи хизматрасонии ин мақомот набояд аз назар берун монад. Баланд бардоштани қобилияти низомӣ ва тактикий кормандони ниҳодҳои низомӣ қудратӣ дар сиёсати таҳкими заминаҳои ҳарбӣ қудрати Тоҷикистон аҳамияти калон дорад. Иштирок дар сафи нерӯҳои низомӣ ва қудрати кишвар дар заминаҳои ҳадафҳои афсарону аскарон сурат мегирад. Шакл гирифтани фаъолияти онҳо дар заминаи ормонӣ ҳадафҳои ҳаёти милли ва сиёсӣ ҳар гуна фидокориҳо ва «аз худ гузаштанҳо»-ро табиӣ мегардонад.

Дар шароити Тоҷикистон, ки дар ҳолати рӯ ба инкишоф қарор дорад, баланд бардоштани қобилияти мудофиавии кишвар ҳамчун ҳадафи стратегӣ аз тарафи ҳукумат эътироф гардида, барномаҳо ва доктринаҳои стратегӣ рушди қобилияти мудофиавии кишвар қабул карда мешавад. Агар аз як тараф, инро шароити кунунии ҳуди Тоҷикистон зарур шуморад, аз тарафи дигар, вазъияти бӯҳронии ҷаҳон ва проблемаҳои таҳдидҳои масъалаи мазкурро ҳатмӣ мегардонанд.

Барои Тоҷикистон нишондодҳои сарфаи молиявӣ дар бахши тақвият додани заминаҳои низомӣ қудратӣ бояд ҳатман хосияти пешқадам дошта бошанд. Масъалаи таъминоти молиявӣ аз рӯйи принципи баробарии тақсмоти харчи буҷа сурат намегирад. Ҳолатҳои мушоҳида мешавад, ки давлатҳо вобаста ба рӯзмарратар ва бӯҳронитар гардидани вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва геополитикии минтақа ва ҷаҳон барои таъминоти молиявиро ҷиҳати тақвияти заминаҳои низомӣ қудрати давлати худ тасмимҳои иловагӣ мегиранд. Тоҷикистон низ ба монанди чунин тасмимгириҳо тасмимҳои мудофиавӣ ва таъминоти молиявии заминаҳои низомӣ қудратиро мегирад. Бояд махсусиятҳои бӯҳронӣ, хавфнокӣ ва таҳдидпазиранда будани тамоми муносибатҳои минтақавӣ байналмилалӣ ба инобат гирифта шавад.

Ҷиҳати дигари мустаҳкам намудани заминаҳои низомӣ қудратро ҳамчун омили асосии таъмини амният ва мустаҳкамкунандаи

истиклолият дар шароити Тоҷикистон, ҳамкориҳои ҳарбӣ ва муносибатҳои мудофиавии дастаҷамъии таъмини амният дар минтақа ва ҷаҳон ташкил медиҳад. Ҳолати мазкур бе ташхиснамоии стратегияи ояндабинӣ сурат нагирад. Сабаб он аст, ки на ҳамеша ҳамкориҳои ҳарбӣ ва интегратсияи ҳарбӣ низомӣ миёни давлатҳо боваринок ва эътимодбахшанд.

«Масалан, кӯшиши баъзе давлатҳо барои таъсиси иттиҳодияи ҳарбии байнидавлатӣ ба хоҳири нуфуз пайдо кардани қудрати сиёсӣ дар минтақа ва ҷаҳон вобаста ба алоқаҳои миллию наҷодӣ ва фарҳангӣ ба назар расида истодааст» [183].

Ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар ростои таъмини амният ва таҳкими заминаҳои низомӣ қудратӣ дар асоси ба эътибор гирифтани манфиатҳои миллии ҳаётан муҳим барои Тоҷикистони муосир таҳкими пояҳои иттиқолият аст. Мувозинат ва тақсими баробари манфиатҳо ҳамчун меъёри асосии чунин самти ҳамкориҳо шинохта мешавад. Принципиҳои универсалӣ барои ҳамкориҳо ва муносибатҳои ҳарбӣ бо мақомоту сохторҳои ҳарбӣ-мудофиавии кишварҳои дигар мавҷуданд. Аммо амалияи сиёсӣ дар бештари мавридҳо ҳолати баръаксӣ онро нишон медиҳад. Ба таври мисол, ҳамкориҳои Русия ва Либия дар соҳаи мудофия ва ҳарбӣ дар даври Қ. Муаммар натавонист ҳолати бӯҳронии бавучудомадаро бартараф созад. Канораравии Россия аз чунин ҳамкориҳо дар замони фаро гирифтани бӯҳрон дар Ливия метавонад ба сифати «дарси сиёсӣ» дар бахши таҳкими заминаҳои низомӣ қудратии таъмини амният ва мустаҳкам намудани пояҳои иттиқолият дар заминаи ба роҳ мондани ҳамкориҳои ҳарбӣ ва низомӣ ба эътибор гирифта шавад.

Бахши дигари таҳкими заминаҳои қудратии ҳокимиятро дар ростои таъмини амният ва ҳимояи манфиатҳои миллии гузариш аз мудофияи анъанавӣ то устувории киберӣ ҳамчун таҳаввулотии стратегияҳои геополитикӣ, яъне мустаҳкамнамоии низомии «киберартиш» (артиши киберӣ) ташкил медиҳад.

Тағйиротҳои низоми сиёсии ҷаҳонӣ, аксаран ҳамбастагӣ ва авфи давлатҳои муқтадири олам дар нисбати ташкилотҳо ва созмонҳои гуногуни террористиву экстемистӣ, дар ихтиёри онҳо қарор додани захираҳо ва зарфиятҳои бойи иттилоотиву техникӣ, масъалаи дар сатҳ ва ҷанбаҳои гуногуни таъмини амният ва рушди устувор ҳадафмандона ва устуворона қарор гирифтани давлатҳо, махсусан, давлатҳои рӯ ба инкишофро ҳатмӣ мегардонад.

Дар шароити дигаргунсозии босуръати манзараи сиёсии ҷаҳонӣ, ки дар натиҷа иттилоотонӣ ва рақамикунонии тамоми соҳаҳои ҳаёт, шаклгирии идоракунии электронии давлатӣ, татбиқи концепсияи «давлат дар шабака» ба вуҷуд омадааст, масъалаи таъмини амнӣ миллӣ ва байналмилалӣ, рушди устувор, таҳкими соҳибхитӣ иттилоотӣ ва шабакавии давлат аҳамияти аввалиндараҷа пайдо карда истодааст. Агар дар асри XX авлавияти давлатҳоро бунёди иқтисодӣ ҳарбӣ, рушди саноати ҳарбӣ, тавсеаи майдонҳои воқеии ҳарбикунонидашуда, афзоиш додани пойгоҳҳои ҳарбӣ, махсусан, аз ҷониби давлатҳои абарқудрат дар минтақаҳои калидӣ-ҳарбии олам, афзоиш додани ҳайати шахсӣ ташкил меод, пас дар асри XXI таваҷҷуҳ ба ташаккули сохторҳои махсуси киберӣ бо қобилияти гузаронидани амалиёти ҳуҷуми иттилоотӣ ва мудофияи иттилоотӣ дар фазои маҷозӣ ва киберфазо ташкил медиҳад. Яке аз шаклҳои калидии институтсионалии ин тағйирот киберартиш – воҳиди махсуси системавӣ-шабакавии ташкилшудае мебошад, ки имконият ва қобилияти дар платформаҳои набардҳои киберӣ-рақамии амалиёти ҳарбӣ бархӯрд карданро дошта бошад ва соҳибхитӣ иттилоотиву киберии давлатро дар фазои иттилоотиву киберӣ таъмин намояд.

Асри ҷадид (XXI)–ро асри суръат меноманд. Дар асри суръат аз обзори кунд истифода намудан имкони ғолиб омадан ва ҳимоя кардани амнӣ миллиро дар бахши иттилоот, таҳкими қудрати геополитикии назораи фазои киберӣ, суверенитети иттилоотӣ коста мегардонад. Инқилоби иттилоотӣ ва технологӣ заруратро барои давлат ва

субъектони таъмини амният ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар тарҳҳои нави стратегияҳои геополитикӣ, гузариш аз усулҳои анъанавии мудофия ва тарҳи нави он ҳатмӣ мегардонад. Ва аз ҳамин ҷост, ки масъалаи «киберартиш», гузариш аз усулҳои мудофияи анъанавӣ ба навъи ҷадиди он, устувории киберӣ дар асоси таҳаввулоти стратегияҳои геополитикӣ дар асосҳои назариявӣ ва эмпирикӣ муҳим мебошад.

Мафҳуми «киберартиш» - ро ҳамакнун метавон консепсияи илмӣ муаррифӣ намуд. Дар баробари ин, он парадигмаи муосири геополитикист, ки аз назари консепсияи ҳарбӣ-қудратии геополитика андозагирӣ карда мешавад. «Киберартиш» – ифодаи таркиботи сохторӣ–институтсионалии низоми мудофияи давлат дар шароити рақамикунонӣ ва иттилоотикуноникунонии технологикунонии татбиқи сиёсат ва муносибатҳои дигари ҷамъиятӣ мебошад. Он ба парадигмаи умумии ҷаҳолияти низомию сиёсии давлат дар шароите, ки технологияҳои иттилоотӣ ба майдони нави мубориза барои қудрат ва нуфуз табдил меёбанд, мувофиқат мекунад. Ин таҳаввулоти ҳатмист ва барои давлат устувории киберӣ ва амниятиро мебахшад. Ҳанӯз Н. Макиавелли ишора карда буд, ки «санъати ҳарбӣ дар баробари технология ва шароити иҷтимоию иқтисодӣ тағйир меёбад» [223].

Дар назарияи муосири ҳокимият ва қудрати сиёсӣ Ҷ. Най мафҳуми «қудрати киберӣ» (cyber power) - ро муаррифӣ карда, таъкид кардааст, ки фазои киберӣ як «домен¹»-и навест, ки дар он захираҳои иттилоотии таъсиррасонӣ тақсим карда мешаванд. Вай қудрати кибериро ҳамчун қобилияти истифодаи киберфазо барои эҷоди бартариҳо ва таъсиррасонӣ таъриф мекунад.

Донишмандони муосир таъкид мекунанд, ки таҳдидҳои киберӣ сирф хусусияти сиёсӣ доранд. Т. Рид ба андешае аст, ки «тамоми ҳамлаҳои киберӣ, ки дорой ангежаҳои сиёсӣ ҳастанд, танҳо намунаҳои муосир ва

¹ Истилоҳи «домен» (аз англисии «domain») дар фазои Интернетӣ ба номи беназири вебсайте ишора мекунад, ки барои муайян кардани он дар шабака истифода карда мешавад. Ин қисми «URL» аст, ки барои ворид шудан ба шабакаҳо ба сатри суроғавии браузер ворид мекунанд.

мураккабу зудтаъсири қадимтарин шаклҳои амалиётҳои низомӣ, аз қабилӣ вайронкориҳо, аз қор баровардани объектҳои ҳарбии давлатӣ, ҷосусӣ ва амалиёти таҳрибқорӣ мебошанд» [229, с. 5-10].

Моҳият ва зарурати пурраи «Киберартиш»-ро барои таҳкими зарфиатҳои институционалӣ ва ташкилии як давлати муосир дар заминаи шинохти моҳияти пурраи масъалаҳои «низоҳои киберӣ» ва «набардҳои иттилоотӣ» дарк кардан муҳим мебошад. Сиёсатмадор ва публитсисти амриқоӣ, мушовири собиқи маъмурияти президенти ИМА, мутахассиси мубориза бо терроризм Р. Кларк ҷанги кибериро ҳамчун «амали як давлат барои ворид шудан ба системаи рақамӣ–компютерӣ ё шабакаҳои иттилоотии давлати дигар бо мақсади расонидани хисорот ё харобқорӣ» таъриф додааст» [38, с. 7]. Бо тақия ба ин, киберартиш механизм ва ё худ системаи дифоии киберӣ ва рақамиву компютерӣ, шабакавии иттилоотист, ки қобилияти ҳимоякунандагиро дар нисбати таҳрибқорҳои рақамиву системавии киберӣ аз ҷониби рақибони сиёсӣ, неруҳои радикалӣ ва кибертеррористонро дар бар мегирад.

Ба андешаи П. Сингер ва А. Фридман киберартиш ба масъалаи амнияти киберӣ пайваст буда, амнияти киберӣ бошад, аз доираи мутахассисони «IT» фаротар аст [225]. Амнияти киберӣ ҳолати ҳимояшавандагӣ ва инъикоскунандаи нақши афзоюндаи ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳимми давлат аз таҳдидҳои киберӣ мебошад ва ҳамчун фаъолияти муҳимми давлат дар шароити муосири рақамикунонӣ ва иттилоотикунонии равандҳои сиёсӣ шуморида мешавад.

Устувории қудрати кибернетикӣ, соҳибхитиёрии технологӣ-кибернетикӣ давлати муосир ва таъмини киберамният заминаи асосии рушди давлатҳои муосир гардиданд. Ин баҳс доираҳои сиёсӣ-стратегӣ ва ҳарбию қудратии давлатҳои муосирро фаро гирифтааст.

Устувории киберӣ истилоҳест, ки барои тавсифи имконият ва қобилияти давлат дар фазои киберӣ истифода мешавад. Он ҳам соҳаҳои низомӣ ва ҳам ғайринизомиро дар бар мегирад. Дар баҳши низомӣ, қудрати киберӣ ба қобилияти истифодаи фазои киберӣ барои ноил

шудан ба ҳадафҳои стратегӣ, ба монанди nobуд кардани инфрасохтори рақибӣ сиёсӣ ё ба даст овардани назорат бар системаи рақамии иттилоотӣ ишора мекунад. Устувории киберӣ омили муҳимми таҳкими қудрати геополитикии давлати муосир мебошад, ки ба ҷанбаҳои низомӣ, иқтисодӣ ва сиёсии ҳаёти кишварҳо таъсир мерасонад. Устувории киберӣ ҳам қобилияти ҳамла ва ҳам мудофиавии кибериро дар бар мегирад.

Зарурати таҳкими қудрати киберӣ ва устувории киберӣ бо назардошти шароити афзояндаи хатар ва таҳдидҳои киберӣ, махсусан, кибертерроризм ҳамун таҳдиди навъи нав ба амнияти миллии давлатҳо мебошад. Ҳамлаҳои киберӣ ба компютерҳо ва сохторҳои шабакавӣ оқибатҳои пешгӯинашаванда доранд. Қариб ҳеҷ кас наметавонад бо итминони комил бигӯяд, ки гунаҳкори таҳдидҳои нав кист. Ин имкони терроризми кибериро барои муборизаи дарозмуддат хеле зиёд мекунад [135, с. 384-386]. Ҳолати мазкур таҳкими қушунҳои амалиётӣ иттилоотӣ-кибериро, ки асоси таҳкими суверенитети рақамии давлатҳо мебошанд, ҳатмӣ мегардонад. «Махсусан концепсияи «smart power» (қудрати хушманд) замоне мавриди таваҷҷуҳи доираҳои тактикийи стратегӣ сиёсӣ ва барандагони сиёсати қабир қарор гирифт, ки технологияҳои иттилоотӣ, ҳаракатнокии коммуникатсия ва идоракунии иттилоотӣ зехнӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ аҳаммияти аввалиндараҷа қасб намуд» [218, с. 131; 219].

«Қобилияти идора ва истифодаи фазои киберӣ ҳамчун афзалияти таъсиррасонӣ ба раванду ҳодисаҳо дар арсаи ҷаҳонӣ ба сифати устувории киберӣ ё худ «қудрати киберӣ» таъриф дода мешавад» [127, с. 30-32].

Ч. Най давлатро ҳамчун субъекти асосии таҳкимбахши устувории киберӣ муаррифӣ мекунад [226]. Давлат ягона институти сиёсӣ, ки назоратнамоӣ ва таъсиррасонии худро ба муҳити технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба амал мебарорад. Давлат дар заминаи ба амал баровардани мсӯлияти зикргардида бо афзоиши таҳдид ва

рушди босуръати хатарҳои кибертеррористӣ монеа мегардад. Давлат таъминкунандаи суверенитети рақамӣ ва иттилоотӣ мебошад.

«Воқеияти муосир зарурати тафсири васеи ин консепсияро, ки на танҳо фазои физикӣ, балки фазои рақамиро фаро мегирад, тақозо мекунад» [120, с. 237-240]. Дар ин замина, чунон ки Е.Зиновева дуруст қайд мекунад, «мафҳуми суверенитети рақамӣ ҳамчун идомаи мантиқии суверенитети классикӣ, ки ба муҳити виртуалӣ ва системаҳои идоракунии рақамӣ татбиқ мешавад, баррасӣ мегардад» [179].

Ҳамин тариқ, қудрати киберӣ, истиқлолияти технологӣ ва амният дар фазои киберӣ механизми сегонаи ба ҳам алоқамандро ташкил медиҳанд, ки бидуни онҳо рушди устувор, соҳибхитӣ ва рақобатпазирии давлати муосир дар фазои иттилоотӣ ва кибернетикӣ имконнопазир аст. Онҳо на ба абзори дифоӣ дар шароити муқовимати ҷаҳонии рақамӣ табдил меёбанд.

Метавон анҷоми вазифа ва салоҳиятҳои зеринро дар бахши таҳкими заминаҳои низомӣ қудратии таъмини амният ва ҳимояи манфиатҳои миллии давлати Тоҷикистон дар мадди аввал гузошт:

- баланд бардоштани тафаккур ва маърифат баҳри шинохти моҳияти мафҳумҳои давлат ва давлатдорӣ, амният ва манфиат, истиқлолият, сарҳад ва яқпорчагӣ, қудрат ва таъсиррасонӣ;

- тақмили самаранокии ҳокимияти давлатӣ, ки тавонад қобилияти қабули барномаҳо ва тасмимҳои зудӣ зиддибуҳрониро гирад;

- ташкил ва таъмин намудани шароити хуби тақмили ихтисоси кормандони мақомоти низомӣ қудратӣ ва баланд бардоштани донишҳои низомӣ ва ҳарбию тактикий онҳо, тақвияти малакаи дипломатияи низомӣ;

- таъмини кафолатҳои иҷтимоӣ ва инкишофи озодона нисбати хизматчиёни ҳарбӣ ва дигар шахрвандоне, ки мақсади таъмини амният, ҳимояи истиқлолият ва баланд бардоштани қобилияти мудофиавии кишварро доранд ва кӯшишҳоро барои ҳолати амнияти кишвар ба харҷ медиҳанд.

Идораи фазои иттилоотӣ – воситаи асосии назорати захираҳои зеҳнӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон. Оғози асри нав оғози таърихи нави инсон мебошад. Ташкил, такмил ва рушди ноосфера (фазои тафаккури инсон) ва идеосфера (фазои ғоявию идеологии инсон) дар асоси таъсири фазои иттилоотӣ метавонад ба вучуд ояд. Рушди алоқаҳо ва робитаҳову ба ҳам пайвастагиҳои иттилоотӣ фазои ягона ва умумии иттилоотиро ба вучуд овардааст. Чунин шакл гирифтани масъала ба таври гибридӣ инкишоф ёфтани тамаддун ва фарҳангро ба вучуд меоварад. Раванди шакл гирифтани нигоҳҳои нави сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ, ахлоқиву маънавии одамон, аз як тараф, рушдро дар заминаҳои ҳамбастагӣҳо метавонад таъмини кунад, аз тарафи дигар, мушкилотро барои давлатҳо ва ҷомеаҳои гуногуни миллий ба вучуд оварад. Раванди шикаста шудани арзишҳои сиёсӣ ва фарҳангиву тамаддунии миллий тақвият меёбад.

Дар раванди умумигардонии фазои иттилоотӣ давлатро иҷрои масъулияти иҷтимоии бештаре фаро мегирад. Тақозои таҳияи доктринаҳои идеологӣ ва маънавии рушди устувори давлатҳо, миллатҳо ва ҷомеаҳои миллий рӯзмарра мегардад.

Ҷомеаи иттилоотӣ ва «асри суръат» эътироф гардидани марҳалаи ҷадиди инкишофи ҳаёти инсон ва дигар соҳаҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷониби Тоҷикистон ва умуман давлатҳои дар ҳоли рушд тақвияти заруратҳои дар боло ишорашударо тақозо дорад.

ВАО дар раванди паҳши иттилоот ва идораи фазои иттилоотӣ нақши асосиро мебозанд. Он ифодакунандаи механизмҳои мебошанд, ки тавассути онҳо қудратҳои геополитикии ҷаҳониву минтақавӣ, субминтақавию давлатҳои «даъвогар» фазои иттилоотиро ҳолӣ намегузоранд, махсусан, интернет ва телевизион. Ба воситаи механизмҳои мазкур алақай мушоҳида мегардад, ки ҷомеаи тоҷикистонӣ таъсири иттилооти берунӣ ва ғайримиллиро сар то сар қабул кардааст. Аз як тараф, таблиғоти иттилоотӣ-таърихсозӣҳои киноиндустрияи Туркия ва давлатҳои ҳамфарҳангу шарикӣ он, аз тарафи дигар, рӯоварии

чавазон, ки беҳтарин ва бузургтарину бештарин захираи милли, ҳайати аҳоли ва зеҳнии моро ташкил медиҳанд, ба «поп-култура»-и аврупоиву амрикоӣ бурда мерасонад. Натиҷаи экспансияи иттилоотии фарҳанги туркӣ, ки қисме аз жанрҳои омехтаи драматикӣ аврупоиву туркӣ ва қисми дигаре аз жанрҳои драматикӣ таърихӣ-исломӣ ҳастанд ва даъвои геополитикӣ-таърихӣ давлати Туркияро таблиғ менамояд, аксарияти иттилооти фазои иттилоотии моро ишғол намудааст.

Г. Кисинчер дар китобаш «Оё барои Амрико сиёсати хориҷӣ зарур аст?» ишора бар он менамояд, ки «дар тамоми ҷаҳон поп-култураи амрикоӣ «таъми стандартӣ»-и худро гирифтааст. Он ҷонибдорӣ меёбад ва ҷонибдорони «миллиардӣ»-и худро дорад, гарчанде ин боиси зиддиятҳо дар ин ва ё он ҷомеаҳо мегардад» [71, с. 2].

Эҷод накардани иттилооти миллии алтернативӣ бо бартариятҳои идеологиву ғоявӣ ва майл надодани он дар фазои пурталотуми иттилоотӣ барои сохтани фазои иттилоотии милли зарбаи ҳалокатоварро мегузорад. Бузургтарин шикаст барои рушд ва созиши тарҳи миллии давлатдорӣ барои ҳар навъ давлат, ин аз даст додани захираҳои зеҳнӣ, ҷойро ҳолӣ гузоштан дар фазои иттилоотӣ барои ширкати субъектҳои гуногуни иттилоотдиҳанда, аз обзори суръат истифода накардан дар «асри суръат», тақвият надодани кафолатҳои давлатӣ, ки аз кафолатҳои молиявӣ, амниятӣ, иҷтимоиву сиёсӣ иборат мебошанд, ба «мағз»-ҳои миллие, ки дорои тафаккури милливу давлатдорӣ ҳастанд, мебошад. Раванди «фирори мағз»-ҳо аз як тараф метавонад заминаҳои косташавии низоми ҷамъиятиро ба вучуд оварда, аз тарафи дигар раванди «мағзшӯӣ» ва «идораи мафкуравӣ»-ро тақвият медиҳад. Субъектҳои таҳдид ва рақибҳои оштинопазир метавонанд ба воситаи «мағзҳои фирорӣ» дар фазои иттилоотӣ таъсиррасонии идеологиву мафкуравии худро ҷоннок намуда, сатҳи тафаккури захираҳои зеҳнии ҷомеаи миллиро тағйир диҳанд.

Субъектҳои рақиб ва оштинопазири давлату миллатҳо ва ҷомеаҳо бо истифода аз технологияи моилкунонӣ таъсири идеологию ғоявии

худо аввал ба «мағзҳои фирорӣ» ва баъдан ба захираҳои зехнии ҷомеаҳои муайян мерасонанд. Асоси технологияи сиёсии моилқунонро қароратҳои молиявӣ, амниятӣ, иҷтимоиву сиёсӣ ташкил медиҳанд. Танҳо ғуноғунии қароратҳои давлатӣ, ки самаранокӣ ва манфиатнокии қори захираҳои зарфиятдоштаи зехнро таъмин мекунад, онҳоро аз рӯ овардан ба фирор, ки баъд аз фирор алақай натиҷаи тафаккур ва зехни онҳо ба манфиати мо нест, нигоҳ дорад.

Ҳамин тариқ, барои давлатҳои миллӣ ва махсусан Тоҷикистон ташаккули заминаҳо баҳри ҳимоя ва идораи фазои иттилоотӣ зарурати ҳатмӣ дорад. Заминаҳои зерини идора ва ҳимояи фазои иттилоотӣ ба тақвият ва таҷдид ниёз доранд:

- **заминаи институтсионалӣ**, ки он аз таъсис, таҷдид, тақвият ва рушди механизмҳои давлатӣ ва ғайридавлатие иборат аст, ки аз як тараф раванди назорат ва синтези иттилоотро ба амал бароранд (мақомоти амниятӣ, ВАО) аз тарафи дигар ба эҷод, созиш ва паҳни иттилооти миллӣ ва пур қардани фазои иттилоотӣ аз иттилооти худӣ машғуланд. Барои Тоҷикистон баҳри назорат намудан ва идора қардани фазои иттилоотӣ ташкили механизмҳои саноати филмсозии миллӣ-таърихӣ дар ҳамин марҳилаи инкишофи муносибатҳои сиёсӣ, ки даъвоҳои таърихӣ-геополитикӣ афзуда истодаанд ва таблиғоти моҳворавии иттилоот беш аз пеш ба назар мерасад, зарурати ҳатмӣ дорад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ назорат ва идораи фазои иттилоотӣ, таъмини амнияти иттилоотӣ маънои аз дастрасии иттилоот монандани аҳолиро надорад. Иттилооти паҳнмегардида ҳосияти ҷазбнамоиро дошта, дар шуур ва тафаккури намояндагони миллату тамаддун муҳаббат, ҷасорат ва хизмат ба Ватану миллатро бедор месозад. Тақвият надодани заминаҳои институтсионалӣ ва дигар заминаҳои идора, назорат ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ метавонад тамоюли манфии инкишофи тамаддун ва фарҳанги муосирро бештар қунад.

- **заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ**, ки он фаъолияти барномержишуда, ба ҳукми қонун даровардашуда, доктринавӣ ва консепсиявӣ стратегии

шаклгирифтаи давлат, институтҳо ва дигар таркиботи институтсионалии низоми иттилоотпахнкунӣ ва ҳимоякунандагону назораткунандагони он баҳри ҳимояи инфосфера ва идеосфераи миллӣ мебошад. Солҳои охир дар Тоҷикистон маҷмуи чораҳо оид ба тақмили амнияти иттилоотии он ба амал бароварда шуданд. Ба ташкили заминаи ҳуқуқӣ ва санадии амнияти иттилоотӣ тағйиротҳо ворид гардида истодааст. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ», «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ», «Дар бораи таъбу наشر», «Дар бораи алоқа», «Дар бораи ҳуқуқҳои муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», «Дар бораи иттилоотонӣ», «Дар бораи ҳазинаи бойгонии миллӣ ва муассисаҳои бойгонӣ», «Дар бораи иттилоот» ва «Дар бораи ҳифзи иттилоот» дар амал ҷорианд. Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 7-уми ноябри соли 2003 № 1176) тасдиқ шудааст, қадами устуворона дар ташаккули сиёсати давлатӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ мебошад. Дар асоси ин консепсия «Барномаи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва тасдиқ шудааст. Дар ин росто барои Тоҷикистон зарур аст, ки низоми ҳуқуқӣ ва санадиеро созмон диҳад, ки ба субъектони миллии иттилоотпахнкунанда дар фазои иттилоотӣ сабукиҳо эҷод шавад. Нокифоягии фаъолият ва аз меъёрҳои ахлоқиву миллӣ берун баромадани субъектони ҷамъиятии иттилоотпахнкунанда, аз ҷумла, бахши ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад, ба амалӣ гаштани низоми чорабиниҳои давлатӣ дар самти назорати фазои иттилоотӣ ва ҳимояи захираҳои зеҳнӣ ҳалал ворид мекунанд. Метавонад ин амал бар зидди манфиатҳои миллӣ ва геополитикии давлат баромад намояд. Фаъолияти ғоявӣ ва доктринавии механизмҳои ғайридавлатии иттилоотрасонӣ таҳхис карда шаванд, то ки бо Конститутсия, манфиатҳои миллӣ ва геополитикӣ зиддият надошта бошанд.

- заминаҳои иқтисодиву молиявӣ. Асоси тақвияти заминаи мазкурро кафолатҳои молиявии давлатӣ ва датсгирҳои ҷомеаи шахрвандӣ ташкил медиҳад. Донишҳои таҷрибавӣ бисёр мисолҳоро пешниҳод мекунанд, ки давлатҳо ва институтҳои минтақавию ҷаҳонии муқтадир бо кафолатҳо ва инъомнамоиҳои молиявӣ дилхоҳ иттилоотро дар мавриди сиёсати давлатӣ ва тарҳҳои амнияти давлати дигар аз субъектони фазои иттилоотӣ дастрас мекунанд. Ё таъсири иттилоотии худро ба фазои иттилоотии ҷомеаҳо ва давлатҳои дигар мерасонанд, то андозае, ки самимияти аҳолиро дар нисбати давлату ҳукумати миллиашон коҳиш диҳанд. Пас, чиҳати мазкур таҷдид ва таваҷҷуҳро дар раванди идора, назорат ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ дар Тоҷикистон талаб менамояд. Кушишҳо дар ин самт ба таври пайваста шуда истодааст. Аммо таъкидҳои Пешвои миллат вобаста ба зарурати таъмини амнияти иттилоотӣ ва такмили донишҳои рақамӣ муҳим мебошад.

- заминаи идеологӣ. Асоси заминаи мазкурро тақвияти тасаввуроти мафкуравӣ ва идеологии субъектони иттилоотрасон ташкил медиҳад. Ҳар иттилооте, ки дар фазои иттилоотӣ паҳш мегардад, ҷавҳари идеологӣ дошта, ба низоми арзишҳо ва ғояҳои муайяни тамаддуниву фарҳангӣ таъя мекунад. Асосан, ҷавҳари идеологии иттилоот аз субъекте, ки иттилоотро ба вуҷуд меоварад ва паҳн мекунад, вобаста аст. Иттилоотро субъектон дар заминаи тасаввуроти ғоявию идеологӣ ва рӯовариҳои арзишии худ ва тарзи муносибате, ки дар ин асос ба вуҷуд омадааст, шакл дода, паҳш мекунанд. Дар ҳеҷ сурат, субъекте, ки тасаввуроти ғоявию идеологияш дар асоси арзишҳо ва меъёрҳои тамаддуни бегона шакл гирифтааст, наметавонад иштирокчӣ ва паҳнкундаи иттилоот дар фазои иттилоотии милли бошад. Баръакс, онҳо таблиғкунанда ва паҳнкундаи арзишҳо ва меъёрҳои тамаддунии бегона мебошанд. Миллимеҳвар, давлатмеҳвар ва тамаддунмеҳвар будани ғайолияти субъектони фазои иттилоотӣ, ки дар асоси идеологияи милли ва арзишҳову ғояҳои тамаддуний шакл мегирад, наметавонад идора,

назорат ва таъмини амнияти фазои иттилоотиро баҳри нигоҳдошти захираҳои зеҳнии миллат ба таври самаранок амалӣ намоянд.

Ҳамин тариқ, ба давлат ва миллатҳо дар раванди глобаликунонии тамаддун ва ташкил намудани «фарҳанги гибридӣ», амалӣ гардонидани косепсияи «Ахлоқи глобалӣ», умумигардонии фазои иттилоотии саршор аз арзишҳо ва ғояҳои идеологияҳои бегона, саршор аз иттилооти таъсири манфирасон ба ахлоқ ва рафтори қишрҳои гуногуни ҷомеа, зарурат пеш меояд, ки тақвияти заминаҳо бо технологияҳои ҳифзи фазои иттилоотии дар боло зикргардида ҷонок гарданд. Даъвои глобалистҳо ва созандагони низоми нави ҷаҳонӣ, ки бо хотимаёбии тамаддунҳои миллӣ, давлатдорӣ миллӣ, аз байн рафтани фарҳангҳо асос ёфтааст, ҳушдори бузург аст.

Дурнамои таъмини амният, рушди устувор ва ҷимояи манфиатҳои Тоҷикистон дар шароити нави шаклгирии таҳдид ва хатарҳо. Воқеияти инкишофи ҷаҳони муосир масъалаи инкишофи давлатҳо, таъмини амният, рушди устувори онҳоро аҳаммиятнок гардонидааст. Вучуд доштани низоми давлатӣ ва давлатдорӣ дар замони муосир мураккабтар буда, хурдтарин иштибоҳ дар ростии ҷимояи манфиатҳои ҳаётан муҳим ва даргузари давлатӣ инкишофи муътадил ва устувори давлатро аз байн мебарад. Ин, бо он далеле, ки Пешвои миллат ишора карда буданд, ки «ҳеҷ кас ғайр аз мо Тоҷикистонро обод намекунад, ҳеҷ кас барои мо давлат намесозад. Мо ҳудамон бояд барои ҳудамон бунёд кунем ва рушд диҳем Тоҷикистони азизамонро».

Раванди глобаликунонӣ бо тамоми хусусиятҳо истиқлолияти миллӣ, инкишофи иқтисодӣ, фазои фарҳангӣ, суботи сиёсӣ ва устувори ҳадафҳои коста гардонидани, барои номутаносибии инкишоф шароит фароҳам меорад. «Бозиҳо»-и давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ ва минтақавӣ низ қисмати таркибии иконаграфияи фазои ҷаҳониро ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар бошад, буҳронҳои табиӣ-иқлимӣ масъулияти иҷтимоии баланди давлатиро талабдоранд. Дуруст аст, ки «як қудрати

бузург вақте, ки пойгоҳи миллӣ надорад, наметавонад биистад» [88, с. 244].

Аз рӯйи стратегия ва концепсияҳову доктринаҳои муайяни ба манфиат ва талаботҳои давлатӣ ҷавобгӯ амал кардан ва ба роҳ мондани сиёсати воқеӣ асоси ҳама гуна дурнамои инкишофи давлатро ташкил медиҳад. Нигоҳи стратегӣ бояд умедбахшона бошад. Он ба сиёсати дурнамои рушди устувор нигаронида шавад. Устувориҳои рушд ҳосияти инкишофи на ҳама давлатҳои муосирро ташкил медиҳад. Глобалишавии таҳдидҳо, хатар ва бӯҳронҳои инкишоф нуқтаи зикршударо рӯшантар мегардонад.

Г.Н. Зокиров ҳолати мазкурро алоқаманд ба масъалаи «Масъулияти иҷтимоии давлат ҳамчун омили рушди глобалӣ» [55, с. 260-262] шарҳ додааст. Ба андешаи муҳаққиқ, дар шароити рушди глобалии олам масъулияти давлатҳо даҳчанд афзун гардида, онҳо на танҳо хатарро аз худ дур кунанд, балки барои давлатҳои дигар набояд манбаи хатар ба ҳисоб раванд. Аммо таҷрибаи амалигардонии сиёсати хориҷии давлатҳо ҳулосаи дигарро пешниҳод мекунад. Метавон чунин нуктаро қайд намуд, ки дар таҳияи стратегияҳо, ки бештарашон барои рушди устувори ҷомеаи ҷаҳонӣ нигаронида шудаанд, инчунин бештари давлатҳо, махсусан, давлатҳои бузурги ҷаҳонӣ ва минтақавӣ дар амалӣ гардонидани сиёсати хориҷӣ лафзи риторикӣ «манфиатҳои умумибашарӣ («мо»)-ро истифода набурда, «манфиатҳои худӣ («ман»)-ро тақвият мебахшанд. Доктринаи Вулфовитс (Wolfowitz Doctrine – маҷмуи тавсияҳои стратегӣ дар мавриди сиёсати хориҷӣ ва мудофияи Амрико дар давоми солҳои 1994 – 1999), ба ин мисол шуда метавонад. Агар дар оғози ҳазораи сеюм ва низоми нави ҷаҳонӣ ҳамин гуна муносибатҳои манфиатхоҳона пеша гирифта шаванд, самти инкишоф на ба таври дилхоҳ ва ҳамаро қонёкунанда, балки баръакс муайян мегардад. Дар робита ба ин масъала А. Ҳамидӣ тавсиф намудааст, ки «башар агар хоҳад бо

тупу танк идомаи ҳаёт диҳад, наметавонад инсон бошад ва наметавонад ба ҳадафи инсонӣ бирасад» [88, с. 249].

Бо назардошти тавсифи воқеияти зикргардида ба роҳ мондани сиёсати ҳадафмандона ва инкишофдиҳандаи тамоми муносибатҳои ҷамъиятӣ аз баҳри таъмини амният, таҳкими рушди устувор, ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳим ва даргузари давлатӣ, қонун кардани талаботу манфиатҳои шаҳрвандон, инчунин ҳуқуқҳои онҳо барои Тоҷикистон низ аҳаммиятнок шуморида мешавад.

Хушбахтона, тайи 34—соли истиқлолияти давлатӣ ва муаррифӣ гардидани Тоҷикистон ба сифати актори муносибатҳои ҷаҳонӣ тавонистааст, ки ҳам дар ростои татбиқи барномаҳои рушди дохилӣ муваффақ гардида, ҳам дар пешниҳоди муҳтавои стратегияҳо ва таҳияи консепсияҳои рушди глобалӣ нақшгузор бошад. Далели ин воқеияти инкишофи имрӯзаи Тоҷикистон метавонад ба ҳисоб равад. Тоҷикистони имрӯзаро аз Тоҷикистони асри гузашта метавон ба куллӣ фарқ кард ва инкишофи онро мушоҳида кард. Аммо баҳс сари он аст, ки Тоҷикистони имрӯзаро аз Тоҷикистони 40-50 соли оянда бо кадом комёбиҳо, бо кадом сатҳи тамаддун ва ҳолати рушди устувор метавон дар тафовут қарор дод.

Бо назардошти ҳолати воқеии инкишофи фазои ҷаҳонӣ моро зарур аст, ки барои то андозае муайян намудани мавқеъ ба масъалаҳои зерин рӯ овардан ва назари хосса ба онҳо ҷиҳатҳои зеринро ба эътибор гирифтани аҳаммиятнок аст:

- барномаҳои стратегии инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон кадом сатҳи дурнамои рушдро бояд муайян намоянд?;

- мазмуни асосии барномаҳои зиддибуҳрониро кадом масъалаҳо бояд ташкил диҳад?;

- самтҳои асосии ташаккул ва ихтиёрдорӣ кардани иқтисодӣ ва ҷаҳонӣ, ки дар шароити кунунӣ ва баъдинаи инкишофи равандҳои ҷаҳонӣ барои Тоҷикистон аҳамияти муҳим дорад;

- ворид шудани Тоҷикистон ба даҳаи сеюми асри нав, табдил шудани Тоҷикистон ба қудрати бузурги энергетикӣ ва назорати фазои энергетикӣ минтақа;

- дурнамои ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ ва таъсири бештаре расонидан ба раванди сулҳоварӣ дар Афғонистон, ҳамкориҳои минтақавӣ. Муайян намудани стратегияҳои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо диаспораҳои милли дар давлатҳои минтақа ва ҷаҳон амалӣ гарданд;

- кафолати талаботу манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон ва шаҳрвандон.

Тамоюлҳои асосии инкишофи давлати муосир, ки бештари мавридҳо дар шакли интегратсия ва сепаратизм баромад мекунад, ҳолати рушди устувори бештаре аз кишварҳои рӯ ба инкишоф, махсусан, Тоҷикистонро ҳалалдор мегардониданд. Аз як тараф, таҷовузҳои молиявӣ, таҳмилҳои фарҳангӣ тамаддунӣ, аз тарафи дигар бошад тасмим гирифтани акторҳои ҷаҳонӣ қабл аз давлат дар ҳалли масъалаҳои дохилӣ.

Г.Н. Зокиров қайд мекунад, ки «ҳеҷ як ширкати транснатионалӣ ва ё ташкилоти байналмилалӣ пайдо нагардидааст, ки масъулияти номутаносиби инкишоф ва мушкилоти миллионҳо одамон ва минтақаҳою кишварҳои гуногунро ба дӯш гиранд» [55, с. 261-262].

Ҳолати бавучудодаи инкишоф ҳукуматҳои миллиро маҷбур мекунад, ки ба бештаре аз саволҳо посух диҳанд. Махсусан, дар масъалаи бартараф намудани бухронҳои инкишоф. Муносибати мазкур хосси Тоҷикистон низ мебошад.

Тибқи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» аз нигоҳи стратегӣ дар шакли муайян Тоҷикистон дар соли 2030 кишвари дорои рушди устувор ва рақобатпазир аст. Дар он оварда шудааст, ки «аҳоли аз сатҳу сифати арзандаи зиндагӣ бо имкониятҳои баробар барои татбиқи нури инсонӣ дар асоси баробарӣ, адолат ва эҳтиромгузорӣ ба шаъну шарафи инсон баҳра мебаранд» [15, с. 8].

Таҳаввулотҳои ҷиддии вазъи сиёсӣ иқтисодии ҷаҳон, махсусан, дар давоми солҳои 2014-2022 ва коҳишёбии суръати рушди иқтисодиёт, номутаносибии фазои сиёсии шарикони сиёсӣ ва тиҷоратии Тоҷикистон мушкилоти муҳим ба ҳисоб меравад.

Барномаҳои стратегии инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ҳолати дурнамои рушдро дар сатҳи зерин муайян менамоянд:

- ҳолати ба амал омадани муносибатҳо ва равандҳои ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва дохилиро ба эътибор гирифта, созгории муносибатҳоро дар оянда таъмин менамоянд;

- соҳибхитории сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва таъминоти иҷтимоиро таҳким мебахшанд;

- заминаҳои ҳуқуқӣ, эҳтироми қонун, шаъну шарафи инсон ва шаҳрвандонро ташаккул медиҳанд;

- масъулияти хизматӣ ва шаҳрвандиро амиқ дарк намуда ва дар амалияи ҷамъиятӣ истифода менамоянд.

Бухронҳо бештар дар шакли бухронҳои соҳавӣ ба вучуд омада, ҳолати инкишофи ин ва ё он соҳаи ҳаёти ҷамъиятиро хароб карда, аз байн мебаранд ва пеш аз ҳама, рушди мутаносиби иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, идеологӣ-мафкуравӣ, институтсионалии кишварро коста мегардонанд.

Хушбахтона, таҷрибаи таърихӣ на он қадар дури Тоҷикистон нишон медиҳад, ки давлат тавонистааст воқеияти барномаҳои зиддибуҳрониро таъмин намояд. Бартараф кардани мочаро ва нокифоягии рушди иқтисодиёт мисоли мушаххас шуда метавонанд. Дар таҳияи стратегияҳо ва барномаҳои зиддибуҳронӣ гарчанде ки таҷрибаи таърихӣ ба эътибор гирифта шавад ҳам, вале мувофиқ наомадани хусусият ва мазмуни мушкилоти ҳамин лаҳзаина ҳатто, ба хусусият ва мазмуни мушкилоти як ё ду соли қаблӣ ҳатман ба эътибор гирифта мешавад. Дар Тоҷикистон мазмуни асосии барномаҳои зиддибуҳрониро масъалаҳои зерин ташкил диҳад:

- дарки андоза ва сатҳи ихтотай фазои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, идеологӣ-мафкуравӣ, амниятӣ ва институтсионалӣ аз ҷониби бӯҳрони бавучудода;

- заминагузорӣ ба ташкили институтҳои рафъи бӯҳрон ва монетшаванда барои ба вуҷуд омадани он дар ояндаҳои дур ва наздик;

- тағйирпазирии муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ бо назардошти талаботи манфиатҳои ҳаётан муҳими миллӣ;

- тартиби дурусти ихтиёрдорӣ кардани захираҳо ва истифодаи ҳадафмандонаи онҳо;

- мутамарказ гардондани мақсадҳо ва манфиатҳо;

- таснифоти мувозинати манфиатҳо дар муносибатҳои хориҷӣ, ба эътибор гирифтани «суд» ва «зиёни» ҳамкориҳо.

Давлат ва ҷомеа наметавонанд бе ба эътибор гирифтани ва ташаккул додани иқтидори идеологӣ ва мафкуравӣ рушди устувори ҳудро таъмин кунанд. Таҷрибаи таърихӣ нишон додааст, ки давлат ва ҷомеае, ки дар ташаккул ва инкишофи иқтидори идеологӣ нақш нагирифта, онро ихтиёрдорӣ накардааст, амният ва махсусан амнати идеологиро таъмин карда наметавонад. Иқтидори идеологӣ ва захираи бойи зеҳнӣ махсусияти асосии қудрат ба ҳисоб меравад. Онҳо метавонанд ба нишондиҳандаҳои бузурге дар оянда оварда расонанд. Ташаккули иқтидори идеологӣ рақибии сиёсиро маҷбур мегардонад, ки дар бораи рақиб ҳарф занад. Воқеияти инъикоси қудрат низ аз як тараф ҳамин аст.

Дар шароити кунунии инкишофи равандҳои ҷаҳонӣ барои Тоҷикистон ин ҳолат аҳамияти муҳим дорад. Аз ин хотир, самтҳои асосии ташаккул ва ихтиёрдорӣ кардани иқтидори идеологӣ ва зеҳнӣ дар Тоҷикистон ҷиҳатҳои зерин бояд ташкил диҳанд:

- ташаккули механизми махсуси иқтидори идеологӣ;

- ғанӣ гардонидани захираи инсонӣ;

- ҷалби «мағз»-ҳо;

- ташаккули мафкураи миллӣ;

- мувофиқати мафкураҳо ба барномаҳои абарқудратҳои ҷаҳонӣ, ки моҳияти онро стратегияҳои «гузариш аз ишғоли марзҳо ба ишғоли мағзҳо» ва «истифодаи неруҳои худӣ бар зидди худӣ» ташкил медиҳад, ва ғ.

Дурнамои ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ ва таъсири бештаре расонидан ба раванди сулҳоварӣ дар Афғонистон вазифаҳои муҳими сиёсати Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Мавқеи геополитикии Афғонистон аз ҳар тараф ба манфиати сиёсӣ ва иқтисодии митақаи Осиёи Марказӣ, бахусус, Тоҷикистон бояд истифода шавад. Баҳси Афғонистон танҳо баҳси минтақа набуда, дар он манфиатҳои гегемонҳои ҷаҳонӣ ба ҳам бар меҳӯрад. Аммо аз чанд ҷиҳат метавонад барои Тоҷикистон суботи Афғонистон манфиатовар бошад:

- интегратсияи миллий-фарҳангӣ;
- интегратсияи иқтисодӣ-иҷтимоӣ;
- интегратсияи сиёсӣ-географӣ;
- ба сифати «дарвоза» хизмат кардани Афғонистон баҳри интегратсияи иқтисодӣ ба кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ ва Ҷанубу Шарқи Осиё;
- коста гардидани воридшавии амалҳои террористӣ;
- мусоидати ҳамкориҳо баҳри нобуд гардонидани интиқоли маводди муҳаддир ва ғ.

«Авзои амнияти минтақаи Осиёи Миёнаро нигариста, Афғонистонро ба сифати як «камарбанди» амниятӣ дар минтақа тавсиф намудан мумкин аст» [43, с. 27].

Таҷрибаи таърихӣ нишон додааст, ки дар бештари мавридҳо инкишофи сиёсӣ ва қудрат гирифтани давлатҳо аз таҳия ва амалӣ гардонидани стратегияҳои ҳамкориҳои давлат бо диаспораҳои миллий вобастагии калон дорад. Принципи «таксим кардан ва ҳукмронӣ намудан» гарчанде, ки пештар сиёсати забткоронаи империяҳо ва қудратҳои мустамликавино ташкил карда бошад ҳам, дар замони муосир низ идомаи мантиқии он ҷой дорад. Ин аз як тараф, агар мақсади идора

кардани ҷаҳон бо роҳи осон бошад, аз тарафи дигар, аз байн бурдани ҳар гуна стратегияҳои ҳамкориҳои миллӣ, тамаддунӣ-фарҳангӣ хосияти асосии раванди глобализатсияро ҳамчун тарҳи муайян ифода мекунад.

Қисмати таркибии мазмуни Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистонро «мусоидат ба фаъолияти созанда ва қонунии ҷамъияти тоҷикон ва ҳамватанони бурунмарзӣ» [5] ташкил медиҳад, ки моҳияти масъалаи мазкурро пурратар мегардонад. Тоҷикистон метавонад стратегияҳои ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоиро бо диаспораҳои миллӣ таҳия ва ба амал барорад. Мазмуни стратегияҳои ҳамкориҳо бо диаспораҳои миллӣ дар давлатҳои минтақа ва ҷаҳон метавонанд чунин ҷиҳатҳоро фарогир бошанд:

- барқарор кардани равобити фарҳангӣ ва забонӣ, иқтисодию сиёсӣ;
- ҷустуҷӯи роҳҳои баҳамназдикшавии диаспораҳои миллӣ ба ҳадафҳои сиёсати миллӣ-давлатӣ;
- баланд бардоштани рушди худшиносии миллӣ, баланд бардоштани ҳисси худшиносӣ ва ҳифзи ваҳдати Тоҷикистон;
- пуштибонии манфиатҳои Тоҷикистон.

Ҳамин тариқ, «тамоюлҳои нави инкишофи ҷаҳони муосир аз ҳар тараф ба интегратсияи иқтисодӣ ва сиёсии минтақа ҳалал ворид месозанд. Аз дигар ҷиҳат ба инкишофи иқтисоди миллӣ монеа мешаванд, зеро асоси устувории давлатро дар замони муосир таҳкими заминаи пуриқтисодӣ, ки барои таъмини амният дар дохили кишвар ва берун аз он зарур аст, ташкил медиҳад» [165, с. 39-54].

«Осиёи Марказии нав» ба монанди Осиёи асри XIX ва XX набояд бошад, ки Тоҷикистон мукамалкунандаи ҷуғрофиёи он аст. Тавсифҳои манфиатҳо ҳама нисбати минтақаи мазкур метавонад таъсири манфӣ расонад. Зб. Бжезинский «Осиёи Марказии нав»-ро ба Аврупои асри XX монанд мекунад, ки дар он ҷангҳои байнидавлатӣ бо шиддати баланд вучуд доштанд ва онҳо ба инкишофи ҳуди давлатҳои минтақа монеъ мегардиданд [42, с. 175]. Ба андешаи ӯ, агар ҳолати мазкур воқеият пайдо кунад, сулҳ на танҳо дар минтақа, балки дар ҷаҳон зери хатар мемонад.

Хусусияти бархӯрдҳои сиёсӣю иқтисодии асри навинро низ бояд ба эътибор гирифт, ки онҳо бесарҳадӣ ва беинтиҳоиро дар ҳудашон ифода карда метавонанд. Раванди таҳияи сиёсати давлатӣ барои рушди устувор бояд дар сатҳи аниқ ва нуктасанҷона сурат гирад. Г.Н. Зокиров «ҳангоми таҳия намудани сиёсати давлатӣ ба эътибор гирифтани ҷиҳатҳои махсусро муҳим шуморида, истифодаи технологияи муосир ва ратсионалиро дар раванди таҳияи сиёсати давлатӣ барои инкишофи давлат ҳатмӣ медонад» [58, с. 9].

Бо далели мураккабии инкишофи сиёсӣ дар замони муосир зарурати ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва таҳкими низоми таъмини амният муҳим арзёбӣ мегардад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми шодбошии худ ба муносибати рӯзи Ваҳдати миллӣ дар таърихи 26–уми июни соли 2024 бомаврид таъкид доштанд, ки «дар чунин шароити ҳассос ҳар яки мо бояд ба хотири пояндагиву бақои миллатамон ва устувории давлати соҳибистиклоламон боз ҳам бештар сарчамъу муттаҳид ва зираку ҳушёр бошем, иродаи қавӣ дошта бошем ва манфиатҳои милливу давлатиамонро содиқона ҳимоя намоем» [25].

Дар шароити мураккаб ва тағйирёбандаи низоми ҷаҳонии муосир, масъалаи таъмини манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба яке аз самтҳои афзалиятнок ва муҳимми ҳадафҳои милливу сиёсати давлатӣ мубаддал гардидааст. Таҳдидҳои муосире, ки дорои хусусияти анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ мебошанд, аз ҷумлаи падидаҳои нав ба шумор мераванд, ки фазои амнияти миллиро дучори тағйироти ҷиддӣ мегардонанд. Аз ҷумла, терроризм ва экстремизми байналмилалӣ, ҷиноятҳои киберӣ, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир, рақобатҳои шадиди геополитикӣ ва тағйирёбии иқлим ҳамчун омилҳои таъсиргузори ҷаҳонӣ талаб менамоянд, ки механизмҳои таъмини амният ва таҳкими рушди устувори давлат ва ҷомеа, ҳимояи манфиатҳои стратегии миллӣ аз нав баррасӣ ва таҳким ёбанд.

Мафхуми манфиатҳои миллӣ ҳамчун маҷмуи арзишҳо, арзёбиҳо ва ҳадафҳои фаҳмида мешавад, ки барои таъмини мустақилияти давлатӣ, суботи сиёсӣ, ягонагӣ, рушди иқтисодӣ ва таҳкими пояҳои иҷтимоӣ муҳимму ҳалкунанда ба шумор мераванд. Дар заминаи таҷрибаи миллӣ ва таҳлилҳои илмӣ, манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи моҳиятӣ хусусияти ҳаётӣ, бунёдӣ ва стратегияи худро доранд ва ҳифзи онҳо вазифаи аввалиндараҷаи тамоми ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Роҳҳои асосии таъмини манфиатҳои миллӣ дар шароити таҳдиду хатарҳои нав, пеш аз ҳама, дар таҳкими иқтисоди мудофиавӣ, рушди низоми самарабахши идоракунии амниятӣ, тақвияти сиёсати хориҷӣ бо таъкиди ба принсипи ҳамкории мутақобилан судманд, ташаккули фазои иттилоотии миллӣ ва баланд бардоштани маърифати сиёсӣ ҳуқуқи аҳоли зоҳир мегарданд. Воситаҳои ҷомеаи манфиатҳои миллӣ, аз ҷумла сиёсати давлатии амниятӣ, концепсияҳои миллии амният, муқаррароти қонунии соҳаҳои ҳаётан муҳим, низоми мудофиавӣ ва дипломатияи ҷаҳонӣ, нақши калидӣ мебошанд.

Ҳамзамон, истифодаи оқилона аз воситаҳои нарм (soft power), аз қабилҳои фарҳанг, илм, маориф, ҳамкорӣ бо ҳамватанони бурунмарзӣ ва дипломатияи фарҳангӣ дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити глобализацони самаранок ва муассир арзёбӣ мегардад. Бо ҳамин далел, дар шароити кунунии геополитикӣ ва афзоиши таҳдидҳои муосир, таъмини устувори манфиатҳои миллӣ на танҳо вазифаи стратегӣ, балки асоси бақои давлати миллӣ ва рушди устувори он маҳсуб меёбад.

§ 2. Фаъолияти сиёсии сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатии

Тоҷикистон дар самти таъмини амният ва рушди устувор

Дар шароити амалигардии сиёсати давлатӣ барои Тоҷикистон масъалаи муҳим ва аҳамиятнок ин масъалаи таъмини амният, мустаҳкам намудани асосҳои рушди устувори ҷомеа, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон, таъмини амният ва рушди муносибатҳои ҷомеа, ҷомеаи иҷтимоии аҳоли ба ҳисоб меравад, ки Тоҷикистон мақсадҳои хуро

сарбаландона амалӣ карда истодааст. Масъалаҳои номбаршуда барои кишварҳои демократӣ, ки раванди инкишофро аз сар гузаронида истодаанд, масъалаи муҳим ба шумор мераванд.

Барои Тоҷикистони соҳибистиклол, ки ҳадафи асосиро нигоҳ доштани шароити амнияти рушд ва устувории ҷомеа, бунёди ҷомеаи демократӣ ҳуқуқбунёду иҷтимоӣ ташкил медиҳад, масъалаи ташаккул ва инкишофи ҷомеа танзими тамоми муносибатҳо ба хоҳири расидан ба устувории инкишоф, инчунин тавоно гардонидани давлат дар ростои таҳдид ва хатарҳои ҷаҳони имрӯза хеле муҳиманд. Мавҷудияти омилҳои монешавандаи таъмини амният ва рушди устувори давлату ҷомеаи Тоҷикистон фаъолияти самаранок ва системавии тамоми таркиботи институтсионалии давлат ва ҷомеаро талаб дорад. Омилҳои монешаванда боиси тадриҷан таназзули арзишҳои сиёсӣ, истиклолият, айнияти сиёсии шаҳрвандон, коҳиш ёфтани сатҳи амалигардии вазифаҳои давлатӣ дар самти инкишофи ҷомеа мегарданд.

Институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ барои ташаккули ҷомеаи устувори тоҷикистонӣ диққаташонро равона кардаанд. Институтҳои демократии давлатӣ амнияти инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ, ҷомеа ва давлатро арзиши олий тавсиф менамоянд. Давлати демократии Тоҷикистон дар самтгирии фаъолияти мутаносиби институтҳои ҷамъиятӣ, ки асоси таъмини амният ва рушди устувори ҷомеа мебошанд, мусоидат мекунад. Кафолатҳои ҳуқуқии таъмини онҳоро фароҳам оварда, дар санадҳои меъёрий ва қонунҳои асосӣ ҷой додааст. Ҳукумати конституционӣ барои дар амал татбиқ кардани принципҳои ратсионализм барномаҳо тарҳрезӣ мекунад. Ф. Фуқуяма вазифаҳои давлатро дар самти рушди устувор ва таъмини амният чунин тавсиф намудааст, ки дар фаъолияти стратегӣ ва концепсиявии давлату Ҳукумати Тоҷикистон ишора гардидаанд: «Вазифаҳои таъминоти иҷтимоӣ, ҳимояи иҷтимоии камбизоатон ва паст кардани сатҳи онҳо қабули барномаҳои махсуси зидди камбизоатӣ, таъмини тартибот ва мудофия, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифзи солимии шаҳрвандон,

таваччуҳ ба пайомадҳои беруна, танзими монополия, мубориза бар зидди носоҳеҳии иттилоот, таъмини суғуртаи иҷтимоӣ, маълумотноки (баланд бардоштани сатҳи он), ҳифзи муҳити зист, танзими молиявӣ, антимонополизм дар муносибатҳои тиҷоратӣ, паст кардани сатҳи бекорӣ ва ғ.» [101, с. 9].

Дар ростои таъмини амният ва таҳкими заминаҳои асосии рушди устувор зарур аст, ки давлат ва ҷомеа се дараҷаи вазифа ва масъулиятҳоро ба сомон расонанд: аввал, минималӣ, ки таъмини фаъолият барои манфиати ҷамъият, ҳифзи қонун ва тартибот, танзими иқтисоди хурд (макроиқтисодӣ), ҳифзи саломатии ҷомеа, баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоиро дар бар мегирад. Дуюм, миёна, ки ин гурӯҳи вазифаҳои давлатӣ таваҷҷуҳро ба паёмадҳои беруна бештар диққаташонро равона мекунад. Дар баробари ин, маълумотноки, танзими монополия, мубориза бар зидди сатҳи бесаводии аҳоли, танзимоти молиявӣ ва ғайраро дар бар мегирад. Сеюм, сатҳи олӣ, ки он ба мустаҳкамкунии асосҳои институтсионалӣ, санадиву меъёрӣ, сафарбар намудани фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ барои рушди устувор, сиёсати протекционистӣ (сиёсате, ки бо рушди иқтисоди миллӣ нигаронида шудааст), баланд бардоштани қобилияти саноатӣ ва ҳарбӣ-саноатии давлат баҳри ҳифз аз хатарҳои низомӣ, тақвияти маърифати миллӣ ва давлатмеҳварӣ ва ғ. асос ёфтааст.

Иҷрои саросарии вазифаҳои давлат ва таркиботи институтсионалии ҷомеа давлату ҷомеаи Тоҷикистонро тавоно муаррифӣ мекунад. Дар замони муосир кишварҳое мавҷуданд, ки аз уҳдаи иҷрои вазифаҳои худ наметавонанд бароянд. Ба андешаи Ф. Фукуяма «Миср дастгоҳи амнияти дохилии устувор дорад, аммо аз уҳдаи танзими муносибатҳо намебарояд. Ё дар Мексика ва Аргентина ислоҳоти давлатӣ, сиёсати молиявӣ, бонкҳои давлатӣ пешсафанд, аммо ҳифзи саломатӣ ва маълумотноки, умуман, сатҳи хизматрасонии иҷтимоӣ дар ҳолати паст ва заиф қарор доранд» [101, с. 10].

Тоҷикистон намунаи олии ба таври самаранок аз уҳдаи масъулияти сиёсии ҷорӣ кардани тартиботи ҷамъиятиро аз ҷониби мақомотҳои давлатӣ соҳиб мебошад. Дар низоми иҷтимоӣ-ҷамъиятии Тоҷикистони муосир дар заминаи фаҳмиши мухталифи масъалаҳои тааллуқ ба рушди ҷомеаи умумибашарӣ таъмини ҳолати озодии инкишофи инсон ва риояи ҳуқуқ, ба эътибор гирифтани талаботу манфиатҳои он дар асоси он, ки масъалаи муҳим ба ҳисоб мераванд, мавриди омӯзиши васеъ қарор гирифтаанд. Алоқаманд бо ин масъалаҳо яке аз мушкилоти асосии давлатҳо, махсусан, давлатҳои рӯ ба инкишоф ин таъмини амнияти инсон, ҷомеа, қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, нигоҳ доштани муътадили инкишоф мебошад, ки дар ҷойи аввал меистад. Масъалаи ташаккул ва мустаҳкам намудани фаъолияти давлат, мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити махсусан Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат бо назардошти масъалаҳои бухронии инкишофи ҷомеа, экстремизм, терроризм, қаллобии инсон ва фурӯши он, гардиши ғайриқонунии маводди муҳаддир ва яку яқбора ба амал омадани онҳо дар дохили давлатҳо, субминтақаҳо, минтақаҳо ва ҷаҳон рӯзмарра мегардад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар яке аз суҳанрониҳои табрикотӣ чунин ишора намуда буданд, ки: «...Таҳрибкориҳои террористону экстремистон бори дигар нишон доданд, ки ҳама гуна давлати абарқудрат дар муқобили силоҳу ниятҳои бадқасдона очизӣ мекашанд» [20]. Аз тарафи дигар, масъалаи экстремизму терроризм барои Тоҷикистони рӯ ба инкишоф доғи рӯз ба ҳисоб меравад. «... Амалҳои экстремизми сиёсӣ динӣ метавонанд ҳар лаҳза ба амнияти давлатӣ ва амнияти шаҳрвандон таҳдид намоянд...» [60, с. 260].

Тамоми институтҳои сиёсӣ дар баҳши таъмини амният ва рушди устуворро метавонем ба сифати субъекти амният эътироф намоем. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» субъекти амният чунин нишон дода шудааст: «...давлат мебошад, ки вазифаҳои худро дар ин соҳа ба воситаи мақомоти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ

амалӣ менамояд. Шаҳрвандон ва ташкилотҳо, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқиашон, субъектҳои таъмини амният ба шумор рафта, тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо ва ноҳияҳо, инчунин мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ки дар доираи салоҳияташон дар ин соҳа қабул карда шудаанд, дорои ҳуқуқи уҳдадориро оид ба иштирок намудан дар таъмини амният мебошанд» [7]. Дар баробари ин, давлат дар рости фаъолияти ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва шаҳрвандон дар бахши таъмини амният ва рушди устувор, ҳимояи ҳуқуқӣ ва иҷтимоии онҳоро таъмин мекунад. Ин вобаста ба он шароитест, ки тағйирёбии босуръати геополитикӣ, геоиқтисодӣ ва технологияи ҷаҳони муосир дар назди кишварамон масъалаи таъмини амният ва рушди устувори инсон ва ҷомеа ро бо ҷораҳои пешгирикунандаи таъмини амнияти миллӣ мегузорад.

Заминаҳои асосии институтсионалии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро метавон ба ду гурӯҳ тақсимбандӣ намуд:

- институтҳои давлатӣ;
- институтҳои ғайридавлатӣ-ҷамъиятӣ.

Дар маҷмӯъ, онҳоро системаи таъмини амният ва рушди устувори давлат номидан мумкин аст.

Институтҳои давлатиро низоми давлатии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ зикр намудан мумкин аст, ки он дар асоси қонунгузорӣ ва сиёсати ягонаи таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистон тамоми мақомоти давлатӣ, мақомоти мудофиавию ҳарбикунонидашуда, мақомоти муборизабарандаи зидди таҳдиду хатарҳо ба амнияти миллӣ ва рушди устувор, мақомоти мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм ва ҳаракатҳои иртиҷоиву канора, коррупсия, маводди нашъаовар, молия, вазорату идораҳои дар бахши

иктисод, илм, маориф, тандурустӣ, экология, фарҳанг ва ғайраро дар бар мегирад.

Тамоми институтҳои ҷамъиятӣ, ки ба таркиботи институтсионалии ҷомеаи шахрвандӣ, новобаста аз шакли фаъолияти соҳавиашон шомиланд, ба сифати низоми ҷамъиятӣ ва ғайридавлатии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ эътироф мегарданд.

Фаъолияти ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ. Дар шароити мушкилиҳои нави низоми амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ афзоиши фаъолияти бахши ғайридавлатии институтҳои ҷамъиятӣ-иҷтимоии давлати миллии Тоҷикистон ба назар мерасанд. Асосан, ин низом кӯшиш мекунад, ки фаъолияти шахрвандон ва гурӯҳҳоро муташаккил сохта, дар таъмини амният ва рушди устувор бо давлат ҳамоҳанг бошад. Таҷрибаи сиёсӣ-амалии таъмин кардани амният ва инкишоф дар баъзе давлатҳои миллии нишон медиҳад, ки онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд, то мавқеи анъанавии худро дар бахши рушди устувор ва амният нигоҳ доранд. Аммо барои Тоҷикистон ба сифати давлати муосири демократӣ зарурати тақвияти ҷомеаи шахрвандӣ ва ташаккули мустақамкунии низоми ғайридавлатии таъмини амният ва рушди устувор муҳим мебошад. Низоми ғайридавлатии таъмини амният ва рушди устувор ба сифати занҷири пайвасти системаи институтсионалии таъмини амният ва рушди инкишофи Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистонӣ баромад мекунад. Ба андешаи Т. Каротерс, «фаъолияти дурусти созмонҳои ғайридавлатӣ нерӯи давлатро заиф намегардонад, балки қувват медиҳад» [200]. Ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ якҷоя дар ташаккули сиёсати давлатӣ дар самти таъмини амният ва рушди устувор метавонанд ба дастовардҳои бештар муяссар гарданд. Нуктаи аз ҳама олиро Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар суҳбати худ дар иҷлосияи нахустини Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати

ҳафтум, ки таърихи 11 апрели соли 2025 баргузор гардида буд, қайд карда буданд. Пешвои миллат ишора намуданд, ки: «Бо дарназардошти хатарҳои глобалӣ... ҷиҳати пешгирӣ кардани таъсири манфии онҳо мо бояд фаъолияти худро беш аз пеш густариш диҳем, ҳамеша бо мардум бошем, тамоми сохтору мақомот, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва аҳли ҷомеаро ба ин самт сафарбар созем». Чунин нуктаҳо дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ифода ёфтаанд ва Тоҷикистон мавҷудияти ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташаккул ва мустаҳкамии таркиботи институтсионалии он, ҳамкорӣ бо давлат ва ниҳодҳои гуногуни давлатӣ дар баҳши таъмини амният ва рушди устуворро роҳи муваффақтари инкишофи ҷомеа ва давлат медонад. «...Фаъолияти ниҳодҳои мазкур дар низоми миллии баҳодихӣ ва ояндабинии рушд, муайянсозии вазифаҳои кутоҳмуҳлат ва дарозмуҳлат ва мутаносибан нақшаҳои татбиқи онҳо асос меёбад» [15, с. 5].

Яке аз бартариятҳои асосӣ дар самти таъмини амният ва таҳкими раванди рушди уствори ҷомеа ин ҳамоҳангии давлат ва ниҳодҳои он бо таркиботи ниҳодии ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад. Дар шароити муосир ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд ҳамсафар ва ҳамоҳанги давлат ва мақомоти он дар самти таъмини амният ва рушди уствори ҷомеа бошанд. Ғайри ин, давлат дар самти таъмини амният ва рушди устувор вобаста ба гуногунсамтаву суръати баланд доштани таҳдиду хатарҳо шояд ба мушкилиҳо рӯ ба рӯ гардад. Бо ҳамин мақсад, ҳадафи стратегии Тоҷикистонро ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таъмини амният ва ба раванди рушди уствори ҷомеа ташкил медиҳад. «Бо мақсади иҷрои вазифаҳои гузошташуда шартҳои асосии рушди минбаъда инҳо мебошанд: ...ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ба раванди рушд» [15, с. 12].

Таҷрибаи ҷаҳонии ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаи шаҳрвандиро таҳлил намуда, М.Б. Горний ба чунин хулоса меояд, ки «ба вучуд овардани муносибатҳои аниқ муайяншуда ва шаффоф байни онҳо боиси ҷалб намудани аҳоли ба инкишоф ва амалӣ гардонидани ташаббусҳои

чамъиятию сиёсӣ мегардад» [133, с. 225]. Метавон гуфт, ки дар шароити муосири инкишофи Тоҷикистон яке аз ин ташаббусҳо таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ба ҳисоб меравад.

Ҷомеаи шаҳрвандӣ ба амнияти шахс ва умуман, давлат таъсири мусбат мерасонад. Он дар ҷаҳони муосир субъекти таъминкунандаи амният буда, дар атрофи худ фазои мусбати иҷтимоӣ-сиёсиро бояд ташкил диҳад, манфиату ниёзҳои давлатӣ-миллӣ, ҷамъиятӣ-фардии шаҳрвандонро ҳифз мекунад. Агар робитаи мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ канда шавад, механизми дақиқи ҳуқуқӣ надошта бошад ва бархӯрди онҳо тавассути институтҳои демократӣ ҳал нашавад, амнияти шахс ва ҷомеа зери савол меравад.

Ҳар як ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар заминаи манфиатҳои табақаи муайяни ҷомеа ташаккул ёфта, вазифаи мушаххасро иҷро менамояд. То кадом андоза ташаккул ёфтани ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дар кадом сатҳ иҷро гардидани вазифаҳои онҳо аз рушди демократия ва низоми демократӣ вобаста аст. «Ҷомеаи шаҳрвандӣ маҷмуи ташкилотҳо ва институтҳои ҷамъиятӣ, маҷмуи муносибатҳои байнишахсӣ, оилавӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодиву мадания мебошанд, ки дар миёни одамон ва умумиятҳои иҷтимоӣ ба амал бароварда шуда, берун аз доираи ғайолияти мақомоти давлатӣ мавҷудияти худро нигоҳ медорад ва ифодакунандаи манфиатҳои шахсӣ ва гурӯҳӣ мебошад» [155, с. 215]. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ғайолиятҳои иҷтимоии аҳолии як ҳудуди муайян буда, дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ маишӣ дар асоси меъёрҳои ҳуқуқӣ, худтанзимнамоӣ, худидоракунии, баробарии шахсӣ ва арзишҳо ташаккул меёбад.

Ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар таҳкими заминаҳои амният ва рушди устувори ҷомеа, шахсият ва давлат нақши калидӣ дошта, бо иқдомҳои самаранок ба самтҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятӣ таъсир мерасонанд. Ин ташкилотҳо тавассути ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҷонибдорӣ аз манфиатҳои умумии иҷтимоӣ,

ташаккули афкори солими ҷамъиятӣ ва ҷалби ғаёлонаи аҳоли ба равандҳои таҳкими пояҳои амният ва суботи иҷтимоӣ, ба рушди устувор мусоидат менамоянд. Ҳамзамон, созмонҳо дар самти ташвиқи ваҳдати миллӣ, муқовимат ба хатарҳо ва мушкилотҳои терроризм, экстремизм, қосаташавии ахлоқӣ, мубориза бо ҷинояткорӣҳо, рушди маданияти сиёсӣ шаҳрвандӣ ва тақвияти ҳувиати миллии аҳоли саҳми арзанда мегузоранд. Онҳо инчунин бо таҳлили пайомадҳои эҳтимолии таҳдидҳо ва бӯҳронҳои сиёсӣ иҷтимоӣ нақши огоҳкунанда ва пешгирикунанда мебозанд, ки барои таъмини рушди устувори ҷомеа муҳим мебошад.

Дар айни замон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон дигаргунӣҳо ва пешравиҳои ҷиддӣ ба амал омада истодаанд, ки онҳо ба нақши рӯзафзун ҳамчун қисми таркибии низоми ягонаи таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ таъсир мерасонанд. Сарфи назар аз он ки давлат субъекти асосии таъмини амнияти миллӣ ба ҳисоб меравад, дар соҳаи ҳифзи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат нақши ниҳодҳои ғайридавлатӣ – ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд бештар ба назар гирифта шавад. Чунонки И.Е. Андреевский қайд мекунад: «Воқеияти давлатҳои муосир, ки аз давлатҳои пешин, аз ҷумла бо бештар шудани шароити амниятӣ озоиштагӣ фарқ мекунанд, нишон медиҳад, ки ғаёлияти давлат дар роҳи муҳайё намудани ин шароитҳо аз ҷиҳати гуногуншаклӣ ба як ҳуди давлат тамоман имконнопазир аст. ...дар нигоҳи доштани амният ва инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ ғаёлияти нерӯҳои бахши хусусӣ, иттиҳодияҳо, ҷамъиятҳо, ташкилотҳои гуногун аҳамиятнок буда, бештар мегарданд» [37, с. 49].

Ҷаёлияти ниҳодҳои ғайридавлатӣ, ки системаи ҷомеаи шаҳрвандиро ташкил медиҳанд, дар асоси қонун ва санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Оиннома ва стратегияи рушди онҳоро бояд ба стратегияи рушди устувори Тоҷикистон мувофиқ қунонида, ҳамбастагӣ ва шароити муборизаи дастаҷамъонаро бар зиди хатар ва таҳдидҳо, монеаҳои инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ муайян намуда

бошанд. Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд кафолати фаъолияти онҳоро фароҳам овардааст. Ва аҳамияти онҳоро барои инкишофи ҷомеаи тоҷикистонӣ назаррас арзёбӣ мекунад. «Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар татбиқи Стратегия, барои гузариш ба самти рушди индустриалию инноватсионӣ заминаву шароити мусоид муҳайё мекунад» [15, с. 22].

Барои Тоҷикистон таҳкими неруи институтсионалии ғайридавлатии таъмини амният ва рушди устувор зарурати ҳатмиро касб мекунад. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ дар Саммити СММ оид ба рушди иҷтимоӣ (04.11.2025 сол дар давлати Қатар) қайд кардаанд, ки: «Дар рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвари мо ҳамкориҳои Ҳукумат бо ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши муҳим мебозад». Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030» таҳкими неруи институтсионалии кишвар ҳамчун асоси инкишофи устувори Тоҷикистон таъриф дода шудааст.

Барои таъмин намудани ҳамоҳангсозии ҳамкориҳои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор дар масоили таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистон бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Шурои миллии рушди назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки он стратегияи умумии ислохотро муайян мекунад. Бо мақсади таъмин намудани ҳамкорӣ байни мақомоти давлатӣ, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар амалисозии «Стратегияҳои рушди кишвар» таъсис дода шудааст, вале тасмимҳои дигари институтсионалӣ ва санадиву меъёрӣ фаъолияти воқеии ҳокимияти давлатӣ дар ин самт зарур аст.

Дар Тоҷикистон зарур аст, ки яке аз вазифаҳои оинномавӣ ва барномавии ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, иттифокҳои касаба ва дигар ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандиро таъмини амният, муқобилият ба таҳдид ва хатарҳои хусусияти иҷтимоӣ-маданӣ, сиёсӣ-

иқтисодӣ, нигоҳдоштани истиқлолияти сиёсӣ ва сохтори конституционии давлат, ҳифзи талаботу манфиатҳои ҳаматарафаи одамон, рушди инсон, ҷомеа, давлат ва ғ. ташкил диҳад. Чунин муқаррарот дар «Оинномаи Ҳизби халқии демократии Тоҷикистон» ишора гардидаст: «Ҳизб барои иттиҳоди неруҳои солими ҷомеа, бо мақсади зина ба зина баланд бардоштани некуаҳволии халқ, рушди иқтисод дар заминаи пешрафти шаклҳои гуногуни моликият, таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон таъсис ёфта, баҳри дар амал татбиқ сохтани ин ҳадафҳо кӯшиш менамояд» [14].

Ҳамин тариқ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар шароити Тоҷикистон метавонанд сохторҳои гуногуни амнияти ҷамъиятиро ташкил диҳанд, ки ҳамчун унсuri таркибии системаи таъмини амнияти миллий ва рушди устувор баромад мекунанд. Системаи институтсионалии давлатии таъмини амният ва рушди устувор кушиши таъмини амниятро ба таври маҷмӯӣ ва васеъ ба анҷом мерасонад. Агар дар ин росто ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамоҳангии комил дошта бошад, амният ва инкишофи уствори давлат ба таври самараноктар таъмин мегардад. «Рушди инсон дар Тоҷикистон аз он вобаста аст, ки созмонҳои ғайридавлатӣ чӣ гуна метавонанд одамонро муттаҳид кунанд ва ба онҳо дар амалӣ сохтани зарфиятҳои худ кумак кунанд. Имрӯз дар Тоҷикистон ҳудуди 200 созмони ғайридавлатӣ фаъолият доранд. Фаъолияти онҳо қариб тамоми соҳахоро дар бар гирифта, масъалаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли, масъалаи илмомӯзии ҷавонон, тандурустӣ, экология, баробарии гендерӣ, инчунин масъалаҳои таъмини амният ва ҳуқуқи инсонро дар бар мегиранд» [115, с. 19].

Мансубияти ин ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ин ё он соҳаи ҳаёти иҷтимоӣ низ таъсир мерасонад. Ҳизбҳои сиёсӣ, асосан, дар соҳаи сиёсат фаъолият мекунанд. Саъю кӯшиши онҳо ба ҳимояи яқпорчагӣ, соҳибхитӣ ва амнияти давлат, ба таҳкими суботи иҷтимоӣ ва сиёсӣ, татбиқи пурраи ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон, ҳифзи манфиатҳои миллий

аз таҳдидҳо ва хатарҳои муосир, низоми барпо намудани тартиботи қонунӣ дар ҷомеа дар асоси инсондӯстӣ ва адолат нигаронида шудааст. Агар ҳизби сиёсӣ дар мубориза барои ҳокимият ё таъсир ба он ба амалҳои таҳрибкорӣ ё террористӣ даст занад, он гоҳ на танҳо бо муҳолифони сиёсии худ, балки бо ҷомеаи шаҳрвандӣ низ даргир мешавад. Муносибатҳои ҷамъиятӣ ва характери устувори инкишофи прогрессивии онҳо ба манфиати ҷамъият ва озодии шахс бояд равона карда шуда бошад.

Иттифоқҳои эҷодӣ ба соҳаи маънавӣ таъсир расонда, онро аз таъсири хатарҳо ба урфу одатҳои халқи Тоҷикистон муҳофизат мекунанд. Иттифоқҳои касаба манфиатҳои меҳнаткашонро дар соҳаи меҳнат ва маишӣ ҳимоя мекунанд. Ҷамъиятҳои мудофиавӣ-оммавӣ ба ташаккули неруи ҳарбии муҳофизони Ватан бояд ҳисса гузоранд. Ташкилотҳои ҳифзи ҳуқуқ шаҳрвандонро ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятӣ, муборизаи зидди ҷинояткорӣ ҷалб мекунанд. Иттиҳодияҳое, ки дар соҳаи муносибатҳои байнимиллӣ амал менамояд, дар тасаввуроти шаҳрвандон ҳисси боварӣ ва дӯстиро нисбат ба халқҳои гуногуни мамлакат бедор месозанд. Ҷамъиятҳои фарҳангию маърифатӣ ҳамчун ҷузъи муҳими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар раванди боло бурдани сатҳи маърифат ва ҳувияти миллӣ нақши муассир доранд. Ин ниҳодҳо бо ташвиқ ва тарғиби арзишҳои аслии фарҳанги миллӣ, таъриху тамаддуни бостонӣ, анъанаву суннатҳои созидаи халқ кӯшиш менамоянд, ки аҳолиро ба муқовимати маърифатӣ бар зидди зухуроти псевдофарҳангӣ (фарҳангҳои сохташуда), андешаҳои зиддифарҳангӣ ва равияҳои таҳрифкунандаи арзишҳои маънавӣ ҳидоят намоянд. Онҳо бо роҳандозии барномаҳои тарбиявӣ, маърифатӣ омӯзишӣ ва фарҳангиву маънавӣ заминаи мусоиди афкори солим ва худшиносии фарҳангии шаҳрвандонро фароҳам меоранд, ки ин дар таъмини амният ва суботи маънавии ҷомеа нақши муассир мебозад. Иттиҳодияҳо, фондҳои ба иқтисодиёт алоқаманд тараққиёти низоми иқтисодиро ба талаботи ҷамъият, қонунгардонидани эҳтиёҷот ва манфиатҳои одамон ба роҳ

монанд. Ташкилотҳои хайриявӣ ба ниёзмандон ёрӣ расонанд, ташкилотҳои динӣ ба ташаккули ахлоқи баланди шаҳрвандон таъсир расонанд, аз зухуроти нарасидани маънавият, шомилшавии ҷавононро ба ҳаракатҳои иртиҷоии динӣ, терроризму экстремизми динӣ пешгирӣ намояд, ки ин ҳам онҳо ва ҳам тамоми ҷамъиятро аз оқибатҳои харобиовари бархӯрдҳои динӣ-идеологӣ эмин нигоҳ медорад.

Фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ дар таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ. Тақвияти асосҳои институтсионалии низоми ҳокимияти давлатӣ барои таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистон заминаи муҳим ба ҳисоб меравад. Вазъияти нави зиддиятноки сиёсӣ дар минтақаҳои алоҳида ва арсаи байналмилалӣ, вусъат гирифтани ҳаракатҳои иртиҷоиву канораҷӯёна, фаъол шудани гурӯҳҳо ва ташкилотҳои ифротгарой, терроризм, таҳдиди воқеӣ ба арзишҳои башарӣ, ҳукуку озодиҳои инсон, паҳншавии равандҳои зиддифарҳангӣ ва фарҳангҳои сохта, афзоиши ҷиноятҳои вазнине чун одамрабӣ ва харидуфурӯши инсон, бемориҳои сироятии дигар, ҳамчунин таҳдидҳои табиӣ ва экологӣ, мушкилоти афзояндаи иҷтимоӣ ва тағйирёбии иқлим дар шароити тағйири сохтори муносибатҳои байналмилалӣ аз давлат тақозо менамояд, ки сиёсати амниятӣ ва таҳкимбахшии рушди устувори ҳудуд муосирӣ намуда, фаъолияти ниҳодҳои марбутаи давлатиро мустаҳкам созад. Дар шароити кунунӣ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аҳаммияти татбиқи тадбирҳои устувори таъмини амнияти миллӣ беш аз пеш афзуда, ҳамчун омили муҳимми таъмини амният, ҳифзи истиқлолият ва суботи ҷомеа ба миён меояд. Ба ин на танҳо мақоми махсус ва ваколатдори сохторҳои, ки барои таъмини амният дар давлат пешбинӣ шудаанд, балки дар маҷмӯъ, самтҳои сиёсати давлатӣ шаҳодат медиҳанд. Масалан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» омадааст, ки таъмини амнияти миллӣ шартӣ асосии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил ва соҳибхитӣ мебошад [106, с. 65-66].

Ниҳодҳои давлатӣ системаи давлатии таъмини амният ва рушди устувори давлатиро мемонанд, ки бояд фаъолияти стратегӣ ва доктринавӣ дошта бошанд. Чунин шаклгирии фаъолияти онҳо қудрати дар ростои хатару таҳдидҳои ҷаҳони навин истодани Тоҷикистонро бештар мегардонад.

Ҳамбастагии низоми давлатӣ ва ғайридавлатии таъмини амният ва рушди устувор Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистониро аз ҳар гуна таҳдиду хатар, бунбастҳои роҳи инкишоф ва дурнамои рушд метавонад ғимоя намояд. Онҳо низоми комили рушди Тоҷикистони муосир ва амнияти ҷомеаро таъмин менамоянд. Масалан, дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030» чунин мақсад ва ҳадафҳои институтсионалии таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистон ишора гардидаанд: «... Бо ин мақсад бояд иқтисоди ниҳодҳои давлатӣ таҳким дода шуда, низоми ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шарикони рушд такмил дода шавад. Таҳкими минбаъдаи ҳокимияти судӣ, такмили раванди судӣ, баланд бардоштани нақши суд дар ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳифзи ҳуқуқҳои молумулкӣ, ғимояи манфиатҳои давлат, таъмини волоияти қонун ва адолат самтҳои муҳимми рушд ва таҳкимдиҳии давлатдорӣ мардуми тоҷик мебошад» [15, с. 33].

Фаъолияти низоми давлатии таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистонро метавон аз рӯйи манфиатҳои миллий, дараҷаи зохиршавии онҳо ва роҳу воситаҳои ғимояи онҳо муайян намуд. Ғайр аз ин, сохтори институтсионалии таъмини амният ва рушди устувори давлати Тоҷикистонро дар асоси қонунгузорӣ ва сиёсати давлатӣ дар соҳаи таъмини амният, ваҳдат, сулҳу осоиштагӣ, нигоҳ доштани истиқлолият ва яқпорчагии кишвар ва ғайра муайян намудан мумкин аст. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи таъмини амният ва мустаҳкам намудани заминаҳои рушди давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон дорои самтҳои фаъолияти зерин мебошад:

- ташхиснамоӣ ва муайяннамоии манфиатҳои ҳаётан муҳимми шахс, ҷомеа ва давлат;

- дарки афзалияти мақсадҳои миллӣ дар самти таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистон;

- муайяннамоӣ ва баҳодиҳии таҳдид ва хатарҳо ба низоми амният ва рушди устувори кишвар;

- интихоби дуруст ва истифодаи технологияи самарабахш баҳри ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва таъмини амнати ҷомеаи тоҷикистонӣ;

- ташаккули воситаҳо ва механизмҳои мувофиқи аз байнбарии таҳдид ва хатарҳо.

Асосан, давлат ҳамчун институт ва субъекти аввалиндараҷаи таъмини амният ва рушди устувор доништа мешавад. Чунин эътирофнамоии конститутсионӣ аз ҷониби давлати Тоҷикистон низ вучуд дорад. Масалан, дар моддаи 7-и Конститутсия ишора шудааст, ки: «...Соҳибхитӣро, истиқлолият ва тамомияти арзии Тоҷикистонро давлат таъмин менамояд...» [6, с. 6]. Аз ҳамин сабаб, низоми давлатии таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистонро тамоми мақомоти таркибии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти қонунбарор, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва сохтори он, мақомти судӣ ва ҳамаи он мақомоте, ки сиёсати давлатӣ ва вазифаҳои давлатро дар самти таъмини амният ва рушди устувор амалӣ мекунанд, ташкил медиҳанд.

Ҷаъолияти низоми давлатии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро дар асоси самаранок амалӣ гаштани вазифаҳои онҳо метавон муайян намуд. Дар қонунгузории Тоҷикистон вазифаҳои низоми таъмини амният чунин ишора гардидааст:

- «пешбинӣ, ошкор ва пешгирӣ кардани таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ ба манфиатҳои ҳаётан муҳимми объектҳои амният;

- таҳия ва амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои таъҷилӣ ва дарозмуддати пешгирӣ кардан ва аз байн бурдани ин таҳдидҳо;

- ташкил намудан ва дар ҳолати омодабош нигоҳ доштани қувваҳои воситаҳои таъмини амният;

- идора намудани қувваю воситаҳои таъмини амният дар шароити ҳамаарӯза ва ҳолатҳои ғавқулода;

- амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои барқарор кардани қори муътадили объектҳои амният дар минтақаҳое, ки дар натиҷаи ба миён омадани ҳолатҳои ғавқулода зарар дидаанд;

- иштирок дар таъмини амнияти умумӣ ва минтақавӣ мувофиқи санадҳои ҳукукии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон» [7, м. 8].

Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» давлат тамоми ниҳодҳои сиёсӣ ҳукукии давлатӣ, низоми идоракунии давлатӣ, низоми ягонаи рафъи таҳдид ва хатарҳо, ҳолатҳои ғавқулода ҳамчун низоми таъмини амният ва рушди устувори кишвар ишора карда шудаанд. Ҷаъолияти онҳоро дар самти ҳимояи маъфиятҳои шахс, ҷомеа ва давлат, рушди иқтисодиву иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маданӣ, рушди босуботи ҷомеаи тоҷикистонӣ зарурӣ медонанд. «... Ниҳодҳои сиёсӣ ҳукуқӣ, аз ҷумла низоми судӣ, шароити мусоидро барои рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ фароҳам оварда, ҳифзи самарабахши ҳукуқҳои молумулқӣ ва инсониро таъмин менамоянд, низоми идоракунии давлатӣ дараҷаи баланди амнияти иқтисодиро таъмин намуда, рушди босуботи иҷтимоӣ иқтисодии кишварро таъмин менамояд. ...Низоми ягонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва рафъи ҳолатҳои ғавқулода таҳия ва тасдиқ мегардад, нақшаи қолабии миллий ҷиҳати омодагӣ ба офатҳои табиӣ ва эътино ба онҳо ҷорӣ мегардад...» [15, с. 40].

Мақоми асосиро дар таркиботи институтсионалии низоми давлатии таъмини амният баҳри андешидани ҷораҳои ғаврӣ дар ростии таҳдид ва хатарҳо Қумитаи давлатии амнияти миллий мебозад. Доираи салоҳият ва вазифаҳои онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» муайян менамояд. Ҷаъолияти мақоми маъзури давлатӣ тибқи муқаррароти қонунӣ ба ҳотири иҷрои вазифаҳои зерин ба амал бароварда мешавад:

- «ҳифзи истиқлолият ва тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ-стратегӣ, илмӣ-техникӣ, иттилоотӣ ва экологӣ;

- додани маълумот ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо супориш ба мақомоти давлатии дахлдор ва дигар ташкилот вобаста ба масоили ҳолати амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳия ва амалӣ намудани чорабиниҳо барои мусоидат ба мақомоти давлатӣ ва дигар ташкилот дар татбиқи чораҳои рушди сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва илмию техникии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- дар доираи ваколатҳои худ ташкил ва амалӣ намудани разведкаи хориҷӣ;

- огоҳонӣ, ошкоркунӣ ва пешгирии фаъолияти разведкавӣ, зараровар ва дигар фаъолияти душманонаи хадамоти махсус ва ташкилоти давлатҳои хориҷӣ, инчунин шахсони алоҳида, ки барои расонидани зарар ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шудаанд;

- дар доираи ваколатҳои худ мубориза бурдан бар зидди терроризм, ҷинояткориҳои муташаккилона, қочоқ, муҳочирати ғайриқонунӣ, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо, силоҳ, маводди атомӣ ва қисматҳои онҳо, инчунин дигар объектҳои назорати содиротӣ;

- мубориза бо ҳуқуқвайронкуниҳо, ҷиноятҳои коррупсионӣ ва иқтисодии хусусияти коррупсионидоштаи ба ҷиноятҳои тафтишоташон тобеи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд;

- огоҳонӣ, ошкоркунӣ, пешгирӣ ва кушодани ҷиноятҳое, ки таҳқиқ ва тафтиши пешакии онҳо мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба салоҳияти мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд;

- татбиқи ваколатҳои пешбиниамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи сирри давлатӣ;

-таъмини мақомоти давлатӣ ва дигар ташкилот бо алоқаи ҳукуматӣ ва оперативӣ, инчунин ташкил ва таъмини амнияти криптографӣ ва муҳандисӣ-техникии алоқаи рамзӣ ва махфӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар хориҷи ҷумҳурӣ воқеанд, бурдани назорати давлатӣ аз болои ин фаъолият;

-таъмини ҳифзи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хушкӣ, фазо, дарёҳо, кӯлҳо ва обанборҳо, инчунин дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғ.» [12, м. 11].

Дар баробари ин, фаъолияти ин мақоми бевоситаи ваколатдори давлатӣ дар соҳаи таъмини амният дорои самтҳои фаъолияти тибқи қонун муқаррарнамуда низ мебошад, ки ҳадафи онҳоро таъмини низоми амният, мустаҳкамнамоии он, ташкили шароит барои рушди устувори кишвар, саодати ҷомеаи тоҷикистонӣ ва Тоҷикистони ҷавон ташкил медиҳад.

Тамоми мақомоти давлатӣ дар таъмини амният ва рушди устувори Тоҷикистон дар заминаи ду ҳадафи стратегӣ бояд фаъолият кунанд, ки онҳо дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ишора гардидаанд. «Ҳадафи якуми стратегӣ бо мақсадҳои сиёсати беруна мувофиқ карда шудаанд, ки дар оянда бояд ба фароҳам овардани шароити берунаи мусоидаткунандаи рушд, таҳкими пояҳои давлатдорӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳо, манфиатҳои милли ва шаъну шарафи шаҳрвандон берун аз кишвар, таҳкими мавқеи кишвар дар арсаи байналмилалӣ равона карда шаванд. Ҳадафи дуюми стратегӣ бар пояи мақсадҳои сиёсати дохилӣ, ки бояд ба коҳишдиҳии осебпазирии ҳаёти сиёсӣ, иқтисодиёти кишвар, муносибатҳо ва сохтори иҷтимоиву маданӣ, ба таҳдидҳои эҳтимолии беруна, ҷустуҷӯ ва таҳияи механизмҳои самаранок ва сарчашмаҳои дохилии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ, таъмини рушди босуботи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву маданӣ ва ғайра равона гардад, амалӣ мешавад» [15, с. 6].

Ҳамин тариқ, барои фаъолияти самараноки тамоми таркиботи институтсионалии низоми давлатии таъмини амният ва рушди устувори

Тоҷикистон мустақамӣ ва ихтиёрдорӣ асосҳои зерини ҳокимият аҳамияти калон дорад ва онҳо ҳамчун воситаи асосии таъмини низоми амният ва дурнамои рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ мегарданд:

- асосҳои ҳуқуқии таъмини амният ва рушди устувор, ки аз низоми қонунии самаранок ва доктринаҳои стратегияҳои рушди устувори Тоҷикистон ва ҷомеаи тоҷикистонӣ иборат аст;

- асосҳои қудративу низомии таъмини амният ва рушди устувор. Ҷиҳати мазкур метавонад, мустақамии «девори сарҳадӣ»-ро созад, Тоҷикистонро аз таҳдиди ҳаракатҳои тундгарои ҷиноии мусаллаҳ ҳимоя кунад, дар ростии таҷовузо ва бархӯрдҳои геополитикӣ истодагарӣ намояд ва ғ.;

- асосҳои иқтисодии таъмини амният ва рушди устувор дар баланд бардоштани ҳаҷми МММ, истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ аҳамияти стратегидошта, дараҷаи истифодаи комёбиҳои илмӣ-техникӣ дар рушди иқтисоди кишвар, амалӣ намудани барномаи миллии рушди иқтисод (протекционизми иқтисодӣ) ва ғ. ифода меёбанд;

- асосҳои иҷтимоии таъмини амният ва рушди устувор. Асосан баланд бардоштани кафолатҳои молиявии бозори меҳнат, қонеъ гардонидани талаботу манфиатҳои умумиятҳои иҷтимоӣ, мувофиқақунонӣ ва ҳамоҳангии кафолатҳои давлатӣ бо манфиатҳо ва талаботҳои аҳоли, эътибори оммаро сазовор будан воқеияти мустақамии асосҳои иҷтимоии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи Тоҷикистон мегардад. Дар шароити қонунии Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд бардоштани кафолатҳои молиявии бозори меҳнат сол аз сол беҳтару хубтар гашта истодааст. Чунин ҳолатро мо бевосита дар Пайёмҳои солонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мушоҳида мекунем. Қонеъ гардонидани талаботу манфиатҳо дар фаъолияти давлату Ҳукумати Тоҷикистон бевосита воқеъ мегардад.

Мувофиқакунонӣ ва ҳамоҳангии кафолатҳои давлатӣ бо манфиатҳо ва талаботҳои аҳоли сабаби эътибори оммавино сазовор гардидани давлати Тоҷикистон гаштааст;

- асосҳои фарҳангии таъмини амният ва рушди устувор, ки аз таҳияи концепсияи миллии ахлоқӣ, дарки беҳтарин арзишҳои милли-фарҳангӣ ва истифодаи он ҳангоми қабули қарор ва амалӣ намудани он, тасмимҳои пешгирикунанда аз таъсири арзишҳои ғайриинсонгароёна ва ғайримиллӣ дар раванди татбиқи сиёсати фарҳангӣ, глобаликунони арзишҳо ва меъёрҳои унсурҳои фарҳанги милли, ташкил ва тақвияти пойгоҳҳои таълимоти фарҳангӣ дар берун аз кишвар, назорати фазои иттилоотӣ-кибернетикӣ ва ғ. иборат аст.

Ҳамин тариқ, самаранокӣ ва фаъолияти концепсиявӣ доктринавӣ метавонад пояҳои давлатдорӣ Тоҷикистони муосирро мустаҳкамтар намуда, дурнамои инкишофи амнияти онро равшан гардонанд. Сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, дар маҷмӯъ, системаи мукаммали таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистониро ташкил медиҳад. Фаъолияти онҳо дар заминаи Конституцияи Тоҷикистон, қонунҳои соҳавӣ ва махсус, стратегияҳои оинномаҳои амалии онҳо ба роҳ монда мешавад. Таъмини амният ва рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ дар заминаи фаъолияти ҳамбастагӣ ва самаранокӣ тамоми таркиботи институтсионалии системаи таъмини амният ва инкишофи Тоҷикистон ба роҳ монда шудааст.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар рисолаи илмӣ масъалаҳои гуногуни алоқаманд ба таъмини амният ва рушди устувор таҳқиқ шудаанд. Диққати асосиро амният ҳамчун омили асосии рушди устувори ҷомеаи тоҷикистонӣ ба худ ҷалб мекунад. Бухронӣ ва мураккаб будани раванди рушди давлатҳо ва ҷомеаҳо, аз ҷумла давлату ҷомеаи Тоҷикистон дар ҳошияи бештару васеътар гардидани шиддати таҳдиду хатарҳои замони муосир, масъалаи инкишофи устувор ва ҳимояи манфиатҳои миллиро рӯзмарра мегардонанд. Вобаста ба ин, ҷиҳатҳои зеринро дар шакли хулосаи таҳқиқоти илмӣ пешниҳод намудан аҳамиятнок аст:

1. Омӯзиши масъалаи амният ва таъмини рушди устувори ҷомеаҳо, давлат ва тамоми башарият ба яке аз масъалаҳои муҳими инкишофи ҷомеаҳо ва давлатҳои муосир мубаддал гардидааст. Он фазои таҳлилӣ ва омӯзишии мактабҳои илмӣ, мутафаккирон ва муҳаққиқони алоҳида, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва стратегиро ихота кардааст.

Ҷомеаи муосир прогрессивӣ аст, вале авзои сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инчунин биосфера ва ноосфера ҳолати бухрониро мемонад. Далели ин гуфта он аст, ки дар замони муосир аз ҳарвақта дида масъалаи амният ва рушди устувори давлатҳо аҳамиятноктар шуда истодааст. Таъмини амният ҳамчун омили асосии рушди устувори давлат ва ҷомеаҳои милли дар шароити бухронии низоми муносибатҳои байниҳамдигарии таркиботи институтсионалии системаи сиёсӣ аҳамияти калон пайдо кардааст. Мафҳуми «амният» дар соҳаҳои гуногун истифода мешавад: дар технология, дар равандҳои ҷамъиятӣ, дар фаъолияти корхонаҳо, дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон, дар баҳо додан ба раванду ҳодисаҳои табиӣ. Васеъ будани доираи баррасӣ боиси пайдоиши як зумра чараёнҳо ва мактабҳои илмӣ гардидааст, ки онҳо бояд ба мафҳуми «амният» маънои мушаххас ва макони истифодаи муайян медоданд [1–М].

2. Амният мавзуи муҳим дар омӯзиши муносибатҳои сиёсӣ ва ҷамъиятӣ мебошад. Мактабҳо ва тамоюлҳои сершумори илмӣ сабабҳо ва хусусияти таҳдидҳои ба вучудомадаро бо роҳҳои гуногун муайян мекунанд ва роҳҳои гуногуни нигоҳ доштани суботи сиёсӣ ва рушди устуворро пешниҳод мекунанд. Мактабҳо ва самтҳои илмӣ афзалиятнок вобаста ба таснифоти амният ва доираи фарогири он дар тафовут қарор доранд. Мактабҳо, самтҳои илмӣ афзалиятнок, концепсияҳо ва парадигмаҳои амният тарафҳои мухталифи амниятро асоснок намуда, асосҳои назариявӣ ва методологии амниятро мушаххас месозанд, имконияти тарҳсозиро дар ҳошияи таъмини амният ва рушди устувор, ташкили асосҳои институтсионалӣ ва системанокии таъмини амният, дурнамои таъмини амният ва рушди устувор фароҳам меоваранд [2–М].

3. Инсон аз прогресси технологӣ ва рушди иқтисоди бемайлони ва кашфи асрори табиат, ки табиат тамоми захираашро арзонӣ додааст, баҳраманд шудааст. Аммо ҳолати мазкур воқеияти инкишоф нест. «Маҷмуан ба фазои виртуалӣ ворид шудани «инсони замони муосир» моҳияти худро ҳамчун маҳаки муташаккилсозандаи муносибатҳои иҷтимоӣ аз даст додааст. Рақобатҳои мафкуравӣ-идеологӣ, таҳқирҳои миллӣ-тамаддунӣ, мочароҳои иттилоотӣ асоси фазои виртуалиро ташкил медиҳанд. Аз тарафи дигар бошад, ҳуҷумҳои ақлӣ, таъсиррасониҳои психологӣ воқеияти ҳаёти инсонро тағйир медиҳанд» [16–М].

4. «Иштироки одамон дар фазо ва майдони иттилоотӣ мушкилоти мансубияти сиёсӣ, миллӣ ва тамаддунии онҳоро ба вучуд овардааст. Аз даст додани айнияти сиёсӣ, милливу тамаддунӣ аз ҷониби қишри осебпазир ва ҷавони ҷомеаҳои миллӣ барои давлатҳои миллӣ мушкилоти нигоҳ доштан ва пойбарҷо мондани истиқлолияти сиёсии онҳоро рӯзмарра мегардонад. Таъмини амният ва рушди устувор дар шароити глобаликунонӣ ва иттилоотикунонӣ кори чандон осон нест. Кафолати ҳимояшавандагии манфиатҳои миллии давлатҳо аз дараҷаи

таъмини амният ва мустаҳкамкунии асосҳои раванди инкишофи онҳо вобастагӣ дорад» [3–М].

5. Экспансияи идеологияи экстремистӣ ба вайроншавии ҳолати инкишофи мафкуравӣ ва фазои идеологияи миллию тамаддунии ин ва ё он кишвар оварда мерасонад. Он аз нигоҳи сиёсӣ давлатӣ ва ҳуқуқӣ, таназзули фазои мафкуравӣ шуморида шуда, арзишҳои чун ҳуқуқ ва озодӣ, тартибот ва оромӣ, амният ва рушди устуворро коҳиш дода, ба аз байн рафтани онҳо мусоидат мекунад [13–М].

6. Вобаста ба он ки хатарҳо ва таҳдидҳо хосияти ба ҳама субъектон таъсиррасонандагиро соҳибанд, Тоҷикистон ҳам аз ин ҳолат дар канор буда наметавонад. Ҳолати ҷойгиршавии географии Тоҷикистон ва аҳаммияти геополитикию геостратегӣ доштани он ба эҷодкунандагони хатар ва таҳмилкунандагони таҳдид имконияти васеъ фароҳам меоварад. Имкони дигар, ҷойгиршавии Тоҷикистон дар ҳавзаи ягонаи фазои геоконфессионалӣ доништа мешавад [17–М].

7. Барои Тоҷикистон дар сатҳи ҳифзи манфиатҳои миллӣ дарки воқеияти амиқи раванду ҳодисаҳои инкишофи ҷаҳони муосир зарурати ҳатмӣ дорад. Метавон гуфт, ки барои устувории рушд якҷанд ҷиҳатҳои муҳимро ба эътибор гирифтани аҳамиятноки аст: инкишофи муносибатҳои сиёсӣ-идоракунӣ; консенсус ва компромисс дар ба амал баровардани муносибатҳои дипломатӣ ва баъътиборгирии манфиатҳои ҳаётан муҳим; назорати фазои виртуалӣ ва ҳимояи он аз таҳдидҳои иттилоотӣ; татбиқи шудани концепсияи «давлати иҷтимоӣ», «давлати ҳуқуқӣ» ва «давлати тавоно»; қонеъкунии талаботу манфиатҳои шаҳрвандон ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо; низомноқгардонии инкишофи стратегӣ [3–М].

8. Тоҷикистони муосир дар асоси мустаҳками институтсионалӣ, ҳуқуқию иқтисодӣ, молиявӣ иҷтимоӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ ташаккули инкишоф меёбад. Чунин хосият пайдо кардани раванди инкишофи давлатдорӣ метавонад ба безарар гардидани таҳдиду хатарҳои замони муосир ба низоми сиёсии идоракунӣ асоси ҷиддӣ ба ҳисоб равад [7–М].

9. Баланд бардоштани донишҳои сиёсӣ, маданияти сиёсӣ, муайян намудани идеяи ягонаи миллӣ, ҳисси ифтихори миллӣ, муҳаббат ба ватан, беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳоли, ҳифзи марзу бум, мустаҳкамнамоии амнияти миллӣ, дар доираи ҳадафҳои худ истифода намудани фаъолияти созмону ташкилотҳои хориҷӣ, ҳифзи захираҳои табиӣ метавонанд мамлакати моро аз таҳдидҳои замони муосир дур нигоҳ доранд ва рушди устувори Тоҷикистонро таъмин намоянд [8–М].

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Шаклирии раванду ҳодисаҳои нав ба нав, бухронитар гардидани муносибатҳо ва раванди инкишофу рушди давлат заруратро барои пешниҳоди тавсияҳои зерин оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот пеш меоварад:

1. Асри ҷадид асри бухрон ва муқовимату муҳолифатҳост. Ҷомеа ва давлатҳоро доираи васеи таҳдид ва хатарҳо иҳота намудааст. Аз ҳамин сабаб, барои доираҳои илмӣ ва стратегии Тоҷикистон омӯхтани масъалаи амният ва рушди устувори давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон бо бартарии масъалаҳои ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ, ваҳдат ва ягонагии ҷомеаи тоҷикистонӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон ва шаҳрвандон, ҳимояи фазои иттилоотӣ ва идеологии кишвар, рушди низоми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, нигоҳ доштани фарҳанг ва тамаддуни миллӣ, ҳимояи манфиатҳои миллӣ, ҳифзи якпорчагӣ ва манфиатҳои геополитикӣ, ҳифзи табиат ва фазои экологии кишвар ва ғайра аҳамияти муҳим пайдо намояд.

2. Зарурати таъсиси маркази илмӣ ва таҳлилии сиёсӣ-геополитикии «Таҳқиқи таҳдидҳо ва тарҳсозии дурнамои рушди Тоҷикистон» дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо фарогирии сиёсатшиносон, геополитикҳо ва мутахассисони соҳаҳои гуногуни амният ҳатмӣ мебошад. Таҷрибаи давлатҳо ва кишварҳои гуногуни олам нишон медиҳад, ки доктринаҳо, стратегияҳо ва концепсияҳои таъмини амният, дурнамои рушди давлат, муваффақшавӣ дар назорати фазои

геополитикӣ, тақвияти низоми давлату давлатдорӣ танҳо аз ҷониби мактабҳои сиёсӣ ва илмӣ-таҳқиқотии геополитикӣ пешниҳод мегарданд.

3. Аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон вобаста ба шаклгирии доираи васеи ҳолатҳои таҳдидпазирӣ ва хатаровар, аз қабилӣ ҷанги иттилоотӣ ва киберӣ, низоҳои асимметрии ҳарбӣ, терроризми ҷаҳонӣ, муҳоҷирати ғайриқонунӣ, низоҳои этникӣ ва мазҳабӣ, ҳалалдор намудани амнияти захираҳо, мушкилотҳои демографӣ, ҷинояткориҳои муташаккили фаромиллӣ, мушкилоти глобаликунонӣ ва паҳншавии силоҳи қатли ом ва ғайра барои муҳофизат аз хавф, таҳдид ва хатарҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, яроқи химиявӣ, биологӣ, радиологӣ, идеологиву таблиғотӣ «Консепсияи мудофия аз таҳдид ва хатарҳои гибридӣ-ғайрианъанавӣ» қабул ва ба ҳукми амал дарояд.

4. Тавассути истифодаи раванди банақшагирии мақомоти субъекти амният барои таҳким ва ҳамохангсозии тавонмандии дифоии миллии гибридӣ-киберӣ тавассути ҷойгир кардани тамоми мақомоти давлатӣ дар доираи як маркази мубориза ба таҳдид ва хатарҳои замони муосир бояд тақвият ёбад. «Маркази тоҷикистонию муқовимат ба таҳдидҳои гибридӣ-кибернетикӣ» таъсис дода шавад. «Лабораторияи миллии антивирусҳои хатарҳои киберӣ» шакл гирад.

5. Давлатҳо дар шароити муосири мусаллаҳшавӣ ва мустаҳкам намудани заминаҳои низомию қудратии таъмини амният ва истиқлолият интеграцияи низомию қудратӣ ва ҳамкориҳои мудофиявиро дар заминаи пайвастагии идеологӣ, миллию фарҳангӣ ва тамаддунӣ ба эътибор гирифта истодаанд. Вобаста ба вазъияти минтақа ва ҷаҳон Тоҷикистонро зарур аст, ки муттаҳидшавӣ ва ҳамгироии ҳарбию низомиро тақвият бахшад. Дар ин замина талаботу манфиатҳои миллӣ, фарҳангиву тамаддунӣ ва стратегӣ ба инобат гирифта шаванд. Шартӣ аз ҳама самаранокӣ раванди таҳкими заминаҳои низомию қудратӣ ҳамчун омилҳои асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон таъин кардан ба принсипи «худкифоягӣ» мебошад.

6. Дар раванди татбиқи ҳадафҳо дар самти таҳкими амният ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ тақвият бахшида шавад, то ин ки ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳам дар роҳи таҳкими суботи сиёсӣ ва амнияти миллӣ масъулияти хешро эҳсос намояд. Инро давлат ҳангоми тартиб додани концепсияи умумии амният, инкишоф ва амалӣ гардонидани он ба назар мегирад. Ҳамбастагии низоми давлатӣ ва ғайридавлатии таъмини амният ва рушди уствори Тоҷикистон аз ҳар гуна таҳдиду хатар, бунбастҳои роҳи инкишоф ва дурнамои рушд, метавонад ғимоя кунад.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ

1. Военная доктрина Российской Федерации [Электронный ресурс] URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70730556/#review> (дата обращения: 24.01.22.)
2. Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 03.10.2005, №475.
3. Закон о национальной безопасности от 26.07.1947: офиц. текст от 26.07.1947 // Библиотека думающего о России [Электронный ресурс] URL: http://www.patriotica.ru/books/pyh_usa/p13_1.html (Дата обращения: 23.01.22.)
4. Концепсияи амниятӣ иттилоотӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 ноябри соли 2003 № 1175
5. Концепсияи сиёсати хориҷӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 [Заҳираи электронӣ]. – URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> (Санаи мурочиат 11.06.2022 с.)
6. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забони тоҷикӣ ва русӣ) [Матн]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. - 135 с.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» [Матн] // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2011. - №6. м. 434; 2014. - №11. м. 646; 2016. - №3. м. 136.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн] // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1996, №23, мод. 340

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо терроризм» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1999, №11, мод. 275; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо экстремизм (ифротгарой)» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2003, №12, мод.695.

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1995, №23-24, мод. 366

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2021» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2020. - №11. –м.846; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6.04.2021. - № 1771; аз 07.05.2021. - №1782.

12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон». [Матн] // Ахбори маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2008. - №3. - м.183; 2011. - №6. -м. 457; 2013. - №7. – м. 513. - №12. –м. 886; 2014. -№11.-м.654; 2015. - №7-9. – м. 701; 2016. - №3. – м. 138.

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 декабри соли 2003 «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003 - №12. –м. 697; 2007. - №3. м.158; 2014. - №11. м. 655.

14. Оинномаи Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон. Мақсад, вазифаҳо ва усулҳои асосии фаъолияти ҳизб [Матн]. [Манбаи электронӣ] URL: <https://hkhdtkhatlon.tj/view-page.php?view=3> (санаи мурочиат: 08.01.2023 с.)

15. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Матн]. – Душанбе, 2016. - 104 с.

**Суханрониҳо, Паёмҳои солона ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати
миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам
Эмомалӣ Раҳмон**

16. Маросими имзои санадҳои сечонибаи Тоҷикистон, Қирғизистон ва Узбекистон 31.03.2025 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/news/50328> (санаи мурочиат: 23.10.25)

17. Маросими имзои Шартнома миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Узбекистон дар бораи нуқтаи пайваستшавии сарҳадҳои давлатии се кишвар 31.03.2025 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/photoreport/photoreport/50329> (санаи мурочиат: 23.10.25).

18. Паёми Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20.01.2016 [Захираи электронӣ]. –URL: <http://www.president.tj/node/10585> (санаи мурочиат: 25.05.2023).

19. Паёми табрикӣ ба шарафи 57-солагии Иди Ғалаба бар фашизм [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6672> (санаи мурочиат: 10.08.2022 с.)

20. Паёми табрикӣ ба шарафи 57-солагии Иди Ғалаба бар фашизм [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6672> (санаи мурочиат: 10.08.2018 с.)

21. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22.12.2017. ш. Душанбе [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/16771> (санаи мурочиат: 28.12.2017.)

22. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/missives/36370> (санаи мурочиат: 23.10.25)

23. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23.12.2022 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/missives/27245> (санаи мурочиат: 23.10.25)

24. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, 28.12.2024 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/missives/49225> (санаи мурочиат: 23.10.25).
25. Паёми шодбошӣ ба муносибати Рӯзи ваҳдати миллӣ, 26.06.2024 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/speeches/37824> (санаи мурочиат: 25.12.2025)
Раҳмон, Э. Долгий путь к миру [Текст] / Э. Раҳмон. - Душанбе, 1998. – 125 с.
26. Раҳмонов, Э. Ш. Таджикситан на пути демократии и цивилизованного общества [Текст] / Э. Ш. Раҳмонов. - Душанбе, 1996. - 312 с.
27. Раҳмонов, Э. Ш. Наша цель – единство, согласие, созидание [Текст] / Э. Ш. Раҳмонов. – Душанбе, 2000. – 160 с.
28. Раҳмонов, Э. Ш. Наша цель – национальное согласие [Текст] / Э. Ш. Раҳмонов. – Душанбе, 1997. - 128 с.
29. Раҳмонов, Э. Ш. Давлатдорӣ тоҷикон: Аз Сомониён то оғози асри XXI [Матн] / Э. Ш. Раҳмонов. - Душанбе, 1999. – 310 с.
30. Раҳмонов, Э. Ш. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат: иборат аз 4 ҷилд [Матн] / Э. Ш. Раҳмонов. - Душанбе, 2002. - 512 с.
31. Суханронӣ дар Маркази таълимии Кумитаи давлатии амнияти миллӣ дар вилояти Хатлон, 01.11.2024 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/news/48538> (санаи мурочиат: 23.10.25)
32. Суханронӣ дар Паради ҳарбӣ ба муносибати 32-юмин солгарди таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22.02.2025 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/news/49856> (санаи мурочиат: 23.10.25)
33. Суханронӣ дар Саммити муштараки ғайринавбатии арабию исломӣ, 11.11.2024 [Захираи электронӣ] URL: <https://www.president.tj/event/news/48852> (санаи мурочиат: 23.10.25);
Суханронӣ дар мулоқот бо фаёлон, намояндагони ҷомеа ва ходимони

дини кишвар, 09.03.2024 [Захираи электронӣ]. URL: <https://president.tj/event/speeches/37084> (санаи муроҷиат: 25.03.2024)

34. Эмомалӣ Раҳмон, Уфукҳои истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2018. – 305 с.

Китобҳо, монографияҳо

35. Азроянц, Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? современные тенденции мирового развития и политические амбиции [Текст] / Э. А. Азроянц. – М., 2002. – 416 с.

36. Айнӣ, С. Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро. Кулӣёт чилди 14 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 2005. – 270 с.; Айнӣ, С. Таърихи амирони манғитияи Бухоро. Кулӣёт чилди 10 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 1966. – С. 115.

37. Андреевский, И. Е. Полицейское право. Основные начала административного права. Российское полицейское (административное) право: конец XIX — начало XX века [Текст]: хрестоматия / И.Е. Андреевский // сост. и вступит, ст. Ю. Н. Старилова. - Воронеж, 1999. - 624 с.

38. Аналитический отчет Стратегии кибербезопасности. – М.: Экспертно-Аналитический центр «InfoWatch», 2022. – 44 с.

39. Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель // Соч. в 4-х т. — Т. 4. — М.: Мысль, 1983. - 830 с.

40. Аристотель. Сочинения в четырех томах. Том 4 [Текст] / Аристотель. / Перев. и ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. - 830 с.

41. Бек, У. Общество риска. На пути к другому модерну. Пер. с нем [Текст] / У. Бек. –М.: Прогресс-традиция, 2000. – С. 76. -384 с.

42. Бжезинский, Зб. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис [Текст] / Зб. Бжезинский. - М., 2013. – 287 с.

43. Бухрони Афғонистон ва амнияти минтакавӣ [Матн]: маҷмуи мақолаҳо. – Душанбе: «Ирфон», 2014. – 241 с.

44. Бурлацкий, Ф.М. Глоток свободы: В 2 т [Текст] / Ф.М. Бурлацкий. — М., 1997. С. 194. – 464 с.

45. Валлерстайн, И. Миросистемный анализ. Введение [Текст] / И. Валлерстайн. - М.: Территория будущего, 2006. – 248 с
46. Вангородский, С.Н. Основы кибербезопасности [Текст] / С.Н. Вангородский. – М., 2019. – 238 с.
47. Возжеников, А. В. Национальная безопасность России: вызовы, опасности и угрозы (вопросы теории и практики): монография [Текст] / А.В. Возжеников, И. Н. Герман. - М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. -206 с.
48. Ғазолӣ, М. Насихат–ул–мулук [Матн] / М. Ғазолӣ. – Душанбе, 1993. – 176 с.
49. Гоббс, Т. Ливиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс. - М.: Мысль, 2001. – 240 с.
50. Гоббс, Т. Сочинения. В 2-х т. Т. 2 [Текст] / Т. Гоббс. - М., 1991. -731 с.
51. Гэлбрейт, Дж. К. Новое индустриальное общество [Текст] / Дж. К. Гэлбрейт. – М., Эскимо, 2008. – 1200 с.
52. Дониш, А.М. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития [Матн] / А.М. Дониш. – Душанбе, 1992. – С. 71.
53. Дрейер, О.К. Глобальные проблемы и “третий мир” [Текст] / О.К. Дрейер, Б.В. Лось, В.А. Лось. – М., 1991. – 228 с.; Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание / В.И. Даль. - М., 2003. –С. 107
54. Зокиров Г.Н. Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров, М. Абдулҳақов. –Душанбе, 2008. -172 с.
55. Зокиров, Г.Н. Давлат. Қ. 1 [Матн]: Монографияи илмӣ / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2012. - 384 с.
56. Зокиров, Г.Н. Давлати тавоно [Матн] / Г.Н. Зокиров. - Душанбе, 2018. - 60 с.
57. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷ.1; 2; 3 [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «Андалеб – Р», 2015.

58. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷилди 3 [Матн] / Г.Н.Зокиров. -Душанбе: «Андалеб - Р», 2015.
59. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. - Душанбе: «ЭР-граф», 2010. -520 с.
60. Зокиров, Г.Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. -352 с.
61. Зокиров, Г.Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2010. – 385 с.
62. Зокиров, Г.Н. Геополитика [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2009. - 324 с.
63. Зокиров, Г.Н. Минтақаи кӯҳистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2016. -152 с.
64. Зокиров, Г.Н. «Хуросони бузург» (доктринаи геополитикӣ) [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2021. -160 с.
65. Игнатенко, А. А. Ибн Хальдун [Текст] / А.А. Игнатенко. – М.: Мысль, 1980. – 160 с.
66. Ильин, М. С. Финансово-промышленная интеграция и корпоративные структуры: мировой опыт и реалии России [Текст] / М.С. Ильин, А.Г. Тихонов. - М., 2012. – 286 с.
67. Ионин, С. Н. Параллельное оружие, или чем и как будут убивать в XXI веке [Текст] / С.Н. Ионин. - М.: Издательский дом «Звонница-МГ», 2009. - 496 с.
68. Ионин, С.Н. Параллельное оружие, или чем и как будут убивать в XXI веке [Текст] / С.Н. Ионин. - М.: Издательский дом «Звонница-МГ», 2009. – 496 с.
69. Карпов, В.И., Павлов Д.Б. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства [Текст] / В.И. Карпов, Д.Б. Павлов. - М., 2010. – 237 с
70. Киссинджер, Г. Мировой порядок [Текст] / Г. Киссинджер. - М.: АСТ, 2015. – 512 с.

71. Киссинджер, Г. Нужна ли Америке внешняя политика? [Текст] / Г. Киссинджер // Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: Ладомир, 2002. – 352 с.
72. Крастев, И. Парадоксы демократии [Текст] / И. Крастев. - М.: Европа, 2015. – 188 с.
73. Лапина З.Г. Учение об управлении государством в средневековом Китае [Текст] / З.Г. Лапина. -М.: Наука, 1985. – 383 с.
74. Лапуста, М.Г. Предпринимательство: учебник для высших учебных заведений [Текст] / М.Г. Лапуста. – М.: ИНФРА, 2012. – 383 с.
75. Ли, Вэй. Нетрадиционная безопасность и международные отношения. Большая стратегическая конъюнктура всего мира [Текст] / Ли Вэй, Фу Чуньхуа. – Пекин, 2000. – 523 с.
76. Логунов, А. Б. Региональная и национальная безопасность. Учебное пособие [Текст] / А.Б. Логунов. –М.: Вузовский учебник, 2009. – 432 с.
77. Макиавелли, Н. Государь: сочинения [Текст] / Н. Макиавелли. - Харьков: Издательство «Фолиа», 1998. - 656 с.
78. Махмадов, А.Н. Амният ҳамчун падидаи системаи иҷтимоӣ (таҷрибаи таҳлили иҷтимоию сиёсӣ) [Матн] / А.Н. Махмадов, Ш.А. Раҷабов. – Душанбе, 2007. – 140 с.
79. Махмадов, А.Н., Стратегияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Лоихаи ташаббусӣ) [Матн] / А.Н. Махмадов, Т.Ҷ. Юнусов, Ш.А. Раҷабов. – Душанбе, 2000. – 30 с.
80. Махмадов, А.Н. Национальный интерес Таджикистан (Методическое руководство) [Текст] / А.Н. Махмадов, И.К Асадуллаев. – Душанбе: ООО «Авесто», 2009. – 92 с.
81. Махмадизода, Н.Д. Омилҳои иҷтимоии экстремизми динӣ-сиёсӣ дар Тоҷикистон. Монография [Матн] / Н.Д.Махмадизода. - Душанбе, 2019 - 240 с.

82. Маркс, К. Сочинения. Изд 2 [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгелс. – М., 1955. – С. 698 с. Маслоу, А.Х. Новые рубежи человеческой природы. [Текст] / А.Х. Маслоу - М., 1999. - С. 74.
83. Международные акты о правах человека: сборник документов [Текст]. - М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. – 753 с.
84. Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. – 329 с.
85. Михайлов, А.Е. О понятии «государственная безопасность» и ее принципах [Текст] / А.Е. Михайлов // Актуальные проблемы государственной безопасности Российской Федерации: сб. тр. научн. конф. / Рост. гос. ун-т. путей сообщения. – Ростов н/Д, 2008. – 365 с..
86. Муҳаммад, А.Н. Амнияти миллӣ [Матн]. Воситаи таълимӣ / А.Н. Муҳаммад, Сафарализода Х.Қ.– Душанбе, 2019. – 226 с.
87. Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. – Душанбе: Адиб, 1989. – 200 с.
88. Ҳамиди, А. Ҳадиси бедорӣ [Матн] / Ҳ. Ансорӣ. -Техрон, 2007. -385 с.
89. Общая теория национальной безопасности [Текст] / Под общ. ред. А.А. Прохожева. – М.: Издательство РАГС, 2005. – 344 с.
90. Теория развития и безопасности человека и общества [Текст]: учебник / Под общ. Ред. А.А. Прохожева. — Изд. 2-е, доп. — М.: Изд-во РАГС, 2005. – 338 с.
91. Опалева, А.В. Правовая основа обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: монография [Текст] / А.В. Опалева. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. –511 с.; Ожегов, СИ. Словарь русского языка. 4-ое изд., испр. и доп. - М., 1960. - С. 39; Словарь русского языка: в 4-т. 2-е изд. - М., 1981. Т. I. - С.74
92. Платон. Государство // Соч: в 4 т. — Т. 3 [Текст] / Платон. — М.: Мысль, 1994. – 654 с.

93. Платон. Диалоги [Текст] / Платон. - М.: Мысль, 1986. – 607 с.
94. Пол, Б. Старез. Новая безопасность - повестка дня: глобальный обзор [Текст] / Пол, Б. Старез. - Токио: Японский центр международной торговли, 1998. – 332 с.
95. Сенека, Л.А. Нравственные письма к Луцилию [Текст] / Л.А. Сенека. - М.: Наука, 1977. – 384 с.
96. Сипок, Р.П. Философско-правовое наполнение концепции государственной безопасности Российской Федерации в условиях глобализации: монография [Текст] / Р.П. Сипок. / под науч. ред. П. М. Кандалова. - М., 2010. – 307 с.
97. Советский энциклопедический словарь [Текст]. – М., 1982. – С. 1552.
98. Стариков, Н.В. Геополитика: как это делается [Текст] / Н.В. Стариков. - СПб.: Питер, 2014. - 368 с.
99. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1 [Матн]. – Душанбе, 2008. – 950 с.
100. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 2 [Матн]. – Душанбе, 2008. – 950 с.
101. Фукуяма, Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: [пер. с англ.] / Ф. Фукуяма. — М.: АСТ, 2006. – 244 с.
102. Харичкин, И.К. Национальная безопасность: природа, содержание [Текст] / И.К. Харичкин // ФСБ России. Правовое регулирование деятельности федеральной службы безопасности по обеспечению национальной безопасности Российской Федерации: Научно-практический комментарий /Под ред. В.Н. Ушакова, И.Л. Трунова. – М., 2006. - 592 с.
103. Хидирзода, М.У. Амнияти идеологӣ ва моҳияти он дар замони ҷаҳонишавӣ (таҳлили фалсафи сиёсӣ) [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе: Дониш, 2024. –202 с.

104. Хидирзода, М.У. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллӣ [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2020. - 100 с.
105. Холиқов, А.Ғ. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллӣ (бархӯрди ҳукукии манфиатҳои ҷаҳонишавӣ ва давлати миллӣ) [Матн] / А.Ғ. Холиқов. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – 70 с.
106. Холов, Х.К. Проблемы национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности [Текст]: Монография / Х.К. Холов. – Душанбе, 2017. - 163 с.
107. Лу, Чжунвэй. Теория нетрадиционной безопасности [Текст] / Чжунвэй Лу. – Пекин, 2003. – 240 с.
108. Чапчиков, С.Ю. Комментарий к Федеральному закону от 28 декабря 2010 г. № 390-ФЗ «О безопасности» (постатейный) [Текст] С. Ю. Чапчиков. – М.: Юстицинформ, 2011. – 192 с.
109. Энциклопедияи миллии тоҷик. Иборат аз ду ҷилд [Матн] – Душанбе, 2011 (2013).
110. Энгелс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства [Текст] / Ф. Энгелс. — М.: Политиздат, 1986. – 222 с.; Энциклопедический словарь: В 41 т. / Под ред. проф. И.Е. Андреевского. Издатели: Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон, 1891. Т. 3. - С 304 -308
111. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Текст]. - СПб.: Семеновская типолитография. - 1891. -Т.3. – 492 с.; Безопасность Евразии -2008: Энциклопедический словарь-ежегодник. - М., 2009. - С. 49.
112. Ятимов С.С. Илм ва амният [Матн] / С.С. Ятимов. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 192 с.
113. Ярочкин, В.И. Теория безопасности [Текст] / В. И. Ярочкин, А. В. Бузанова. - М.: Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. – 173 с.

Диссертатсия ва авторефератҳо

114. Герасимов, А.В. Органы государственной безопасности в механизме правового государства. Теоретико-правовой аспект [Текст]

Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. В. Герасимов. - Краснодар, 2004. - 214 с.

115. Исаев, У.У. Неправительственные организации и политические изменения в Республике Таджикистан [Текст]: автореферат ... кандидата политических наук: 23.00.02 / У.У. Исаев, - Душанбе, 2014. – 24 с.

116. Климов, О. Н. Национальная безопасность России в условиях глобализации (политологический аспект) [Текст]: дис. ...канд. полит. наук: 23.00.04 / О.Н. Климов. - М., 2003. – 169 с.

117. Сафарализода Х.Қ. Таҳдидҳои замони муосир ва таъсири онҳо ба суботи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Дис.. докт. ...илм...сиёсӣ ихт...23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ. - Душанбе, 2024. – 421 с.

118. Тукало, Д. А. Современное понимание национальной безопасности: изменение роли военно-политической деятельности (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук 09.00.11. [Текст] / Д.А. Тукало. - М., 2004. – 130 с.

Мачаллаҳо

119. Акопов, С. «Неоконченное приключение» образа врага: от теории секьюритизации до концепции «далеких местных» [Текст] / С. Акопов, Е. Прошина // Власть. – 2011. - № 01. – С. 89-92.

120. Алексеева, Ю. С. Принципы защиты цифрового суверенитета государства // Трансформация механизма государства в период становления и развития инновационного электронного государства. Сборник статей международного круглого стола, Минск, 27 октября 2023 года. – Минск: БГЭУ, 2024. – С. 237-240.

121. Алпеев, А.С. Критически важные объекты. Терминология безопасности [Текст] / А.С. Алпеев // Вопросы кибербезопасности №4(17) – 2016. – С. 72 – 76.

122. Александров, М. В. О Концепции национальной безопасности нашей страны [Текст] / М.В. Александров // Международная

безопасность. Национальные и глобальные аспекты. Дайджест 1. - М., 1990. - 28-29 с.

123. Антюхова, Е.А. «Арабская весна»: новые механизмы смены авторитарных режимов [Текст] / Е.А. Антюхова // Вестник МГИМО-Университета № 2 (41) 2015. – С. 238-246.

124. Бабкина, Е. В. Понятие безопасности личности [Текст] / Е.В. Бабкина // Человек: преступление и наказание. - 2008. - № 3. - С. 194-197.

125. Балахонская, Л. В., Балахонский, В. В. Безопасность общества: историко-философские и теоретические аспекты осмысления [Текст] / Л.В. Балахонская, В.В. Балахонский // Вестник Санкт – Петербургского университета МВД России № 1 (53) 2012. – С. 278 – 285.

126. Бартош, А.А. Парадигма гибридной войны [Текст] / А.А. Бартош // Вопр. безопасности. 2017. № 3. - С. 44–61.

127. Белоусова Н.Б. Кибер-сила в современной системе международных отношений // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. - начало XXI в.). Материалы II Международной научно-практической конференции (Витебск, 23–24 апреля 2015 года). - Витебск, 2015. - С. 30-32.

128. Беляев, В.П. Эволюция понятия национальной безопасности [Текст] / В.П. Беляев, Г.С. Беляева, С.Ю. Чапчиков // Вестник Волгоградского государственного университета. Раздел Теория и практика государственно – правового развития. Сер. 5, Юриспруд. 2016. № 3 (32). – С. 45-53.

129. Ван, И Чжоу. Дорожить исследованием нетрадиционной безопасности [Текст] / Ван И Чжоу // Женминь бао. - 2003. - № 7. - 21 мая.

130. Владимирова, Т.В. — К вопросу соотношения национальной и государственной безопасности [Текст] / Т.В. Владимирова // Социодинамика. – 2016. – № 6. – С. 18 – 28;

131. Власов, Р. Г. Проблемы безопасности общества и история социально-филосовской мысли [Текст] / Р.Г. Власов // Журнал

Современные исследования социальных проблем 2019, Том 11, № 6. – С. 55 - 76.

132. Ганчаров, И.В. О соотношении понятий «национальная безопасность», «государственная безопасность», «конституционная безопасность» [Текст] / И.В. Ганчаров // Актуальные проблемы российского права, 2009, №1. – С.116-122.

133. Горный, М.Б. Взаимодействие некоммерческих организаций и органов власти: сравнительный анализ законодательства [Текст] / М.Б. Горный // Журнал исследований социальной политики. 2010. Т. 9. № 2. – С. 219-231.

134. Джамолова, Д. Влияние просветительских идей Ахмада Дониша на реформаторское движение [Текст] / Д. Джамолова // Сборник статей международной научно-практической конференции по теме «Ахмад Дониш и общественно-политическая мысль народов Центральной Азии во второй половине XIX- начале XX веков». – Душанбе, 2017. – С. 277-285.

135. Дюков Р.В., Мاستилин А.Е. Кибертерроризм, как глобальная проблема // Экономика и социум, №6(49) 2018. - С. 384-386

136. Заплатинский, В. М. Терминология науки о безопасности [Текст] / В. М. Заплатинский // Сборник докладов международной научной конференции «Безопасность науки и безопасность образования». - Liptovsky Mikulas: AOS v Liptovskom Mikulasi, 2006, (CD диск). – С. 39-52.

137. Зокиров, Г.Н. Чойгоҳи мақомоти низомӣ дар муборизаи зидди экстремизми сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров // Осори Академия (Труды Академии) №2 (16). – Душанбе, 2011. – С. 84-91.

138. Зотова, Л. В. Безопасность народа и государства как главная политическая ценность в учении Томаса Гоббса [Текст] / Л.В. Зотова // История политическое мысли // Вестник РУДН, сер. Политология, 2003, № 4, - С. 55-64.

139. Ирошников, Д.В. Государственная безопасность как правовая категория [Текст] / Д. В. Ирошников // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2013, № 3. – С. 35-42

140. Ирошников, Д.В. Соотношение понятий «опасность», «угроза», «вызов» и «риск» в правовой доктрине, действующем законодательстве и документах стратегического планирования [Текст] / Д.В. Ирошников // Журнал Транспортное право и безопасность 2017, № 12 (24). - М., 2017. – С. 96 -103.

141. Карнаухов, С.С. Формирование юридической теории безопасности государственности в контексте новых вызовов и угроз [Текст] / С.С. Карнаухов // Вестник Академии экономической безопасности МВД России. 2008. № 1. – С. 58-64.

142. Комилбек, А.Ё. Киберсиёсат: мазмун, моҳият ва хусусиятҳои он [Матн] / А.Ё. Комилбек, М.У. Хидирзода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2021. – № 2 (74). – С. 63-71.

143. Комилбек, А.Ё. Ташаккули таҷрибаи байналмилалӣ дар масъалаи танзими киберсиёсат [Матн] / А.Ё. Комилбек, М.У. Хидирзода // Идоракунии давлатӣ. – 2021. – № 3 (52). – С. 195-203.

144. Ковалев, А. А. Развитие историко-политической мысли по военной безопасности [Текст] / А. А. Ковалев // Молодой ученый. — 2012. — № 8 (43). — С. 216-219.

145. Литвинов, Э.П. Безопасность как философская категория [Текст] / Э.П. Литвинов. // Электронное научное издание Альманах Пространство и Время Т. 7. Вып. 1 – 2014. – С. 3 – 13.

146. Луман, Н. Понятие риска [Текст] / Н. Луман // THESIS. – 1994. – №5. –С 135-160 с.

147. Овчиников, А. И. Формирование понятия «Национальная безопасность» в истории государственно – правовой мысли [Текст] / А.И. Овчиников // Методология политико – правовых исследований. Философия права, 2014, №5 (66) – С. 15-19.

148. Орлова, А. В. Эволюция понятия «Экономическая безопасность» [Текст] / А.В. Орлова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Экономика. Информатика, 2012. -№ 19-1(138). -С. 93-97.
149. Павлович, О.В. Антропологическая парадигма национальной безопасности в философской системе Томаса Гоббса [Текст] / О.В. Павлович. // ВЕСТНИК ОГУ №7 (126)/июль 2011. – Екатеринбург, 2011. – С. 62-67.
150. Палитай, И.С. Современная российская политическая элита: статусно-ролевой анализ поколений [Текст] / И. С. Палитай // Вестник РФФИ. Гуманитарные и общественные науки. 2020. № 5. - С. 105–116.
151. Панарин, И. Н. Основы теории «Гибридной войны» [Текст] / И.Н. Панарин // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право. № 4, 2019. – М., 2019. – С. 58-71.
152. Патрушев, Н.П. Особенности современных вызовов и угроз национальной безопасности России [Текст] / Н.П. Патрушев // Журнал российского права. 2007. № 7. – С. 3 – 12.
153. Попов, П.В. Возможности демократических государств по реагированию и противодействию гибридным угрозам [Текст] / П.В. попов // Via in tempore. История. Политология. 2020. Т. 47, № 1. -С.187–193.
154. Ризоев, С. Нақши сиёсии созмонҳои байналмилалӣ дар минтақаҳои дар раванди ҷаҳони тағйирёбанда [Матн] / С. Ризоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ 2014. № 3/5(142). – Душанбе, 2014. – С.153 - 157.
155. Сафарализода, Х.Қ. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва нақши онҳо дар таъмини амнияти миллий [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ «Нақши институтҳои сиёсӣ дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ» (12 декабри соли 2018.). – Душанбе, 2018. –С. 210-222.

156. Сафарализода, Х.Қ. Роль коллективной безопасности в борьбе с новыми мировыми вызовами и угрозами [Текст] / Х.Қ. Сафарализода, Ш.Х. Шарипов. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук 2022. №6. – Душанбе, 2022. – С. 302-313.

157. Сафарализода, Х.Қ. Таҳдидҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ: моҳият, хусусият ва нишонаҳои фарқкунандаи онҳо [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон 2020 № 3. – С. 112-117.

158. Сафарализода, Х.Қ. Умумият ва махсусияти ҳавфу ҳатар ва таҳдид: масъалаҳои назариявӣ [Матн] / Х.Қ. Сафарализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021 № 1. – С.159-173.

159. Симонова, М. М. Основы управления безопасностью [Текст] / М.М. Симонова // Научный вестник МГИИТ. 2009. Т. 2. № 2. – С. 90 - 102.

160. Уолфорт, У. Возвращение реальной политики [Текст] / У. Уолфорт // Россия в глобальной политике. 2015. № 4. - С. 50–61.

161. Усеев, Р. З. Генезис теории безопасности в мировой и отечественной системе научных знаний [Текст] / Р.З. Усеев // Вестник Самарского юридического института. Политические и юридические науки. – 2016. – № 4(22). – С. 73-81.

162. Чан, Янь. Китай и Россия в условиях нетрадиционных вызовов и угроз национальной безопасности [Текст] / Янь Чан // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2018. -Т.10. -№3. - С.144-153;

163. Чернов, С. Б. Теория экономической безопасности в контексте достижений различных экономических школ [Текст] / С.Б. Чернов // Вестник университета. Сер. Экономика: проблемы, решения, перспективы № 7-8, 2016. – С. 112-118.

164. Шестопал, Е.Б. Социокультурные угрозы и риски в современной России [Текст] / Е.Б. Шестопал, А.В. Селезнева // Социологические исследования. 2018. №10. - С. 90–99.

165. Шлычков, В. В. Об отдельных аспектах применения «ручного управления» органами российской государственно-муниципальной власти [Матн] / В.В. Шлычков, И.К. Киямов, С.М. Кулиш, Д.Р. Нестулаева, И.Г. Алафузов // Актуальные проблемы экономики и права. 2016. Т. 10. № 3 (39). - С. 39-54.

166. Юй Цзянь Хуа. ШОС и взгляды безопасности [Текст] / Юй Цзянь Хуа // Исследование теории Мао Цзэдуна и Дэн Сяопина. - Шанхай. - 2005. - № 3. - С. 76-79.

167. Якушина, О. Теория секьюритизации в международных отношениях [Текст] / О. Якушина // Информационно-аналитическое издание «Геополитика». Выпуск XV. — М., 2012. — С. 81-85.

168. Ятимов, С.С. Илм ва амният [Матн] / С.С. Ятимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2017. – №2/3. – С.273-280.

VI. Захираҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ

169. Александр Б. Гибридные угрозы: международное и национальное измерение [Текст] / Б. Александр / Воины и Армии/ Независимая газета [Электронный ресурс] URL: https://www.ng.ru/armies/2018-07-30/7_7277_hybrid.html (дата обращения: 24.11 2022.)

170. Александр, В. «Вызовы», «Риски», «Опасности», «Угрозы», «Кризисы», «Катастрофы» и «Крах» как важные категории политологии и теории войны [Текст] / В. Александр. [Электронный ресурс] URL: http://www.kadet.ru/lichno/vlad_v/Ocenka_riskov.htm (дата обращения: 22.07.2021.)

171. Александр, З. Американская военная доктрина-2030 [Текст] / З. Александр. [Электронный ресурс] URL: <https://aftershock.news/?q=node/971898&full> (дата обращения: 23.01.22.)

172. Александрова, А. Филосовские аспекты безопасности жизнедеятельности [Текст] / А. Александрова, Т. Согомоян. [Электронный ресурс] URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1323> (дата обращения: 24. 07. 2022.)

173. Алексей, Б. К вопросу концептуальной истории безопасности [Текст] / Б. Алексей. [Электронный ресурс] URL: <https://ucp.by/university/news/novosti-partnerov/aleksey-bogdanovich-k-voprosu-kontseptualnoy-istorii-bezopasnosti2/> (дата обращения: 25. 07. 2022.)

174. В Китае вышла «Теория нетрадиционных видов угрозы безопасности» Лу Чжунвэя [Электронный ресурс] URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1068193500> (дата обращения: 15.08.2021.)

175. Вируш, А.И. Соотношение категорий «риск», «вызов», «угроза» в теории национальной безопасности [Текст] / А. И. Вируш [Электронный ресурс] URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/207168/1/Веруш_политич_18-024-030.pdf (дата обращения: 22.07.2021.)

176. Гацко, М. Ф. О соотношении понятий «угроза» и «опасность» [Текст] / М.Ф. Гацко. [Электронный ресурс] URL: http://old.nasledie.ru/oboz/N07_97/7_06.HTM (дата обращения: 20.07.2021.)

177. Гибрид [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гибрид> (дата обращения: 20.11 2022.)

178. Историческая эволюция понятия социальной безопасности [Текст] // Эпоха Нового времени. [Электронный ресурс] URL: https://socis.ucoz.ru/fr/0/Lecture_2.pdf (дата обращения: 30.09.2021.)

179. Зиновьева, Е. Практика цифрового суверенитета в России и КНР // Официальный сайт Российского Совета по Международным делам. – 2023. – 29 мая [Манбаи электронӣ] URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/praktika-tsifrovogo-suvereniteta-v-rossii-i->

knr/?sphrase_id=151323527&ysclid=lzmy7jlr8u136508830 (дата обращения: 20.04.25).

180. Кийко, М.Ю. Современные аспекты научных трактовок угроз национальной безопасности [Текст] / М.Ю. Кийко [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-aspekty-nauchnyh-traktovok-ugroz-natsionalnoy-bezopasnosti> (дата обращения: 15.08.2021.)

181. Концепсия стратегии мудофиат ва таъмини амнияти аъзоёни Шартномаи Атлантикаи Шимолӣ//NATO's Bi-Strategic Command Capstone Concept (2010). – С. 18-21. [Захираи электронӣ]URL:https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf // http://vsenato.ru/wp-content/uploads/2015/08/20120214_strategic-concept-2010-rus.pdf (санаи мурочиат: 26.11 22 с.)

182. Копенгагенская школа (секьюритизация). Безопасность не продается [Текст]. [Электронный ресурс] URL: <https://web.archive.org/web/20170414051911/http://avetyan.livejournal.com/21273.html> (дата обращения: 22.05.2022.)

183. «НАТО-и туркӣ» дар Осиёи Марказӣ, оё он имкон дорад? [Матн]. [Манбаи электронӣ] URL: <https://pressa.tj/nato-i-turk-i-dar-osiyo-i-markaz-i-o-yo-on-imkon-dorad/> (санаи мурочиат: 21.08.2022 с.)

184. Научные подходы к классификации угроз национальной безопасности [Электронный ресурс] URL:https://studme.org/172849/politologiya/nauchnye_podhody_klassifikatsii_ugroz_natsionalnoy_bezopasnosti (дата обращения: 15.08.2021.)

185. Общественный договор - это... Теория общественного договора Руссо, Гоббса и Локка [Электронный ресурс] URL: <https://anews.com/novosti/118404615-obwestvennyj-dogovor-jeto-teorija-obwestvennogo-dogovora-russo-gobbsa-i-lokka.html> (дата обращения: 09. 11. 2021 с.)

186. Основные теоретические школы в сфере международной безопасности [Текст]. [Электронный ресурс] URL:

[https://bstudy.net/739845/politika/osnovnye teoreticheskie shkoly sfere mezhdunarodnoy bezopasnosti](https://bstudy.net/739845/politika/osnovnye_teoreticheskie_shkoly_sfere_mezhdunarodnoy_bezopasnosti) (дата обращения: 21. 09. 2019.)

187. Право Томаса Гоббса [Электронный ресурс] URL: [https://studwood.ru/651021/pravo/pravo_tomasa_gobbsa#:~:text=Гоббс%20Томас%20\(1588--%201679\)%20--.внешних%20врагов%20и%20внутренних%20распрей](https://studwood.ru/651021/pravo/pravo_tomasa_gobbsa#:~:text=Гоббс%20Томас%20(1588--%201679)%20--.внешних%20врагов%20и%20внутренних%20распрей) (дата обращения: 09. 11. 2021 с.)

188. Риск. [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Риск> (дата обращения: 06.12.2021.)

189. Роль Лидера нации - Президента республики Таджикистан Эмомали Рахмона в поиске путей стабилизации ситуации и обеспечения безопасности в Афганистане [Текст]. [Электронный ресурс] URL: <https://ravshanfikr.tj/shinokhti-masoili-i-timo-va-sijos/rol-lidera-natsii-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-emomali-rakhmona-v-poiske-putej-stabilizatsii-situatsii-i-obespecheniya-bezopasnosti-v-afganistane.html#ftn2> (дата обращения: 10.08.2022.)

190. Секьюритизация (политология) [Электронный ресурс] URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Секьюритизация \(политология\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Секьюритизация_(политология)) (дата обращения: 22. 05. 2022.)

191. Спиноза, Б. Богословско-политический трактат [Текст] / Б. Спиноза. // Электронная библиотека «Гражданское общество в России» [Электронный ресурс] URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Spinoza_B-P_tr.pdf. (дата обращения: 01.12.2021.)

192. Таджикистан [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Таджикистан> (дата обращения: 12.06.2022.)

193. Унсурмаолӣ, К. Қобуснома [Матн] / К. Унсурмаолӣ. – С. 184 – 185. [Манбаи электронӣ] URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/qobusnoma.pdf> (санаи мурочиат: 22. 11. 21 с.).

194. Хавфи репутатсионӣ [Захираи электронӣ]. –URL: <https://khovar.tj/2024/02/havfi-reputatsion-doktori-ilm-oi-siyos-professor-muhammad-abdura-mon-in-mavzuro-shar-medi-ad/> (санаи муроҷиат:20.04.2024)

195. Чан Янь. Проблемы региональной безопасности в СВА: опыт и перспективы китайского и российского участия и взаимодействия: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 [Текст] / Янь Чан - Владивосток [Электронный ресурс] URL: <https://www.dissercat.com/content/problemy-regionalnoi-bezopasnosti-v-sva-opyt-i-perspektivy-kitaiskogo-i-rossiiskogo-uchastiya> (дата обращения: 20.09.2021.)

196. Шоги, Э. «Мировой порядок Бахауллы» [Текст] / Э. Шоги. [Электронный ресурс] URL: <https://reference.bahai.org/en/t/se/WOB/wob-52.html> (дата обращения: 10.02.22.)

Адабиёт бо забони хориҷӣ

197. Brzezinski, Zb. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives / Zb. Brzezinski. - New York: Basic Books, 2016. - 256 p.

198. Buzan, B. Regions and Powers: The Structure of International Security [Text] / B. Buzan, O. Waever. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. - 564 p.

199. Buzan, B. Security: A New Framework for Analysis [Text] / B. Buzan, O. Waever, J. Wilde. - Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. - 239 p.

200. Carothers, T. The Concept of Civil Society Is a Recent Invention [Text] / T. Carothers [Electronic resource] URL: <https://carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf> ((application date:03.01.2023.)

201. Carr, Ed. The Twenty Years Crisis 1919–1939 / Ed. Carr. - New York: Harper Perennial, 1964. – 244 p.

202. Cohn, C. Women and Wars [Text] / C. Cohn. - Cambridge: Polity Press, 2013. - 296 p.

203. Collins, J. M. Definitions of Grand or National Security Strategy and Statecraft [Text] / J.M. Collins. – Washington, 1993. - P. 1-4.
204. Enloe, C. Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives [Text] / C. Enloe. - Berkeley: University of Southern California Press, 2000. - 440 p.
205. Frederick L. S. The Dilemma of the Peace-Seekers [Text] / L. S. Frederick. // American Political Science Review, Volume 39, Issue 1, February 1945, - p. 12 – 30.
206. Gene, Sh. From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework for Liberation [Text] / Sh. Gene. [Electronic resource] URL: http://files.kob.su/books/sharp_ot_diktaturyi_k_demokratii.pdf (application date: 28.05.2022.)
207. Gunnar, S. A History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century [Text] / S. Gunnar, G. Nils. – London, 2017. - 432 p.
208. Hoffmann S. After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991 [Text] / S. Hoffmann, Co-edited, R. Keohane, J. Nye. - Cambridge, Mass., U.S.: Harvard University Press, 1993. - 481 p.
209. Kaplan, M.A. System and Process in International Politics [Text] / M.A. Kaplan. - London: ECPR Press, 2005. - 258 p.
210. Keohane, R. Power and Interdependence: World Politics in Transition [Text] / R. Keohane, Jr. Nye. - Upper Saddle River, NJ: Pearson Addison Wesley, 2011. - 368 p.
211. Krasner, D.S. Power, the State and Sovereignty: Essays on International Relations [Text] / D.S. Krasner. - London, New York: Routledge, 2009. - 312 p.
212. Le, Robert. Dictionnaire universel des noms propres. En 5 volumes. Nouv. Hed [Text] / Le, Robert. - Paris: Dictionnaires Le Robert, 1989.

213. Lieven, A. Ethical Realism [Text] / A. Lieven, Jh. Hutsman. - New York: Pantheon, 2006. - 224 p.
214. Lippman, W. US Foreign Policy: Shield of the republic [Text] / W. Lippman. - Boston, 1943. – P. 94.
215. Maier, Ch. Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany: monograph [Text] / Ch. Maier. – Princeton : Princeton University Press, 1997. – 440 c.
216. Morgenthau, G. Politics among Nations / G. Morgenthau. - New York: McGraw-Hill Education, 2005. -752 p.
217. Muiyiwa, B. A. Concept of security // In book: Readings in Intelligence and Security StudiesEdition [Text] / B. A. Muiyiwa // Intelligence and Security Studies Programme, ABUAEditors: Prof. Kunle Ajay № 1(1). October 2015. -P. 1 - 11.
218. Nossel S. Smart power / S. Nossel // Foreign affairs. – 2004. – № 83 (2). – P. 131 – 142.
219. Nye J. A smarter, more secure America / J. Nye, R. Armitage // CSIS commission on smart power. – Washington, 2006. – 82 p.
220. Nicholas, J. S. America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power [Text] / J. S. Nicholas. - London: Routledge? 2017. - 525 p.
221. Onuf, N. World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations [Text] / N. Onuf. - London: Routledge, 2012. - 352 p.
222. Ronald, W. Rational extremism: the political economy of radicalism [Text] / W. Ronald. - New York: Cambridge University Press, 2006. -320 p.; Rothschild, E. What is Security? / E. Rothschild // Daedalus, 1995. Summer. - P. 61-65.
223. Ryan E. Machiavelli's 27 Rules of War // National security. For insiders. By insider's. August 3, 2014 [Electronic resources] URL: <https://warontherocks.com/2014/08/machiavellis-27-rules-of->

war/#:~:text=Machiavelli's%20Art%20of%20War%20takes,war%2C%20which%20are%20listed%20here (date of application: 22. 04. 2025).

224. Security. Etymology [Electronic resource] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Security#Etymology> (date of the application: 15. 11. 2020 c.)

225. Singer P. On Cybersecurity and Cyberwar // Part I, February 4, 2014 [Electronic resources] URL: <https://www.brookings.edu/articles/peter-singer-on-cybersecurity-and-cyberwar/> (date of application: 26. 04. 2025).

226. Surman, M. Appropriating the Internet for Social change: Towards the strategic use of networked technologies by transnational civil society organizations [Electronic resource] / M. Surman, K. Reilly// Social Sciences Research Council Information Technology and International Cooperation Program, 2003. – 99 p.

227. Stone, M. Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis [Text] / M. Stone. [Electronic resource] URL: http://geest.msh-paris.fr/IMG/pdf/Security_for_Buzan.mp3.pdf (date of application: 22. 05. 2022.)

228. Theories of extremism. [Манбаи электронӣ] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Extremism> (санаи мурочиат: 22.02.2018 с.)

229. Thomas Rid. Cyber War Will Not Take Place // The Journal of Strategic Studies. Vol. 35, No. 1, February 2012. - P. 5–32.

230. Waever, O. Securitization and Desecuritization // in Lipschutz R.D. On Security [Text] / O. Waever. - New York: Columbia University Press. 1995. - 31 p.

231. Wæver, O. Security, the Speech Act [Text] / O. Waever. Analyzing the Politics of a word, 2nd draft. 1989. – 68 p. [Electronic resource] URL: http://www.academia.edu/2237994/Security_the_Speech_Act_working_paper_1989 ((date of the application: 01. 29. 2022)

232. Waltz, K. Theory of International Politics / K. Waltz. - MA: Addison-Wesley, 1979. -251 p.

233. Wendt, A. Social Theory of International Politics[Text] / A. Wendt. - Cambridge: Cambridge University Press, 1999. - 447 p.
234. Whitworth, S. Feminism and International Relations: Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions (International Political Economy) [Text] / S. Whitworth. - New York: Macmillan Press, 2014. - 204 p.
235. Wohlforth, W.C. Realism and Security Studies. The Routledge Handbook of Security Studies [Text] / W.C. Wohlforth. - New York: Routledge, 2010. - 504 p.
236. Wolfers, A. Discort and Collaboration. Essays on Internationfl Politics [Text] / A. Wolfers. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1962. - P. 150.
237. Zakaria, F. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. Revised edition [Text] / F. Zakaria. - New York: W.W. Norton & Company, 2007. - 301 p.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1–М]. Асламзода, Н. Хатарҳо ва таҳдидҳои замони муосир ба низоми амният ва рушди устувори Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ– Душанбе, 2017. № 2/5. – С. 285-289.

[2–М]. Асламзода, Н. Ҷаҳони муосир: глобаликунонӣ ва бӯҳрони асри XXI [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.– Душанбе, 2018. № 1. – С. 260-265.

[3–М]. Асламзода, Н. Тоҷикистон ва дурнамои рушди устувор дар шароити хатар ва таҳдидҳо [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – Душанбе, 2018. № 2.– С. 274-279.

[4–М]. Асламзода, Н. Политический экстремизм: понятие, содержание и его особенности [Текст] / Н. Асламзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. № 6. - С. 271-276.

[5–М]. Асламзода, Н. Психологияи сиёсии издиҳом ва ҳосиятҳои асосии он [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. № 4-1.– С. 265-271.

[6–М]. Асламзода, Н. Идоракунии давлатӣ ва низоми бюрократӣ [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. № 6. – С. 317-320.

[7–М]. Асламзода, Н. Таъмини амнати сиёсӣ - идоракунии асоси мустаҳкамкунии пояҳои давлатдорӣ [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ– Душанбе, 2019. № 8. – С. 308-313.

[8–М]. Зокиров Г.Н., Асламзода Н. Механизми давлатии таъмини амният ва рушди устувори ҷомеа [Матн] / Г.Н. Зокиров, Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2023. № 11. – С. 300-306.

II. Мақола ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаи маводди конференсияҳо:

[9–М]. Асламзода Н. Манфиатҳои миллӣ-омии рушди сиёсии Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва масъалаҳои муҳимтарини инкишофи сиёсии кишвар”. – Душанбе, 2012. – С. 120-123.

[10–М]. Асламзода Н. Терроризм дар замони муосир [Матн] / Н. Асламзода // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Терроризм: маҳият, хосиятҳо ва раванди ташаккули инкишоф”. – Душанбе, 2016. – С. 84-89.

[11–М]. Асламзода, Н. Ҷаҳони глобалии хатарнок [Матн] / Н. Асламзода // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии “Масъалаҳои рӯзмарраи инкишофи давлати муосир”. – Душанбе, 2018. – С. 182-194.

[12–М]. Асламзода, Н. Тамоюлҳои асосии инкишофи давлати муосир дар шароити шаклгирии низоми нави ҷаҳонӣ [Матн] / Н. Асламзода // Маҷмуи мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии “Низоми нави ҷаҳонӣ”. – Душанбе, 2021. – С. 252-264.

[13–М]. Асламзода, Н. Таҳқими заминаҳои низомӣ-қудратӣ – омили асосии таъмини амният ва истиқлолияти Тоҷикистон [Матн] / Н. Асламзода // Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Масъалаҳо ва роҳи ҳалҳои таҳким ва тақмили истиқлолияти Тоҷикистон”. – Душанбе, 2021. – С. 210-219.

[14–М]. Асламзода, Н. Шароити муосири инкишофи илм: масъалаи илм ва ахлоқ [Матн] / Н. Асламзода // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи

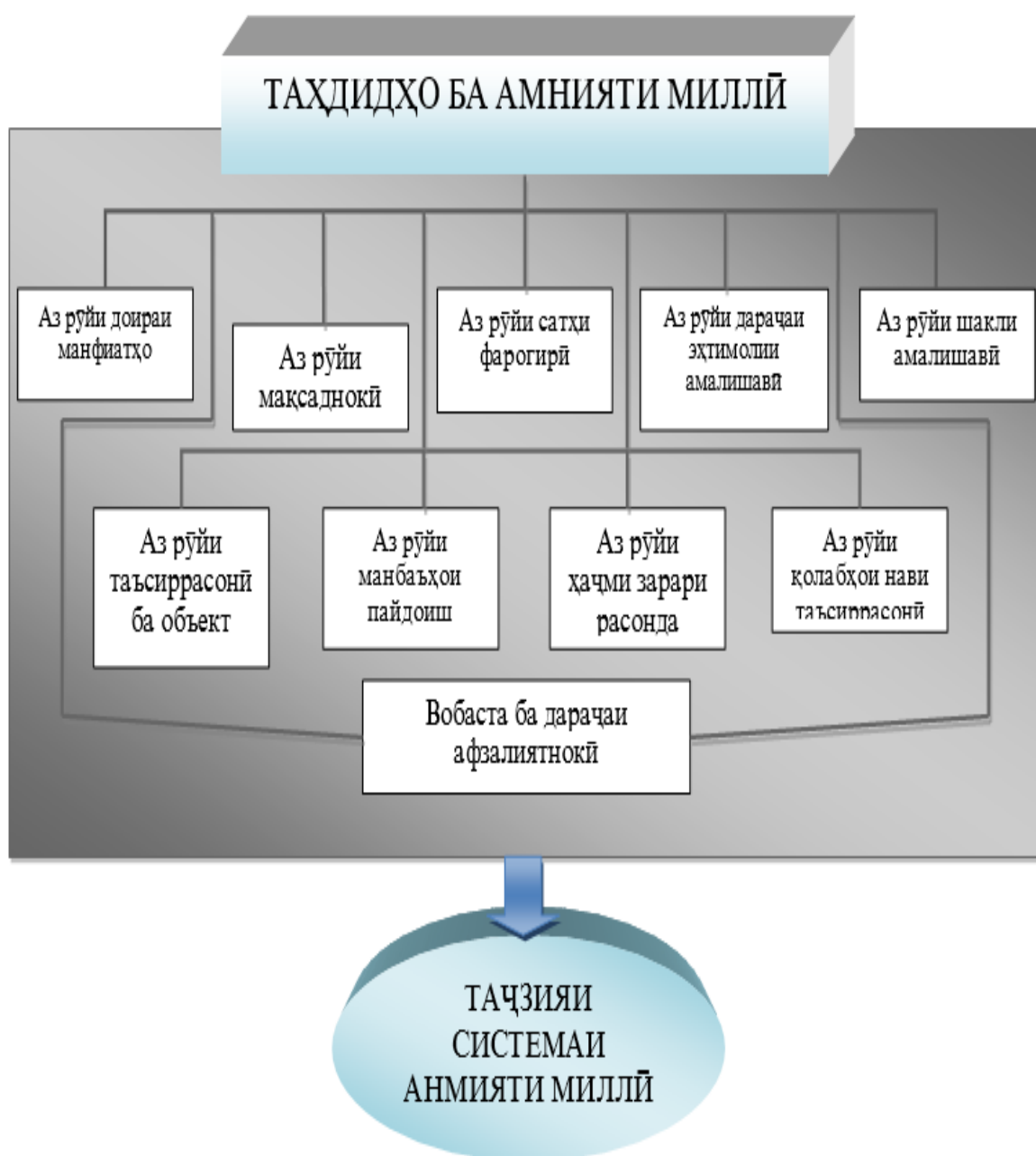
байналмилалии илмӣ-назариявӣ бахшида ба 30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 20-солагии таъсисёбии факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон - «Масоили муҳраи илмҳои ҷомеашиносӣ дар замони муосир». – Душанбе: ДМТ, 2021. – С. 388-394.

[15–М]. Асламзода, Н. Идораи фазои иттилоотӣ - воситаи ҳимояи захираҳои зеҳнӣ [Матн] / Н. Асламзода // Маводди конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявии “Нақши маориф дар муҳориба ба ифротгароии сиёсӣ ва терроризм”. – Душанбе: ДМТ, 2022. – С. 183-197.

[16–М]. Асламзода, Н. Бехатарӣ ва истиқлолият дар ҳошияи таҳдид ва хатарҳои гибридӣ-кибернетикӣ [Матн] / Н. Асламзода // Шабакҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ. – Душанбе: ДМТ, 2022. – С.197-209.

[17–М]. Асламзода Н. Оё Тоҷикистон ба ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ ниёз дорад? // «Нақш ва мақоми Осиёи Марказӣ дар низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ»: Маводди конференсияи байналмилалии илмӣ – назариявӣ. – Кӯлоб, 2023. - С. 201 – 208.

МЕЪЁРҲОИ ТАСНИФОТИ ТАҲДИДҲО

Ташкилотҳои террористӣю экстремистӣ, ки фаъолиятшон бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди Тоҷикистон мамнӯъ эълон шудааст

№	Номгӯи ташкилотҳои террористӣю экстремистӣ	Ташкилоти террористӣю экстремистӣ	Аз кадом сол?
1.	«Ал-Қоида»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
2.	«Ҳаракати исломии Туркистони Шарқӣ»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
3.	«Ҳизби исломии Туркистон» (собик «Ҳаракати исломии Узбекистон»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
4.	Ҷунбиши «Толибон»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
5.	«Бародарони мусулмон» («Ихвон-ул-муслимин»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
6.	«Лашкари Тайиба»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
7.	«Гуруҳи исломӣ» («Ҷамоати исломии Покистон»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
8.	«Ҷамъияти таблиғ»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
9.	«Созмони таблиғот» («Даъват ба ислом»)	Ташкилоти динию таблиғотии экстремистӣ ва террористӣ	Аз 30.03.2006
10.	«Тоҷикистони озод»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 30.03.2006
11.	«Ҳизб-ут-Таҳрир»	Ташкилоти экстремистӣ	Аз 11.03.2008
12.	«Ҷамоати Ансоруллоҳ»	Ташкилоти экстремистӣ ва террористӣ	Аз 03.05.2012
13.	Ҷараёни «Салафия»	Ҷамъияти экстремистӣ	Аз 09.01.2009 ҳамчун ҷараёни динӣ ва аз 08.12.2014 ҳамчун ҷараёни экстремистӣ
14.	Ҳаракати ҷамъиятии «Гуруҳи 24»	Ташкилоти экстремистӣ	Аз 09.10.2014
15.	«Давлати исломии Ироқу Шом» (ДИИШ)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.04.2015
16.	«Ҷабҳат-ан-Нусра»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.04.2015
17.	«Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 29.09.2015

18.	«Паймони миллии Тоҷикистон»	Иттиҳодияи террористӣ-экстремистӣ	Аз 15.08.2019
19	Ташкилоти «Чанги муқаддас» («Ал-Қиҳод, Қиҳоди исломии Мисрӣ», «Священная война»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.05.2020
20	«Чамъияти ислоҳоти иҷтимоӣ» («Чамъият-ал-Ислоҳ-ал-Иҷтимоӣ», «Общество социальных реформ»)	Иттиҳодияи террористӣ-экстремистӣ	Аз 14.05.2020
21 21	«Чамъияти эҳёи мероси исломӣ» («Чамъияти Ихё-ат-Тураз ал-Исломӣ», «Общество возрождения исламского наследия»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.05.2020
22	«Хонаи ду зиёратгоҳ» («Ал-Ҳарамейн», «Дом двух святых»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.05.2020
23	«Чунуд аш-Шом» («Артиши Шои Бузург», «Войско Великой Сирии»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.05.2020
24	«Қиҳоди Исломӣ - Ҷамоати муҷоҳиддин» («Исламский джихад- Джамаат моджахедов»)	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.05.2020
25	«Шоҳидони Яҳво»	Иттиҳоди экстремистӣ	Аз 14.05.2020
26	«Памир дейли нюс» (Pamir Daily News) ё «Памир нюс» (Pamir News)	Ташкилоти экстремистӣ	Аз 14.05.2020
27	«Давлати исломии вилояти Хуросон»	Ташкилоти террористӣ ва экстремистӣ	Аз 14.05.2020
28	«Новый Таджикистан 2»	Ташкилоти экстремистӣ	Аз 14.05.2020